

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**Αναλυτική έκθεση
Οι εξελίξεις στο διεθνή περίγυρο της χώρας
Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 2018**

Υπεύθυνος Έδρας:
Ηλίας Κουσκουβέλης
Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων
Κοσμήτορας Σχολής Κ.Α.Ε.Τ.

Νοέμβριος 2018

Πίνακας περιεχομένων

Επιστημονική Ομάδα	4
Αρκτικόλεξα	5
1. ΤΟΥΡΚΙΑ.....	6
Εσωτερική πολιτική σκηνή.....	6
1.1. Η ρήξη στις τάξεις της «Λαϊκής Συμμαχίας»	6
1.2. Πολιτεία και Θρησκευτική Εκπαίδευση.....	7
1.3. Πολιτική και οικονομία.....	9
1.3.1. Το σκάνδαλο της Λαϊκής Τράπεζας.....	9
1.3.2. Στάση εργαζομένων του νέου αεροδρομίου.....	10
1.3.3. Κυβέρνηση και επενδυτές.....	11
2. ΤΟΥΡΚΙΑ.....	13
Οικονομική ανάλυση	13
2.1. Σύνοψη.....	13
2.2. Τρέχουσες οικονομικές εξελίξεις	14
2.3. Η επανεμφάνιση του πληθωρισμού	20
2.4. Ξένοι επενδυτές και αγορά ακινήτων	24
2.5. Ο νέος «αερολιμένας» ως «μνημείο της νίκης».....	26
2.6. Συμπέρασμα	27
3. ΤΟΥΡΚΙΑ.....	29
Εξωτερική πολιτική	29
3.1. Μέση Ανατολή	29
3.1.1. Η υπόθεση Κασόγκι	29
3.1.2. Το Συριακό (Ιντλίμπ).....	30
3.1.3. Σχέσεις με Ισραήλ.....	33
3.2. Σχέσεις με Η.Π.Α.	35
3.2.1. Υπόθεση Brunson	35
3.2.2. Προσπάθεια βελτίωσης διμερών σχέσεων μέσω επενδύσεων.....	36
3.2.3. Το ζήτημα του Μανμπίτζ.....	37
3.2.4. Το ζήτημα των κυρώσεων κατά του Ιράν.....	38
3.3. Σχέσεις με Γερμανία	39
3.4. Σχέσεις με Ελλάδα και Κύπρο	40
3.5. Διπλωματία «Τεμενών»	42
4. ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ	44
4.1. Συρία.....	44
4.1.1. Η Συμφωνία του Σότσι και το μέλλον του Ιντλίμπ.....	44
4.1.2. Βόρεια και ανατολική Συρία.....	47

4.2. Λιβύη	49
5. ΚΥΠΡΟΣ	52
5.1. «Κυπριακό»	52
5.2. Ενέργεια	55
5.3. Εξωτερική Πολιτική	56
6. ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΑ ΘΕΜΑΤΑ	59
6.1. Παγκόσμια αγορά	59
6.2. ΜΕΝΑ – Ανατολική Μεσόγειος	62
6.3. Ελλάδα - Κύπρος – Τουρκία	65
7. ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ.....	68
7.1. Η επικύρωση της Συμφωνίας των Πρεσπών.....	68
7.2. Οι πολιτικές εξελίξεις στην ΠΓΔΜ μετά την ψηφοφορία	68
7.3. Οι διεκδικήσεις των Αλβανών της ΠΓΔΜ	69
7.4. Τουρκία και Δυτικά Βαλκάνια	70
7.5. Ο στρατός του Κοσσυφοπεδίου.....	70
8. ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟ	72

Επιστημονική Ομάδα

1. Ηλίας Κουσκουβέλης, Καθηγητής Θεωρίας Διεθνών Σχέσεων, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών (ΔΕΣ), Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, υπεύθυνος Έδρας
2. Νικόλαος Ραπτόπουλος, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών (ΔΕΣ), Πανεπιστήμιο Πειραιά [Τουρκία (πολιτική, οικονομία, Κουρδικό) Μέση Ανατολή, Οικονομία], μέλος συντακτικής ομάδας
3. Φωτεινή Μπέλλου, Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα ΔΕΣ, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (Ευρωπαϊκά θέματα)
4. Παναγιώτης Κοντάκος, Επίκουρος Καθηγητής, UCLan-Cyprus (Οικονομικά)
5. Νικόλαος Βασιλειάδης, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα ΔΕΣ, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (Τουρκία, Βαλκάνια, επιμέλεια), μέλος συντακτικής ομάδας
6. Κυριάκος Μικέλης, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα ΔΕΣ, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (επιμέλεια).
7. Ρεβέκκα Παιδή, Επίκουρη Καθηγήτρια Διεθνών Σχέσεων, Τμήμα ΔΕΣ, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (Μικρά κράτη, Μέση Ανατολή)
8. Κωνσταντίνος Ζάρρας, Διδάκτωρ Διεθνών Σχέσεων, Διδάσκων ΠΔ 407, Τμήμα ΔΕΣ, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (Ιράν, Ιράκ, Ισραήλ, Συρία, Λιβύη)
9. Παύλος Σεραφείμ, μεταδιδακτορικός ερευνητής Τμήματος ΔΕΣ, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (θέματα Εκκλησιών)
10. Στυλιανή Γεράνη, υποψήφια διδάκτωρ Τμήματος ΔΕΣ, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (ΝΑ Μεσόγειος – Ελλάδα, Κύπρος, Ισραήλ)
11. Μιχαήλ Μαθιουλάκης, υποψήφιος διδάκτωρ Τμήματος ΔΕΣ, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (θέματα ενέργειας)
12. Αναστασία Μπλουκουτζί, υποψήφια διδάκτωρ Τμήματος ΔΕΣ, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (θέματα μετανάστευσης)
13. Νοβατοσίδου Ελένη, ασκούμενη ερευνήτρια Ινστιτούτου Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Αμυντικών Αναλύσεων (ΙΔΕΑΑ), Τμήμα ΔΕΣ (Βαλκάνια).

Οι απόψεις που εκφράζονται ανήκουν στη συντακτική ομάδα και δεν απηχούν απόψεις του ΓΕΕΘΑ. Η επιστημονική ευθύνη για το σύνολο του κειμένου ανήκει στον υπεύθυνο της Έδρας.

Αρκτικόλεξα

Δ.Κ.	Δημοκρατικό Κόμμα (D.P.)
Δ.Κ.Λ.	Δημοκρατικό Κόμμα των Λαών (H.D.P.)
Ε.Κ.Κ.	Εργατικό Κόμμα Κουρδιστάν (P.K.K.)
ΕΝ.Κ.Κ.	Ένωση Κουρδικών Κοινοτήτων (K.C.K.)
Κ.Δ.	Κόμμα Δικαιοσύνης (A.P.)
Κ.Δ.Α.	Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (A.K.P.)
Κ.Ε.	Κόμμα Ευτυχίας (S.P.)
Κ.Ε.Δ.	Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης (M.H.P.)
Κ.Κ.	Καλό Κόμμα (İ.P.)
Κ.Μ.Ε.	Κόμμα Μεγάλης Ένωσης (B.B.P.)
Κ.Ο.Δ.	Κόμμα Ορθού Δρόμου (D.Y.P.)
Κ.Φ.Ι.Ε.	Κόμμα Φιλίας, Ισότητας και Ειρήνης (D.E.B.)
Ο.Ι.Σ.	Οργανισμού της Ισλαμικής Συνεργασίας (O.I.C.)
Ρ.Λ.Κ.	Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα (C.H.P.)
Σ.Δ.Δ.	Συριακές Δημοκρατικές Δυνάμεις (S.D.F.)
ΑFET	Επιτροπή Εξωτερικών Υποθέσεων του Ε.Κ.
D.H.K.P.-C.	Επαναστατικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Κόμμα-Μέτωπο
Μ.Ι.Τ.	Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών [Τουρκίας]
Ρ.Κ.Κ.	Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν
Ρ.Υ.Δ.	Κόμμα Δημοκρατικής Ένωσης [Συρίας]
TANAP	Υπερ-Μικρασιατικός Αγωγός Φυσικού Αερίου» (TANAP)
Υ.Ρ.Γ.	Μονάδες Προστασίας του [Κουρδικού] Λαού [της Συρίας]

1. ΤΟΥΡΚΙΑ

Εσωτερική πολιτική σκηνή

1.1. Η ρήξη στις τάξεις της «Λαϊκής Συμμαχίας»

Η συμμαχία μεταξύ του ισλαμικού κόμματος «Δικαιοσύνη και Ανάπτυξη» και του υπερεθνικιστικού κόμματος «Εθνικιστική Δράση», που εξασφάλισε την εκλογή του Έρντογαν στην Προεδρία και την μετάβαση στο προεδρικό σύστημα στην γείτονα χώρα, φαίνεται πως αγγίζει τα όριά της. Σε δηλώσεις του ο πρόεδρος των «Γκρίζων Λύκων» Ντεβλέτ Μπαχτσελί απέκλεισε μια νέα εκλογική συμμαχία με το κυβερνών ισλαμικό κόμμα (Κ.Δ.Α.) ενόψει των δημοτικών εκλογών του 2019. Ωστόσο, δεν αποκλείστηκε η συνέχιση της συνεργασίας μεταξύ των δύο παρατάξεων στο Κοινοβούλιο, η οποία φαίνεται ότι είναι απαραίτητη και επιθυμητή για αμφότερα τα κόμματα.

Η καταγγελία της συμμαχίας και η ένταση μεταξύ των δύο συμμάχων οφείλεται σε σημαντικό βαθμό στις απαιτήσεις του Μπαχτσελί, ο οποίος προσπαθεί να περάσει νόμο περί αμνηστίας. Ο Μπαχτσελί είχε επιχειρήσει να αποφυλακίσει τον ακροδεξιό κακοποιό Αλαατίν Τσακιτζί, τον οποίο είχε επισκεφτεί στη φυλακή τον Μάιο, πριν τις εκλογές. Η κίνηση όμως αυτή δεν είχε βρει σύμφωνο τον Έρντογαν, ο οποίος είχε αφήσει ανοικτό το ενδεχόμενο να συζητηθεί το θέμα μετά τις εκλογές. Ο Μπαχτσελί επανήλθε καταθέτοντας σχέδιο νόμου στα τέλη Σεπτεμβρίου.¹ Οι αντιρρήσεις του κυβερνώντος κόμματος συνίστανται στο αν και κατά πόσο το κράτος δύναται να παραχωρήσει αμνηστία σε αδικήματα κατά του πολίτη ή αν πρέπει να διατηρηθεί η αυτεπάγγελτη διαδικασία. Άλλο θέμα που προκαλεί τριβή μεταξύ των δύο κομμάτων είναι η συμπερίληψη ή όχι των εμπόρων ναρκωτικών στον νόμο περί αμνηστίας, όπως επιδιώκει η ηγεσία του Κ.Ε.Δ.. Η ηγεσία του Κ.Δ.Α. δήλωσε ότι «το θύμα μπορεί να

¹ Βλ. BBC, “Af yasaı tartışmaları: AKP ve MHP uzlaşabilecek mi?”, 4 Οκτωβρίου 2018. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45730226>

συγχωρέσει το δράστη, αλλά το κράτος ποτέ».² Επιπλέον, δεν επιθυμεί να περάσει στην ιστορία ως η κυβέρνηση που παραχώρησε αμνηστία σε εμπόρους ναρκωτικών.

Η ψύχρανση μεταξύ των δύο εταίρων διογκώθηκε λίγες μέρες μετά την κατάθεση του νομοσχεδίου περί αμνηστίας από το Κ.Ε.Δ., όταν η τουρκική δικαιοσύνη αποφάνθηκε υπέρ της επαναφοράς του «όρκου» που απαγγέλουν οι μαθητές το πρωί στο σχολείο. Η απόφαση της τουρκικής δικαιοσύνης προκάλεσε εκνευρισμό στο Κ.Δ.Α. και τον Έρντογαν, καθώς η ισλαμική ηγεσία αντιλαμβάνεται τον εν λόγω όρκο ως σύμβολο του κοσμικού κράτους. Η στάση της ισλαμικής ηγεσίας προκάλεσε την αντίδραση του ακροδεξιού ηγέτη, ο οποίος κατηγόρησε την ισλαμική παράταξη (Κ.Δ.Α.) ως αυτονομιστές.³

Οι τριβές μεταξύ των δύο παρατάξεων είναι ενδεικτικές του αρνητικού κλίματος που υπάρχει στην μεταξύ τους συνεργασία. Μολονότι οι αναλυτές εκτιμούν πως η ένταση είναι παροδική και αφορά την περίοδο έως και τις δημοτικές εκλογές, οι ιδεολογικές τους διαφορές παραμένουν βαθιές και σημαντικές. Η αδυναμία της ισλαμικής κυβέρνησης να νομοθετήσει δίχως τη στήριξη του Κ.Ε.Δ., την καθιστά δέσμιά του, στοιχείο που αποκλείει την πιθανότητα περαιτέρω ψύχρανσης των σχέσεων, έως ότου το Κ.Δ.Α. βρει νέο εταίρο.

1.2. Πολιτεία και Θρησκευτική Εκπαίδευση

Στις αρχές Σεπτεμβρίου το Υπουργείο Παιδείας της ισλαμικής κυβέρνησης του Κ.Δ.Α. έφερε σημαντικές αλλαγές στην εγκύκλιο που ρυθμίζει τις αρχές λειτουργίας των σχολείων.⁴ Την μεγαλύτερη αντίδραση προκάλεσε η αλλαγή που αφορά την αφαίρεση της σχετικής πρόβλεψης για μεικτή διδασκαλία στα ιδιωτικά γυμνάσια και λύκεια, στα οποία εισάγονται οι μαθητές κατόπιν εξετάσεων, καθώς και στα επαγγελματικά και τεχνικά λύκεια. Να επισημανθεί ότι η παροχή

² Βλ. *Middle East Eye*, “Turkey: Will Erdogan’s power take hit after losing his biggest political ally?”, 24 Οκτωβρίου 2018. <https://www.middleeasteye.net/news/will-erdogan-s-power-be-shaken-after-losing-his-biggest-ally-turkey-394900389>.

³ Βλ. *Middle East Eye*, *ό.π.*.

⁴ Βλ. *Cumhuriyet*, “MEB’den karma eğitim darbe”, 10.09.2018, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/egitim/1079070/MEB_den_karma_egitime_darbe.html.

διδασκαλίας σε γυμνάσια και λύκεια αρρένων και θηλέων, σύμφωνα με τις προσαγές της ισλαμικής παράδοσης, είναι μόνιμο αίτημα των ισλαμικών μυστικιστικών ταγμάτων και κοινοτήτων. Το Υπουργείο Παιδείας με ανακοίνωσή του διέψευσε την ρύθμιση, λέγοντας ότι το μεικτό σύστημα εκπαίδευσης είναι βασική αρχή και ότι ανάλογα με τις υφιστάμενες δυνατότητες και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζονται σε ορισμένα είδη διδασκαλίας, επιβάλλεται ο διαχωρισμός των μαθητών σε άρρενες και θήλεα. Άλλη αλλαγή που προκάλεσε αντιδράσεις από τους κοσμικούς κύκλους ήταν η κατάργηση των ορίων που προβλέπονται για στην ίδρυση νέων Σχολών Ιεροκηρύκων και Ιεροδιδασκάλων (Ιμάμ-Χατίπ).⁵ Σύμφωνα με έρευνα ο αριθμός των Ιμάμ-Χατίπ στην Τουρκία τριπλασιάστηκε τα τελευταία 5 χρόνια (3,3 χιλ.), ενώ οι μαθητές οκταπλασιάστηκαν (725 χιλ.).⁶

Την ίδια περίπου περίοδο, στα μέσα Σεπτεμβρίου, ο επικεφαλής της Προεδρίας Θρησκευτικών Υποθέσεων, Αλί Ερμπάς, έκανε μια δήλωση σχετικά με τους θρησκευτικούς λειτουργούς και τους χώρους λατρείας, η οποία είναι αποκαλυπτική των προθέσεων της ισλαμικής ηγεσίας της χώρας για το μοντέλο σχέσης μεταξύ Ισλάμ και εκπαίδευσης. Απευθυνόμενος προς τους θρησκευτικούς λειτουργούς της Τουρκίας, ο Ερμπάς δήλωσε ότι *«η κατήχηση στα τεμένη είναι καθήκον που προέχει εκείνου της τέλεσης της προσευχής»* και ότι *«δεν μπορεί να τελεσθούν θρησκευτικές λειτουργίες δίχως προηγουμένως να υπάρχει θρησκευτική εκπαίδευση»*.⁷ Συμπλήρωσε ακόμη, ότι *«θα αξιοποιηθούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα κορανικά σχολεία, για να ανταποκρίνονται στις ανάγκες των πιστών»*.⁸

Τα παραπάνω στοιχεία αποτελούν ενδείξεις για τις προθέσεις της ισλαμικής κυβέρνησης του Κ.Δ.Α. να ενισχύσει την θέση της ισλαμικής εκπαίδευσης στο εθνικό σύστημα εκπαίδευσης της γείτονος. Με τον τρόπο αυτό αναμένεται να

⁵ Βλ. *ό.π.*.

⁶ Βλ. DW, “İmam-Hatip Okulları: Veliler dayatmaya karşı”, 10.09.2018, <https://www.dw.com/tr/imam-hatip-okullar%C4%B1-veliler-dayatmaya-kar%C5%9F%C4%B1/a-45640955>.

⁷ Βλ. *Evrensel*, “Diyabet İşleri Başkanı: Her cami aynı zamanda bir mekteptir”, 01.09.2018, <https://www.evrensel.net/haber/361996/diyabet-isleri-baskani-her-cami-ayni-zamanda-bir-mekteptir>.

⁸ Βλ. *ό.π.*.

ενισχυθεί ακόμη περισσότερο η ισλαμική παράταξη σε βάθος χρόνου δεκαετίας, ενώ θα συρρικνωθεί η κοσμική και κεμαλιστική παράταξη.

1.3. Πολιτική και οικονομία

1.3.1. Το σκάνδαλο της Λαϊκής Τράπεζας

Στις αρχές Σεπτεμβρίου ήρθε στο φως της δημοσιότητας μια ασυνήθιστη συναλλαγή που αφορούσε τη Λαϊκή Τράπεζα της Τουρκίας. Για μια σύντομη χρονική περίοδο λίγων ωρών φαίνεται ότι η Λαϊκή Τράπεζα επέτρεψε την αγοραπωλησία ξένου συναλλάγματος στην μισή περίπου τιμή από την κανονική αξία τους στην αγορά ($\$/\text{NTL}=3,88$ και $\text{€}/\text{NTL}=4,50$) την 31^η Αυγούστου. Η Λαϊκή Τράπεζα αναγνώρισε με ανακοινώσεις της το σφάλμα και το απέδωσε σε τεχνικό λάθος.⁹ Δεν είναι, όμως, η πρώτη φορά που ενεπλάκη σε παράτυπες ή παράνομες συναλλαγές. Στο πρόσφατο παρελθόν υψηλόβαθμα στελέχη της εν λόγω τράπεζας είχαν εμπλακεί στην υπόθεση του ιρανού επιχειρηματία Ζαρράμπ, ο οποίος συνελήφθη και δικάστηκε από τις αμερικανικές αρχές τον περασμένο χειμώνα. Οι μη πειστικές ανακοινώσεις της τράπεζας για την υπόθεση των συναλλαγών σε ξένο νόμισμα, προκάλεσε την έντονη αντίδραση της τουρκικής κοινής γνώμης, η οποία κατηγόρησε τη διεύθυνση της Λαϊκής Τράπεζας για αδιαφάνεια και στήριξη των φιλοκυβερνητικών επιχειρηματιών, οι οποίοι δυσκολεύονται να αποπληρώσουν δάνεια σε ξένο συνάλλαγμα.

Η διευκόλυνση στους φιλοκυβερνητικούς επιχειρηματίες που φαίνεται ότι έλαβε χώρα μέσω της Λαϊκής Τράπεζας δεν μπορεί να αποδοθεί σε τυχαία παράγοντα. Άλλωστε και στο παρελθόν έχουν συμβεί παρόμοια περιστατικά κατά τα οποία κρατικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα παρέκαμψαν σημαντικές διαδικασίες ευνοώντας συγκεκριμένους κύκλους. Στη συγκεκριμένη περίπτωση διακρίνεται η ευνοϊκή στάση της ισλαμικής ηγεσίας της γείτονος ενώπιων των επιχειρηματιών που στέκονται στο πλευρό της παράταξης, ανταποδίδοντας έτσι την στήριξή τους. Έτσι ερμηνεύεται άλλωστε και η επιμονή της για τη μη αύξηση των

⁹ Βλ. *Ahval*, “Halkbank sells dollars on the cheap prompting public outcry”, 1.09.2018, <https://ahvalnews.com/turkey-banking/halkbank-sells-dollars-cheap-prompting-public-outcry>.

επιτοκίων από την Κεντρική Τράπεζα της χώρας, παρά τη διολίσθηση του εθνικού νομίσματος κυρίως μετά τις εκλογές του περασμένου Ιουνίου.

1.3.2. Στάση εργαζομένων του νέου αεροδρομίου

Η κατασκευή του 3^{ου} αεροδρομίου Κωνσταντινούπολης, το οποίο εγκαινιάστηκε στην 95^η επέτειο ίδρυσης της Τουρκικής Δημοκρατίας, υλοποιήθηκε υπό δύσκολες συνθήκες. Αρκετά ήταν τα ατυχήματα που κόστισαν τη ζωή σε εργάτες, ο αριθμός των οποίων σύμφωνα με το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης έφτανε τους 27 στα μέσα Σεπτεμβρίου.¹⁰ Τα εργατικά συνδικάτα υποστηρίζουν ότι τα θύματα είναι πολλαπλάσια. Την ίδια περίοδο οι εργάτες στασίασαν, διεκδικώντας καλύτερες συνθήκες ασφάλειας εργασίας. Οι δυνάμεις ασφαλείας συνέλαβαν τους στασιαστές, οι οποίοι ανακρίθηκαν για την πράξη τους. Σε μήνυμά τους ανέφεραν ότι *«Φυλακιστήκαμε αυθαίρετα διότι θέλαμε να εργαστούμε υπό ανθρώπινες συνθήκες. [...] Δεν σφάλαμε εμείς αλλά τα αφεντικά. [...] Οι οικοδόμοι δεν είναι σκλάβοι»*¹¹.

Όσα συνέβησαν στο νέο αεροδρόμιο σχετίζονται με τις επιδιώξεις του νεο-οθωμανικού καθεστώτος. Η κυβέρνηση του Έρντογαν επιδιώκει: α) να βελτιώσει τη διεθνή εικόνα της μέσω τέτοιων τεράστιων κατασκευών· β) να επιβεβαιώσει την ισχύ που κατέχει στην εσωτερική πολιτική σκηνή· γ) να επικρατήσει στην αντίληψη των πολιτών ως η ηγεσία της νέας σύγχρονης Τουρκίας, αποδομώντας την εικόνα και την μνήμη της κεμαλικής. Έτσι, ασκήθηκαν πιέσεις προκειμένου το έργο να ολοκληρωθεί εγκαίρως και να εγκαινιαστεί στην 95^η επέτειο της Τουρκικής Δημοκρατίας, παραβλέποντας τους γενικούς κανόνες ασφάλειας και τις συνθήκες εργασίας. Όσα τραγικά συνέβησαν εκτιμάται ότι θα επηρεάσουν σε κάποιο βαθμό τις επικείμενες δημοτικές εκλογές, καθώς ενδέχεται η κακομεταχείριση των εργατών θα έχει αντίκτυπο στα λαϊκά στρώματα.

¹⁰ Βλ. T24, “3. Havalimanı inşaatında bugüne kadar kaç işçi hayatını kaybetti?”, 15.09.2018, <http://t24.com.tr/haber/3-havalimanı-insaatında-bugüne-kadar-kac-isci-hayatini-kaybetti,701141>.

¹¹ Βλ. Bir Gün, “3. Havalimanı direnişinde tutuklanan işçilerden mektup”, 22.09.2018, <https://www.birgun.net/haber-detay/3-havalimanı-direnisinde-tutuklanan-iscilerden-mektup-231304.html>.

1.3.3. Κυβέρνηση και επενδυτές

Ένας από τους πρωταρχικούς στόχους της ισλαμικής κυβέρνησης του Κ.Δ.Α. είναι η βελτίωση της οικονομικής κατάστασης της χώρας. Η βελτίωση όμως των οικονομικών δεικτών απαιτούν χρόνο, ενέργεια κι ένα φιλελεύθερο πολιτικό πλαίσιο, προκειμένου να αποδώσουν τα μέτρα που λαμβάνει η κυβέρνηση.

Απόδειξη της παρεμβατικής πολιτικής του Προέδρου Έρντογαν στην οικονομία της χώρας, υπήρξε ο διορισμός του στη θέση του προέδρου του νέου Διοικητικού Συμβουλίου του Κρατικού Επενδυτικού Ταμείου της Τουρκίας στις αρχές Σεπτεμβρίου.¹² Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Υπουργός Οικονομίας και Ενέργειας, Μπεράτ Άλμπαϊρακ, προβλέπεται να εκτελεί χρέη προεδρεύοντος, στοιχείο που ενισχύει τις φοβίες για τον συγκεντρωτικό χαρακτήρα της οικονομικής πολιτικής της ισλαμικής κυβέρνησης.

Προκειμένου να υπάρξει μια σταθεροποίηση και να καλλιεργηθεί η εμπιστοσύνη των ξένων επενδυτών, η Κεντρική Τράπεζα της Τουρκίας αύξησε τα επιτόκια στο 24%, λίγες ώρες μετά την έκκληση του Έρντογαν για μείωση του κόστους δανεισμού.¹³ Η κίνηση αυτή της διοίκησης της Κεντρικής Τράπεζας θα μπορούσε να ερμηνευτεί και ως μια απόπειρα επίδειξης ανεξαρτησίας ενάντια στην πολιτική βούληση, προκειμένου να πειστούν οι διεθνείς επενδυτές για την λειτουργία των κανόνων της ελεύθερης αγοράς.

Οι προσδοκίες των διεθνών επενδυτών για άμεση δρομολόγηση ριζικών αλλαγών στην οικονομία διαφεύστηκαν και μετά την ανακοίνωση του μεσοπρόθεσμου Οικονομικού Προγράμματος που ανακοίνωσε ο Υπουργός Οικονομίας και Ενέργειας, Μπεράτ Άλμπαϊρακ, λίγες μέρες μετά.¹⁴ Ο Άλμπαϊρακ περιορίστηκε στην αναγγελία \$12 δις περικοπών στις δαπάνες για το 2019, δίχως

¹² Βλ. *Hurriyet Daily News*, “President Erdogan becomes chair of Turkey’s sovereign wealth fund”, 13.09.2018. <http://www.hurriyetdailynews.com/turkeys-wealth-fund-appoints-erdogan-as-chairman-of-new-board-136737>.

¹³ Βλ. *New York Times*, “Defying Erdogan, Turkey’s Central Bank Raises Interest Rates”, 13.09.2018, <https://www.nytimes.com/2018/09/13/business/turkey-central-bank-interest-rates-erdogan.html>.

¹⁴ Βλ. *Reuters*, “After Albayrak’s economy program, investor concerns turns to Turkey’s banks”, 21.09.2018, <https://www.reuters.com/article/us-turkey-economy-banks-analysis/after-albayraks-economy-program-investor-concern-turns-to-turkeys-banks-idUSKCN1M12EB>.

να μεριμνήσει για τον τραπεζικό τομέα, ο οποίος παραμένει εκτεθειμένος σε χρέη.¹⁵ Η παρεμβατική οικονομική πολιτική που ακολουθεί ο Έρντογαν διαμορφώνει σε πολύ μεγάλο βαθμό το κλίμα στο επιχειρηματικό περιβάλλον της Τουρκίας, το οποίο εμπνέει ολόένα και λιγότερο τους επενδυτές. Η κατάσταση αυτή σε συνδυασμό με τη συγκρουσιακή στρατηγική που ακολουθεί η κυβέρνηση της Τουρκίας με τους συμμάχους της, συνέβαλε στην περαιτέρω διολίση της τουρκικής λίρας και την παράταση της στάσης αναμονής των επενδυτών¹⁶, παρά την αναγγελία ενός πιο προσεκτικά σχεδιασμένου προϋπολογισμού. Ενδεικτικό της συνεχούς επιδείνωσης της τουρκική οικονομίας ήταν η ανακοίνωση για τις πληθωριστικές τάσεις κατά τον Σεπτέμβριο. Πράγματι ο πληθωρισμός κατά τον εν λόγω μήνα κυμάνθηκε στο 24,5% από το 17,9% που ήταν τον Αύγουστο.¹⁷

Μολονότι η διολίση της τουρκικής λίρας απέναντι στα ισχυρά νομίσματα μειώθηκε και σημειώθηκε μικρή ανάκαμψη, η τουρκική οικονομία συνεχίζει και ασθμαίνει. Ενδεικτική της κατάστασης είναι η φημολογία που θέλει το σχέδιο για την κατασκευή της διώρυγας της Κωνσταντινούπολης, να ακυρώνεται.¹⁸ Παρεμβατική πολιτική, αδιαφάνεια, διαφθορά, παράβαση των κανόνων της ελεύθερης αγοράς και αντιπαραθέσεις με ισχυρούς παίκτες του διεθνούς συστήματος, συνθέτουν τα αίτια πίσω από την επιβράδυνση της οικονομικής ανάπτυξης και τη διολίση του τουρκικού εθνικού νομίσματος. Η κατάσταση αναμένεται να επιδεινωθεί αν δεν βρεθούν τα απαραίτητα κεφάλαια από τη διεθνή αγορά και δεν γίνουν οι απαραίτητες διορθωτικές κινήσεις από την πολιτική ηγεσία προς ένα πιο φιλελεύθερο επενδυτικό περιβάλλον.

¹⁵ Βλ. *ό.π.*.

¹⁶ Βλ. *Reuters*, “Turkey’s lira weakens, investors eye September inflation data”, 2.10.2018, <https://www.reuters.com/article/turkey-currency/turkeys-lira-weakens-investors-eye-september-inflation-data-idUSL8N1W11V3>.

¹⁷ Βλ. *BBC*, “Enflasyon 15 yılın zirvesinde: Nedenleri ne, sonuçları ne olacak?”, 3.10.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45730223>.

¹⁸ Βλ. *Al Monitor*, “Erdogan won’t admit it, but Canal Istanbul dream is over”, 25.10.2018, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/10/turkey-canal-istanbul-on-ice-amid-economic-woes.html>.

2. ΤΟΥΡΚΙΑ

Οικονομική ανάλυση

2.1. Σύνοψη

Υστερα από έξι διαδοχικά τρίμηνα υψηλών ρυθμών ανάπτυξης, η οικονομία της Τουρκίας φαίνεται να εισέρχεται σε στασιμότητα και, τελικά, σε συρρίκνωση, καθώς όλοι οι δείκτες εμφανίζουν μία επιβράδυνση από τον Ιούλιο.

Η ζοφερή εικόνα επιβαρύνεται από τον κίνδυνο απώλειας θέσεων εργασίας. Παρά την συνολική ανάπτυξη κατά 5,2% του ΑΕΠ στο δεύτερο τρίμηνο (από 7,4% το πρώτο τρίμηνο του 2018),¹⁹ αυτή επιβραδύνεται ταχύτατα σε τομείς όπως οι κατασκευές, η γεωργία και οι υπηρεσίες, όπου απασχολούνται σε μεγάλο βαθμό εργαζόμενοι με τον ελάχιστο μισθό. Τα επίσημα στοιχεία για το τρίτο τρίμηνο θα είναι διαθέσιμα το Δεκέμβριο, αλλά ο ρυθμός ανάπτυξης είναι γνωστό ότι συρρικνώνεται απότομα.

Παρά την αναστροφή της τάσης υποτίμησης της τουρκικής λίρας από τα μέσα Σεπτεμβρίου, κατόπιν των μηνυμάτων συνδιαλλαγής που απηύθυνε ο Τούρκος Πρόεδρος κατά τις διαδοχικές επισκέψεις του στην Νέα Υόρκη και το Βερολίνο, όπου διαφάνηκε μια προσπάθεια να αποκατασταθούν οι δίαυλοι επικοινωνίας με τη Δύση, η επανεμφάνιση του φαντάσματος του πληθωρισμού προκαλεί έντονη ανησυχία για το οικονομικό μέλλον της χώρας.²⁰

Ως αποτέλεσμα, η οικονομία αντιμετωπίζει εσωτερικές και εξωτερικές ανισοροπίες: θετικό παραγωγικό κενό (positive output gap), πληθωρισμό πολύ υψηλότερο από τον στόχο, που κατευθύνεται πλέον προς το 30% του ΑΕΠ στο τέλος του έτους, και έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών άνω του 5,5% του ΑΕΠ.

Η ανάπτυξη στην Τουρκία, σύμφωνα με πρόσφατη εκτίμηση του ΔΝΤ, αναμένεται να μετριασθεί σε 3,5% το 2018, καθώς ο αντίκτυπος των

¹⁹ Turkish Statistical Institute (2018), *Quarterly Gross Domestic Product, Quarter II: April-June 2018*, Press Release, September 10, 2018, <http://www.turkstat.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=27827>.

²⁰ Αθηναϊκό-Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων, 109,4 FM (2018), *Το φάντασμα του πληθωρισμού πάνω από την Τουρκική οικονομία*, [Ραδιοφωνική συνέντευξη](#) του Π. Κοντάκου στον δημοσιογράφο Σ. Κυριακίδη, 24.09.2018.

δημοσιονομικών μέτρων του 2017 εξασθενεί. Ο ρυθμός ανάπτυξης προβλέπεται να μειωθεί περαιτέρω σε 0,4% το 2019.^{21, 22} Ωστόσο, οι προβλέψεις για την αύξηση του ΑΕΠ το 2018 είναι αβέβαιες και με μεγάλο εύρος εκτιμήσεων.²³

Γενικότερα, η σημαντική αβεβαιότητα για την τουρκική οικονομία και κίνδυνοι που σχετίζονται με σφάλματα πολιτικής, η αυξημένη οικονομική αβεβαιότητα για τον ιδιωτικό τομέα, οι διεθνείς εντάσεις και η πιθανή εκροή κεφαλαίων, συνεχίζουν να καθιστούν την οικονομική ανάκαμψη και οποιαδήποτε βελτίωση μεσο-μακροπρόθεσμα ως υψηλού ρίσκου.

Πίνακας 1. Επιλεγμένοι δείκτες για τη χώρα

Κύριοι Δείκτες*	2016	2017	2018
Πραγματικό ΑΕΠ, Ρυθμός Αύξησης	3.2	7.4 (ε)	3.5 (π)
Πληθωρισμός Τιμών Καταναλωτή (ετήσια μεταβολή)	8.5	11.9	25.2
Δημόσιο χρέος (% του ΑΕΠ)	28.3	28.3	29.2
Εξωτερικό χρέος (% του ΑΕΠ)	47.4	53.4	51.8
Ανεργία (ετήσια μεταβολή, %)	12.7	10.3	10.8
Πληθυσμός (εκατ.)	79.9	80.8	82.1 (π)
Συναλλαγματική Ισοτιμία: Τουρκικές λίρες ανά US\$	3.5	3.8	5.6
BIST 100 Index (μεταβολή από αρχή έτους)	+9%	+53%	-22%

2.2. Τρέχουσες οικονομικές εξελίξεις

Η κυβέρνηση της Τουρκίας ξεκίνησε πρόσφατα προσπάθειες για την αποκατάσταση των διαύλων επικοινωνίας με Δυτικές χώρες. Αυτό ακολουθεί μετά από μία περίοδο πρωτοφανούς προσέγγισης με τη Ρωσία και το Ιράν, που συνοδεύτηκε με κατηγορίες ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες διεξάγουν «οικονομικό πόλεμο» στην Τουρκία. Αναμφισβήτητα, αυτή η ξαφνική παλινδρόμηση έχει να

²¹ International Monetary Fund (2018), *World Economic Outlook, Challenges to Steady Growth*, October 2018, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2018/09/24/world-economic-outlook-october-2018>.

²² World Bank (2018), *Broad-Based Upturn, but for How Long?*, Global Economic Prospects, January 2018, <http://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>.

²³ Fitch Ratings (2018), *Fitch Ratings: Turkey Faces Lower Growth, Lengthy Forced Adjustment*, 4 September 2018, <https://www.fitchratings.com/site/pr/10043511>.

κάνει με την οικονομική κρίση που μαστιάζει την Τουρκία. Παρά τις συνεχιζόμενες πολιτικές εντάσεις, η Γερμανία και άλλες χώρες της ΕΕ έχουν παραμείνει ανοικτές στη «φιλία» της Άγκυρας. Αυτό έχει να κάνει και με οικονομικές ανησυχίες, καθώς οι Ευρωπαίοι παραμένουν επενδυτικά σημαντικά εκτεθειμένοι στην οικονομία της Τουρκίας.²⁴

Η οικονομική κρίση της Τουρκίας αποτελεί αναμφισβήτητα τον σημαντικότερο μοχλό πίεσης στην αλλαγή του Προέδρου Ερντογάν. Η τρικυμία που υπέστη η οικονομία τον Αύγουστο και τον Σεπτέμβριο φαίνεται να τον έπεισε ότι η σύγκρουση με τη Δύση, η οποία κυριαρχεί στο παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα, μάλλον συμβάλλει μόνο στην παράταση της αναταραχής.

Η εντυπωσιακή αύξηση του πληθωρισμού και των τιμών καταναλωτή κατά 25% και παραγωγού κατά 46% τον Σεπτέμβριο, σε ετήσια βάση, συνδέεται με τη συρρίκνωση της δραστηριότητας στη βιομηχανία και στον τομέα των υπηρεσιών και παράλληλα την αύξηση της ανεργίας. Μέσα από μια τόσο εκτεταμένη και πολύπλοκη κρίση - που ονομάζεται *στασιμοπληθωρισμός* στην οικονομική βιβλιογραφία - η άντληση κεφαλαίων από το εξωτερικό αποτελεί επείγουσα προτεραιότητα.

Οι ισοτιμίες συναλλάγματος, εν τω μεταξύ, παραμένουν υψηλές παρά τις μεγάλες αυξήσεις των επιτοκίων για την στήριξη της Τουρκικής λίρας και την ανακοίνωση ενός νέου οικονομικού προγράμματος τον Σεπτέμβριο. Τα μέτρα της Άγκυρας δεν έχουν ακόμη αποκαταστήσει την επιθυμητή εμπιστοσύνη στους ξένους επενδυτές.

Τα σημαντικά εξωτερικά δάνεια και οι άμεσες ξένες επενδύσεις που παραδοσιακά έχει λάβει η Τουρκία από δυτικές χώρες, αποτελούν αναμφισβήτητα τον πρωταρχικό παράγοντα που διευκόλυνε την αναδίπλωση της Άγκυρας. Σύμφωνα με στοιχεία της Κεντρικής Τράπεζας, το ενεργητικό των επενδυμένων ξένων περιουσιακών στοιχείων στην Τουρκία ανήλθε σε \$551 δισ. τον Αύγουστο, συμπεριλαμβανομένων χρεών ύψους \$441 δισ., το ένα τρίτο των οποίων ήταν σε

²⁴ <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/10/turkey-why-eu-interested-in-wellbeing-of-turkish-economy.html#ixzz5VJjU01Q1>, 06.10.2018.

ευρώ.²⁵ Οι γερμανικές, βρετανικές, ελβετικές, ολλανδικές και λουξεμβουργιανές τράπεζες αντιπροσωπεύουν τους μισούς πιστωτές.

Οι άμεσες ξένες επενδύσεις, εν τω μεταξύ, ανέρχονταν τον Αύγουστο 2018 σε \$99 δισ., από τις οποίες εκτιμάται ότι ποσοστό περίπου 76% ανήκουν σε ευρωπαϊκές εταιρείες. Οι ολλανδικές εταιρείες καταλαμβάνουν κορυφαία θέση (περίπου \$41 δισ. στο τέλος 2017). Οι γερμανικές και βρετανικές επενδύσεις ανέρχονται σε \$18 δισ. και \$8 δισ. αντιστοίχως (τέλος 2017), ενώ η Ισπανία, η Ιταλία και το Λουξεμβούργο αποτελούν άλλους σημαντικούς επενδυτές.

Εν ολίγοις, η Ευρώπη αποτελεί την κύρια πηγή προέλευσης των ξένων άμεσων επενδύσεων και του ήμισυ των εξωτερικών δανείων από τα οποία επωφελείται η Τουρκία. Ταυτόχρονα, η Τουρκία αποτελεί για τους Ευρωπαίους σημαντικό εμπορικό εταίρο και τουριστικό προορισμό.²⁶

Το 2018, με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία μέχρι το τέλος Αυγούστου, περίπου το 45% των εξαγωγών της Τουρκίας, αξίας \$109 δισ., κατευθύνθηκε στις χώρες της ΕΕ. Το μερίδιο φτάνει σχεδόν το 53%, συμπεριλαμβανομένων των λοιπών ευρωπαϊκών χωρών. Οι τουρκικές εξαγωγές προς τη Γερμανία ανήλθαν σε \$11 δισ., ήτοι σχεδόν το 10% των συνολικών εξαγωγών.

Το 2018, η Ρωσία αποτελεί την χώρα από την οποία πραγματοποιούνται οι περισσότερες εισαγωγές, που ανέρχονται σε \$15 δισ. Η Τουρκία ωστόσο είναι επίσης σημαντικός αγοραστής γερμανικών αγαθών. Οι εισαγωγές από τη Γερμανία ανέρχονται ήδη σε \$14 δισ., ήτοι το 9% των συνολικών εισαγωγών της Τουρκίας ύψους \$158 δισ. Ταυτόχρονα, το συνολικό μερίδιο εισαγωγών της από την ΕΕ ανήλθε σε περίπου 37%. Οι εισαγωγές από την Ιταλία ανέρχονται \$7 δισ. και οι αντίστοιχες από την Μεγάλη Βρετανία σε \$6 δισ.

Η Τουρκία παραμένει επίσης δημοφιλής προορισμός για τους ευρωπαίους τουρίστες, παρά την κάμψη στο πρόσφατο παρελθόν. Κατά τους πρώτους οκτώ μήνες του έτους, περίπου 9 εκατομμύρια από τους 27 εκατομμύρια ξένους

²⁵ CBRT (2018), *International Investment Position (IIP)*, August 2018, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/EN/TCMB+EN/Main+Menu/Statistics/Balance+of+Payments+and+Related+Statistics/International+Investment+Position/>.

²⁶ Turkish Statistical Institute (2018), *Foreign Trade Statistics, August 2018*, Press Release, 28 September 2018, <http://www.turkstat.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27791>.

επισκέπτες προέρχονταν από ευρωπαϊκές χώρες (μέλη του ΟΟΣΑ), συμπεριλαμβανομένων 3 εκατομμυρίων από τη Γερμανία. Μετά τους Ρώσους, οι Γερμανοί παραμένουν η δεύτερη μεγαλύτερη τουριστική ομάδα για την Τουρκία.

Η ενσωμάτωση γενικότερα της Τουρκίας στην παγκόσμια οικονομία έχει επιταχυνθεί σημαντικά τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Οι οικονομικοί δεσμοί με την ΕΕ παρουσιάζουν ιδιαίτερη εμβάθυνση, με την Τουρκία να φιλοξενεί σημαντικές επενδύσεις της ΕΕ. Ως εκ τούτου, η οικονομική αναταραχή στην Τουρκία αποτελεί πηγή ανησυχίας για πολλούς Ευρωπαίους, είτε πρόκειται για επενδυτές, πιστωτές ή εμπόρους.

Γενικότερα, οι προεδρικές και βουλευτικές εκλογές της 24ης Ιουνίου, παρά τις σημαντικές θεσμικές μεταβολές, δεν προκάλεσαν αξιοσημείωτη αλλαγή στο πολιτικό τοπίο της χώρας. Από οικονομικής απόψεως, το κλίμα αβεβαιότητας που συνεπάγεται η εκλογική περίοδος έχει τελειώσει, αλλά η ορατότητα της οικονομίας δεν έχει βελτιωθεί και οι κίνδυνοι μάλλον έχουν αυξηθεί. Για τους εγχώριους και τους ξένους παράγοντες, η τουρκική αγορά παραμένει γεμάτη «αγνώστους», είναι επιρρεπής σε εκπλήξεις και χαρακτηρίζεται από έλλειψη εμπιστοσύνης. Αυτό αντανακλάται σε βασικούς δείκτες όπως οι συναλλαγματικές ισοτιμίες της τουρκικής λίρας, τα επιτόκια δανεισμού και το ασφάλιστρο κινδύνου για τους ξένους επενδυτές.²⁷

Αναφέρονται ενδεικτικά τα ακόλουθα τρία στοιχεία:

(α) Η τιμή του δολαρίου, που μετρά τον παλμό της Τουρκικής οικονομίας, ήταν περίπου 4 τουρκικές λίρες στα μέσα Απριλίου, όταν ο Πρόεδρος Ερντογάν προκήρυξε τις πρόωρες εκλογές. Υπό τον αντίκτυπο τόσο εγχώριων όσο και εξωτερικών αρνητικών παραγόντων, έφτασε να υποτιμηθεί στις 13 Αυγούστου η ισοτιμία έφτασε μέχρι το νέο ιστορικό χαμηλό των 7,24 λιρών ανά δολάριο. Η Τουρκική λίρα εμφανίζει την υψηλότερη συγκριτικά μεταβλητότητα παγκοσμίως την τρέχουσα περίοδο και έχει υποτιμηθεί από την αρχή του έτους κατά 45% (Διάγραμμα 1).

²⁷ Αθηναϊκό-Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων, 109,4 FM (2018), *Η Οικονομία της Γείτονος σε Σταυροδρόμι*, [Ραδιοφωνική συνέντευξη](#) του Π. Κοντάκου στον δημοσιογράφο Σ. Κυριακίδη, 9.08.2018.

Διάγραμμα 1. Συναλλαγματική ισοτιμία λίρας/δολαρίου τελευταία 5-ετία

Πηγή: Trading Economics, [USDTRY Spot Exchange Rate](#)

Παράλληλα, ο βασικός χρηματιστηριακός δείκτης μετοχών της Τουρκίας BIST 100 Index που είχε ανέλθει στο υψηλότερο επίπεδο όλων των εποχών, φτάνοντας τις 120.845,30 μονάδες κατά την συνεδρίαση της 29ης.1.2018 έχει έκτοτε σημειώσει κάμψη κατά 22% από την αρχή του έτους, ενώ αν ληφθεί υπόψη και η υποτίμηση της λίρας, η πτώση για τους ξένους επενδυτές είναι πολύ υψηλότερη (Διάγραμμα 2).

Διάγραμμα 2. Πορεία δείκτη Borsa Istanbul 100 Index - τελευταία 5-ετία

Πηγή: Bloomberg Markets, [Borsa İstanbul Stock Exchange](#)

(β) Παρά τις αυξήσεις των επιτοκίων από την Κεντρική Τράπεζα τον Απρίλιο/Μάιο κατά 5 ποσοστιαίες μονάδες συνολικά, και τον Σεπτέμβριο επιπλέον κατά 6,25%, που έφερε το βασικό επιτόκιο στο 24% και τα επιτόκια δανεισμού στο 25,5%, η έλλειψη εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση εξακολουθεί να υφίσταται μεταξύ των εγχώριων και των ξένων φορέων, διατηρώντας το σκληρό νόμισμα ως ασφαλή μορφή διατήρησης των αποταμιεύσεων.

(γ) Τέλος, το ασφάλιστρο κινδύνου της χώρας, το οποίο αντανάκλαται στις συμβάσεις αντιστάθμισης πιστωτικού κινδύνου (CDS) και είχε διαμορφωθεί στις 161 μονάδες βάσης την 1η Ιανουαρίου, έφθασε στις 31 Αυγούστου στα επίπεδα ρεκόρ για την τελευταία 10-ετία των 562 μονάδων βάσης.²⁸ Αυτό αναμένεται να επιβαρύνει σημαντικά το κόστος εξυπηρέτησης του ήδη υπερβολικά υψηλού και διογκούμενου εξωτερικού χρέους των \$441 δισ. (53% του ΑΕΠ).²⁹

²⁸ Credit Default Swaps Spreads, <https://www.bloomberght.com/cds/turkiye-cds>, 31.08.2018.

²⁹ <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/08/turkey-who-is-at-sharp-end-of-currency-crisis.html>, 14.08.2018.

2.3. Η επανεμφάνιση του πληθωρισμού

Η τουρκική οικονομία είναι αντιμέτωπη και πάλι με τον πληθωρισμό, ο οποίος βρίσκεται στα υψηλότερα επίπεδα από το 2003, το πρώτο έτος που ανήλθε στην εξουσία του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP). Τον Σεπτέμβριο ο πληθωρισμός σε ετήσια βάση έφθασε το 24,5% στις τιμές καταναλωτή (Διάγραμμα 3)³⁰ και το 46% στις τιμές παραγωγού (Διάγραμμα 4).³¹ Η δυναμική του πληθωρισμού υποδεικνύει ότι τα στοιχεία του τέλους του έτους θα μπορούσαν να ανέλθουν μεταξύ 30% και 35% στις τιμές καταναλωτή και μεταξύ 50% και 60% στις τιμές παραγωγού.³²

Ο πληθωρισμός των καταναλωτών είχε κυμανθεί σε μονοψήφια στοιχεία από το 2003, με εξαίρεση το 2017, όταν έφθασε το 11,9%. Η σημερινή αύξηση αποτελεί μια νέα κατάσταση που καθιστά τους μισθωτούς και τους συνταξιούχους σχετικά φτωχότερους, καθώς δεν αυξάνουν τα εισοδήματά τους αναλογικά με τις αυξήσεις των τιμών. Ο μεγαλύτερος φόβος των εργαζομένων, ωστόσο, είναι ότι θα μπορούσαν να καταλήξουν χωρίς εισόδημα και η επιβραδυνόμενη οικονομία να προκαλέσει ένα νέο κύμα απολύσεων. Για τους δανειακούς οφειλέτες στις τράπεζες, οι λόγοι ανησυχίας είναι ακόμη μεγαλύτεροι.

³⁰ Turkish Statistical Institute (2018), *Consumer Price Index, July 2018*, Press Release, August 3, 2018, <http://www.turkstat.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=27764>.

³¹ Turkish Statistical Institute (2018), *Domestic Producer Price Index, May 2018*, Press Release, June 4, 2018, <http://www.turkstat.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27712>.

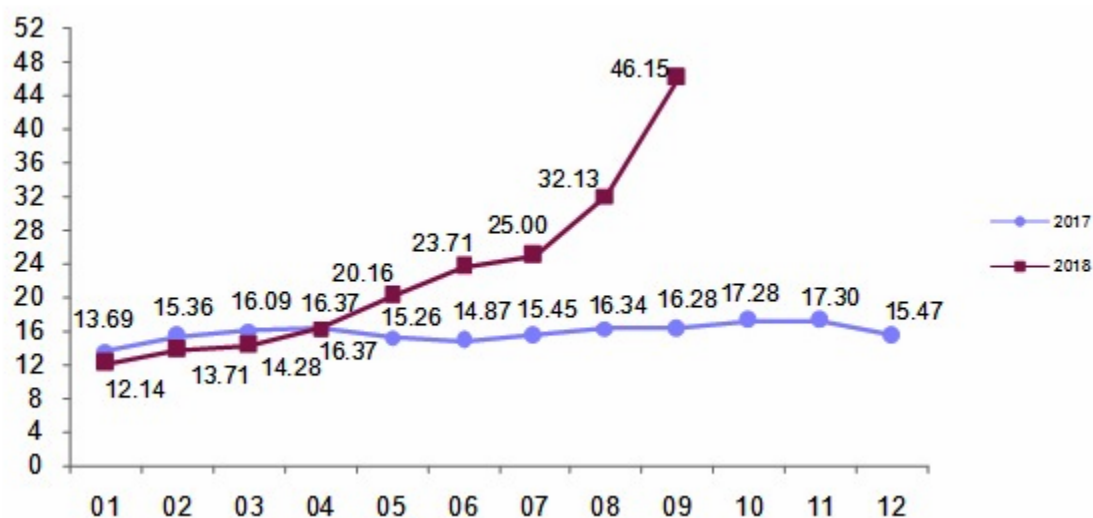
³² <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/10/turkey-fight-against-inflation-mobilizing-municipal-police.html#ixzz5VJivli9j>, 23.10.2018.

Διάγραμμα 3. Δείκτης τιμών καταναλωτή, % ετήσιας μεταβολής [2003=100]

Πηγή: [Turkish Statistical Institute \(2018\)](#)

Διάγραμμα 4. Εγχώριος Δείκτης Τιμών Παραγωγού, % ετήσιας μεταβολής [2003=100]

Πηγή: [Turkish Statistical Institute \(2018\)](#)

Ενώ οι τιμές ανεβαίνουν, λίγοι Τούρκοι πολίτες μπορούν να ελπίζουν σε αυξήσεις μισθών που αντισταθμίζουν τον πληθωρισμό. Από τους 19 εκατομμύρια μισθωτούς, που αποτελούν το 70% του εργατικού δυναμικού, μόνο περίπου 3 εκατομμύρια δημόσιοι υπάλληλοι απολαμβάνουν ορισμένες προσαρμογές μισθών που σχετίζονται με τον πληθωρισμό. Για τα υπόλοιπα 16 εκατομμύρια μισθωτών στον ιδιωτικό τομέα, μια τέτοια δυνατότητα μισθολογικών αναπροσαρμογών δεν

υπάρχει, αν ληφθεί μάλιστα υπόψη ότι μόνο 1 εκατομμύριο από αυτούς είναι συνδικαλισμένοι.

Για δεκαετίες η Τουρκία χαρακτηρίζεται από μία από τις πιο άνισες κατανομές εισοδήματος στον κόσμο.³³ Περισσότερο από το 60% των μισθωτών εργάζονται για τον ελάχιστο μισθό των 1.600 Τουρκικών λιρών ή ακόμη λιγότερο. Αυτό ισοδυναμεί με \$275, με βάση τη μέση τιμή του δολαρίου των 5,8 λίτρων αυτό τον Οκτώβριο, ήτοι μείωση κατά 35% από τα \$426 δολ. από τις αρχές του έτους.

Η ζοφερή εικόνα επιβαρύνεται από τον κίνδυνο απώλειας θέσεων εργασίας. Ο ρυθμός ανάπτυξης μειώνεται ταχύτατα σε τομείς όπως οι κατασκευές, η γεωργία και οι υπηρεσίες, όπου απασχολούνται σε μεγάλο βαθμό εργαζόμενοι με τον ελάχιστο μισθό. Ταυτόχρονα, οι ομάδες χαμηλού εισοδήματος αντιμετωπίζουν προβλήματα χρέους που απορρέουν από τη χρηματοδότηση δανείων που είχαν λάβει πριν από αρκετά χρόνια, καθώς ο τραπεζικός τομέας μπόρεσε να δανειστεί, όπως και στην Ελλάδα, φθηνά από το εξωτερικό. Τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια αυξάνονται διαρκώς και ανέρχονται ήδη περίπου σε 6%.

Αντιμέτωποι με ένα πληθωρισμό που δεν έχει παρατηρηθεί τα τελευταία 15 χρόνια, οι Τούρκοι πολίτες καταπνίγονται κατά κύριο λόγο από την αύξηση των τιμών των τροφίμων, η οποία οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις αναποτελεσματικές πολιτικές του ΑΚΡ. Για χρόνια, το ΑΚΡ ενθάρρυνε την ανάπτυξη με επίκεντρο τις κατασκευές, αγνοώντας τη γεωργία, με αποτέλεσμα η Τουρκία να αντιμετωπίζει τώρα έλλειψη εφοδιασμού και έχει γίνει καθαρός εισαγωγέας τροφίμων.

Δύο βασικοί παράγοντες έχουν ωθήσει τον πληθωρισμό σε αυτά τα επίπεδα: οι αυξανόμενες τιμές των γεωργικών προϊόντων και των τροφίμων, οι οποίες σημείωσαν ετήσια αύξηση κατά 28%, καθώς και η δραματική υποτίμηση της Τουρκικής λίρας έναντι του δολαρίου κατά 45% από την αρχή του έτους.

Κατά τα πρώτα δέκα χρόνια της κυβέρνησης του ΑΚΡ, η τιμή του ξένου συναλλάγματος είχε αυξηθεί μόνο κατά 27%, γεγονός που κατέστησε δυνατή τα μονοψήφια ποσοστά πληθωρισμού.

³³ World Bank (2018), *GINI index*, <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI>.

Η Τουρκία είχε πετύχει στο παρελθόν να διαθέτει ένα αυτόνομο γεωργικό τομέα, αλλά οι λανθασμένες πολιτικές έχουν οδηγήσει πλέον σε σημαντικές εισαγωγές. Το έλλειμμα της προσφοράς τροφίμων αποτελεί βασικό λόγο για την αύξηση του πληθωρισμού. Στα φρέσκα λαχανικά και τα φρούτα, για παράδειγμα, ο ετήσιος πληθωρισμός ανέρχεται σε 38%. Ταυτόχρονα, δραματική αύξηση παρατηρείται και στο κόστος μεταφορών, η οποία ανήλθε σε 37% σε ετήσια βάση, κυρίως λόγω της ενίσχυσης διεθνώς της τιμής του πετρελαίου. Οι τιμές στον τομέα τουρισμού και εστίασης σημείωσαν ετήσια αύξηση κατά 19%.

Σύμφωνα με κυβερνητικούς αξιωματούχους, ωστόσο, ο αυξανόμενος πληθωρισμός είναι ουσιαστικά το έργο των κακόβουλων παραγόντων, όπως οι άπληστοι μεσάζοντες και οι κερδοσκοποί, οι οποίοι πρέπει να πειθαρχηθούν με βίαια μέτρα, συμπεριλαμβανομένης της κινητοποίησης της δημοτικής αστυνομίας. Σε μία ομιλία του στις 2 Οκτωβρίου, για παράδειγμα, ο Πρόεδρος Ερντογάν δήλωσε: "Θα ήθελα να απευθύνω έκκληση στο αγαπημένο έθνος μου: Είστε αυτοί που παρατηρούν τις τιμές πιο κοντά στα σουπερ μάρκετ και αλλού. Εάν εντοπίσετε προϊόντα με εξαιρετικές διαφορές τιμών, αναφέρετέ το αμέσως στην δημοτική αστυνομία. Καλώ επίσης τους δημάρχους να ενθαρρύνουν μεγαλύτερη προσοχή στο θέμα αυτό μεταξύ της δημοτικής αστυνομίας. Είναι καθήκον μας να κάνουμε ό,τι είναι απαραίτητο εάν υπάρχουν διακυμάνσεις των τιμών και να διατεθούν όποια αποθέματα υπάρχουν σε αποθήκες".³⁴

Γενικότερα, ενώ η έλλειψη ορατότητας της οικονομίας αποθαρρύνει τις επενδύσεις, ο πληθωρισμός διαβρώνει τα πραγματικά εισοδήματα και περιορίζει την εγχώρια κατανάλωση, η οποία εκτιμάται ότι αντιπροσωπεύει περίπου τα δύο τρίτα της συνολικής ζήτησης και αυξάνει την αβεβαιότητα για την πορεία της οικονομικής ανάπτυξης το τρέχον έτος.

³⁴ http://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/ekonomi-haberleri/cumhurbaskani-erdogandan-faiz-kur-ve-enflasyon-mesaji_ID1449477/, 02.10.2018.

2.4. Ξένοι επενδυτές και αγορά ακινήτων

Στην προσπάθειά της να προσελκύσει εξωτερικούς πόρους, η τουρκική κυβέρνηση χαλάρωσε σημαντικά τα κριτήρια για την απόκτηση τουρκικής ιθαγένειας σε αλλοδαπούς μέσω της αγοράς ακινήτων στη χώρα. Σύμφωνα με το προεδρικό διάταγμα της 18ης Σεπτεμβρίου, το όριο αυτό μειώθηκε από το \$1 εκατ. στις \$250 χιλιάδες.³⁵

Η μείωση αυτή του ορίου, σε συνδυασμό με την δραματική υποτίμηση της τουρκικής λίρας, προσδίδει ένα διπλό πλεονέκτημα στους ξένους αγοραστές ακινήτων που επιθυμούν να αποκτήσουν την τουρκική υπηκοότητα. Η κίνηση της Άγκυρας στοχεύει στην αύξηση της ροής ξένου συναλλάγματος στην Τουρκία και στη στήριξη του στεγαστικού τομέα, ο οποίος παρουσιάζει κάμψη μετά από μια άνευ προηγουμένου άνθηση.

Οι πωλήσεις ακινήτων σε αλλοδαπούς έχουν γίνει σημαντική πηγή ξένου συναλλάγματος από το 2012, όταν η Τουρκία τροποποίησε τους νόμους για να διευκολύνει τους ξένους αγοραστές. Στα έξι χρόνια από το 2012 έως το 2017, οι αγορές ακινήτων από ξένους ανήλθαν σε \$23 δισ. Ωστόσο, το αυξανόμενο μερίδιο των ακινήτων στις ξένες άμεσες επενδύσεις υποδηλώνει ότι το εξωτερικό ενδιαφέρον για παραγωγικές επενδύσεις μειώνεται. Το 2017, οι αγορές ακινήτων από αλλοδαπούς σημείωσαν ρεκόρ ύψους \$4,6 δισ., αντιπροσωπεύοντας το 42% των ξένων επενδύσεων ύψους \$10,8 δισ.

Το 2018 αποτελεί επίσης έτος νέου ρεκόρ πωλήσεων ακινήτων σε αλλοδαπούς. Την περίοδο Ιανουαρίου-Αυγούστου, οι πωλήσεις κατοικιών σε αλλοδαπούς αυξήθηκαν κατά 43% συγκριτικά με την ίδια περίοδο το 2017, σύμφωνα με επίσημα στοιχεία του κρατικού πρακτορείου ειδήσεων Anadolu.³⁶ Οι αλλοδαποί αγόρασαν 18.540 σπίτια τους πρώτους οκτώ μήνες, από 13.005 την ίδια περίοδο πέρυσι. Η αύξηση κατά 130% μόνο στον Αύγουστο δείχνει ότι οι αλλοδαποί εκμεταλλεύτηκαν την πτώση της τουρκικής λίρας.

³⁵ <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/10/turkey-attracts-foreign-property-buyers-but-not-all-happy.html>, 02.10.2018.

³⁶ <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/yabancilara-konut-satisi-agustosta-yuzde-130-artti/1259012>, 19.09.2018.

Σε έντονη αντίθεση, η εγχώρια αγορά επλήγη από τη συρρίκνωση της ζήτησης καθώς η αγοραστική δύναμη των Τούρκων εξασθένησε, με τις πωλήσεις κατοικιών να παρουσιάζουν μείωση κατά 15% τον Αύγουστο.

Πίνακες 1, 2. Πωλήσεις κατοικιών σε αλλοδαπούς, ανά πόλη και χώρα προέλευσης (8-μήνο 2017 και 2018)

Πόλη	Ιαν.-Αύγ. 2017	Ιαν.-Αύγ. 2018	Δ (%)
Κωνσταντινούπολη	4.534	6.096	35
Αττάλεια	2.853	4.199	47
Προύσα (Bursa)	904	1.295	43
Γιάλοβα	615	988	61
Άγκυρα	513	826	61

Αγοραστής	Ιαν.-Αύγ. 2017	Ιαν.-Αύγ. 2018	Δ (%)
Ιράκ	2.255	3.515	35
Ιράν	424	1.659	291
Σαουδική Αραβία	1.963	1.573	-20
Ρωσία	813	1.180	45
Κουβέιτ	1.075	1.048	-3

Πηγή: [Anadolu Agency \(2018\)](#)

Στην κορυφή της κατάταξης του καταλόγου των ξένων αγοραστών ακίνητης περιουσίας βρίσκονται οι υπήκοοι χωρών της Μέσης Ανατολής. Ως αποτέλεσμα του κινήτρου της υπηκοότητας, ο αριθμός των Τούρκων πολιτών αραβικής και ιρανικής καταγωγής φαίνεται ότι θα αυξηθεί περαιτέρω κατά την προσεχή περίοδο.

Οι Ιρακινοί ήταν οι κορυφαίοι ξένοι αγοραστής τους πρώτους οκτώ μήνες του έτους, αγοράζοντας 3.515 κατοικίες στην Τουρκία. Ακολούθησαν οι Ιρανοί με 1.659 κατοικίες, γεγονός που επιβεβαιώνει το αυξανόμενο ιρανικό ενδιαφέρον για την Τουρκία, το οποίο αντανακλάται και στον τομέα του τουρισμού αλλά και στον αυξανόμενο αριθμό των εταιρειών που έχουν εγκαταστήσει οι Ιρανοί στην Τουρκία. Οι Σαουδάραβες ακολουθούν στην τρίτη θέση με 1.573 αγορές κατοικιών,

ακολουθούμενοι από τους Ρώσους με 1.180 και το Κουβέιτ με 1.048 (Πίνακες 1, 2).

Προσφάτως, το Κατάρ παρουσιάζει επίσης μεγάλο ενδιαφέρον για την αγορά 60 πολυτελών παραθαλάσσιων κατοικιών που πωλούνται στις όχθες του Βόσπορου στην Κωνσταντινούπολη, οι οποίες αποτελούν τις πιο γραφικές και ακριβότερες κατοικημένες περιοχές της Τουρκίας. Οι τιμές των βιλλών αυτών κυμαίνονται από \$4,5 εκατ. έως \$95 εκατ.

2.5. Ο νέος «αερολιμένας» ως «μνημείο της νίκης»

Ο Πρόεδρος Ερντογάν εγκαινίασε στις 29 Οκτωβρίου το νέο αεροδρόμιο της Κωνσταντινούπολης, με την δέσμευση και ελπίδα να καταστεί το μεγαλύτερο παγκοσμίως και να αποτελέσει σύμβολο ευημερίας και οικονομικής ισχύος της χώρας.

Η κατασκευή του αερολιμένα, κόστους \$11,7 δισ., αποτελεί το επιστέγασμα μίας πορείας κατασκευαστικών έργων που ξεκίνησαν πριν 15 χρόνια με την ανάληψη της εξουσίας από το ΑΚΡ. Ωστόσο, το megarproject έχει αμαυρωθεί από την περιβαλλοντική υποβάθμιση και έντονες εργατικές διαμαρτυρίες, λόγω των απάνθρωπων συνθηκών που επικράτησαν κατά τη διάρκεια της κατασκευής του τα τέσσερα τελευταία χρόνια.³⁷

Στην εντυπωσιακή τελετή έναρξης, η οποία συνέπεσε με την 95η επέτειο από την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας, παραβρέθηκαν ηγέτες από 18 χώρες. Οι ομιλητές επαίνεσαν τον Ερντογάν για την πραγματοποίηση ενός πρωτοφανούς τεχνικού σχεδίου που περιελάμβανε τη μετακίνηση 750 εκατομμυρίων κυβικών μέτρων εδάφους - το ισοδύναμο οκτώ καναλιών Suez, σύμφωνα με ένα εισαγωγικό βίντεο.^{38, 39}

³⁷ <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/10/erdogan-inaugurates-istanbul-new-airport.html#ixzz5VVAgs6mb>, 30.10.2018.

³⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=PLWIUTc1-eA>, 28.10.2018.

³⁹ <https://www.aa.com.tr/en/vg/video-gallery/new-istanbul-airport-among-largest-in-world>, 29.10.2018

Η διευρυμένη εγκατάσταση θα έχει τρεις διαδρόμους και θα διαχειριστεί έως και 90 εκατομμύρια επιβάτες το χρόνο μετά την πλήρη λειτουργία του στα τέλη Δεκεμβρίου. Η χωρητικότητα θα αυξηθεί σε 200 εκατομμύρια άτομα, όταν όλες οι φάσεις του αεροδρομίου θα ολοκληρωθούν την επόμενη δεκαετία, καθιστώντας το πιο πολυσύχναστο στον κόσμο (Πληροφοριακό Γράφημα 1).

Εκτός του αεροδρομίου, και όπως αναγραφόταν σε πινακίδες: "Αυτό δεν είναι μόνο ένα αεροδρόμιο. Αυτό είναι ένα μνημείο για τη νίκη». Η ημιτελής κατασκευή περιελάμβανε ένα μεγάλο τζαμί έξω από τον τερματικό σταθμό.

Τριάντα-ένα εργαζόμενοι και συνδικαλιστικοί ηγέτες εξακολουθούν να βρίσκονται στη φυλακή, αφού περισσότεροι από 400 άνθρωποι συνελήφθησαν τον περασμένο μήνα επειδή διαμαρτύρονται για καθυστερημένους μισθούς και ανασφαλείς συνθήκες εργασίας. Η κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι 27 από τους 36.000 συνολικά εργαζόμενους στο εργοτάξιο έχασαν τη ζωή τους, ενώ εργατικά συνδικάτα αναφέρουν ότι ο αριθμός των θανάτων έχει ανέλθει σε 38. Το νέο διεθνές αεροδρόμιο της Κωνσταντινούπολης βρίσκεται στην περιοχή Arnavutköy στην ευρωπαϊκή πλευρά της Τουρκίας.

Το υπάρχον αεροδρόμιο Ατατούρκ θα σταματήσει τις προγραμματισμένες επιβατικές πτήσεις μόλις ο νέος αερολιμένας καταστεί πλήρως λειτουργικός. Από την 1η Νοεμβρίου 2018 πραγματοποιούνται από το αεροδρόμιο καθημερινά πέντε πτήσεις: Άγκυρα, Απάλεια, Μπακού, Erçan (κατεχόμενα Κύπρου) και Σμύρνη, που εκτελούνται από την Turkish Airlines.

2.6. Συμπέρασμα

Οι επείγουσες ανάγκες εξωτερικής χρηματοδότησης της χώρας ανέρχονται περίπου σε \$236 δισ., και περιλαμβάνουν \$183 δισ. βραχυπρόθεσμου εξωτερικού χρέους που λήγουν τους επόμενους 12 μήνες, καθώς και \$53 δισ. για την κάλυψη του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών. Ως εκ τούτου, το ζήτημα του τρόπου με τον οποίο θα εξασφαλιστούν τα απαιτούμενα κεφάλαια και με ποιο κόστος είναι καθοριστικής σημασίας.

Ο κύκλος σύσφιγξης ωθεί τη χώρα προς την κατεύθυνση του ΔΝΤ, αλλά εάν και τότε το καθεστώς του Ερντογάν θα δεχθεί αυτήν την επιλογή παραμένει ένα μεγάλο ερωτηματικό. Οι προκλήσεις της οικονομίας είναι πολλές, τα διαθέσιμα μέσα περιορισμένα και το περιθώριο ελιγμών της Άγκυρας συρρικνώνεται.

Εν ολίγοις, παρόλο που η κρίση έχει μόλις κάνει την εμφάνισή της στο προσκήνιο, οι ομάδες χαμηλού εισοδήματος έχουν ήδη υποστεί σοβαρή πίεση. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι αυτές οι ομάδες αποτελούν σημαντικό τμήμα του εκλογικού σώματος του κυβερνώντος κόμματος. Το πόσο καιρό θα διαρκέσει η πίστη τους στο ΑΚΡ ή πόση υπομονή θα επιδείξουν είναι δύσκολο να προβλεφθεί.

Την περίοδο αβεβαιότητας παρατείνουν και οι ερχόμενες δημοτικές εκλογές τον Μάρτιο 2019. Θα τιμωρήσουν οι ψηφοφόροι το ΑΚΡ σε αυτή την εκλογική αναμέτρηση; Θα μπορούσε η κυβέρνηση να μετριάσει την κρίση μέχρι τον Μάρτιο; Αυτά είναι μερικά από τα ερωτήματα που θα κυριαρχήσουν τους επόμενους μήνες.

3. ΤΟΥΡΚΙΑ

Εξωτερική πολιτική

3.1. Μέση Ανατολή

3.1.1. Η υπόθεση Κασόγκι

Οι ήδη τεταμένες σχέσεις με τη Σαουδική Αραβία επιδεινώθηκαν ακόμη περισσότερο μετά την εξαφάνιση του Σαουδάραβα δημοσιογράφου Τζεμάλ Κασόγκι στις αρχές Οκτωβρίου. Ο Κασόγκι είχε περιέλθει σε δυσμένεια λόγω των επικριτικών του άρθρων κατά της ηγεσίας της Σαουδικής Αραβίας και είχε αναγκαστεί να εγκαταλείψει τη χώρα στα τέλη Σεπτεμβρίου. Ο Κασόγκι είχε επισκεφτεί το προξενείο της Σαουδικής Αραβίας στην Κωνσταντινούπολη, αλλά δεν εξήλθε, γεγονός το οποίο ανέδειξαν και διεθνοποίησαν οι τουρκικές αρχές.

Η μαχητική και επίμονη στάση της Άγκυρας σχετίζεται με μια σειρά από λόγους. Πρώτον, η Άγκυρα ενδιαφέρεται να βελτιώσει την εικόνα της στο θέμα της ελευθερίας της έκφρασης, για το οποίο έχει δεχτεί βαρύτατες κατηγορίες τα τελευταία χρόνια, δεδομένου την εκδίωξη και φυλάκιση δεκάδων δημοσιογράφων και απαγόρευσης λειτουργίας ή κατάληψης της διοίκησης επίσης δεκάδων εφημερίδων και άλλων μέσων επικοινωνίας. Η αποκάλυψη και ανάδειξη της υπόθεσης Κασόγκι, σχετίζεται με την προσπάθειά της να εμφανίσει, σε σχέση με τη Σαουδική Αραβία, ένα πιο θετικό πρόσωπο στον διεθνή Τύπο.

Ένας δεύτερος λόγος είναι οι υποβαθμισμένες σχέσεις μεταξύ Άγκυρας και Ριάντ, οι οποίες επηρεάστηκαν από την κρίση που ξέσπασε τον Ιούνιο του 2017 μεταξύ του Κατάρ και του συνασπισμού των 5 αραβικών κρατών, του οποίου ηγήθηκε η Σαουδική Αραβία. Η Τουρκία είχε ταχθεί υπέρ του Κατάρ, κάτι που την είχε απομακρύνει αυτομάτως από τη Σαουδική Αραβία. Η ανάδειξη της υπόθεσης Κασόγκι δεν θα μπορούσε παρά να εκθέσει την ηγεσία της Σαουδικής Αραβίας και να στρέψει τη διεθνή κοινή γνώμη εναντίον της.

Τρίτον, δεν θα πρέπει να αποκλειστεί το ενδεχόμενο η Τουρκία να κατέχει επιπλέον στοιχεία σε βάρος της Σαουδικής Αραβίας, δεδομένου ότι η εξαφάνιση

του Σαουδάραβα δημοσιογράφου έλαβε χώρα στο προξενείο της εν λόγω χώρας στην Κωνσταντινούπολη. Στην περίπτωση αυτή η Άγκυρα θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει την υπόθεση Κασόγκι, εναντίον της Σαουδικής Αραβίας ως έναν μοχλό πίεσης προκειμένου να πετύχει ανταλλάγματα ή/και παραχωρήσεις οικονομικού και πολιτικού χαρακτήρα.⁴⁰

Τέταρτον, η στάση της Άγκυρας έχει και μία διεθνή διάσταση που ξεπερνά τις διμερείς σχέσεις. Αφορά και τις διεθνείς σχέσεις και συνεργασίες της χώρας αυτής. Οι Η.Π.Α., η ηγεσία των οποίων σύναψε συμφωνίες εκατομμυρίων δολαρίων με το Ριάντ το καλοκαίρι του 2017, είναι μια τέτοια περίπτωση. Η έμφαση στην σκοτεινή εικόνα της σαουδαραβικής ηγεσίας δεν θα μπορούσε παρά να επηρεάσει εμμέσως και την αμερικανική ηγεσία. Με τον τρόπο αυτό η Άγκυρα θα μπορούσε να ανταποδώσει τις πιέσεις που είχε δεχτεί η ηγεσία και το νόμισμά της τον Αύγουστο του 2018.

3.1.2. Το Συριακό (Ιντλίμπ)

Η τύχη της ζώνης αποκλιμάκωσης του Ιντλίμπ, που είναι το τελευταίο προπύργιο των σύριων αντικαθεστωτικών, αποτέλεσε το επίκεντρο της τουρκικής διπλωματίας μαζί με το θέμα του Μαμπίτζ. Το γεγονός ότι στις αντικαθεστωτικές δυνάμεις συγκαταλέγονται και διάφορες ιζικαντιστικές οργανώσεις, επιβάρυνε τη διαπραγματευτική θέση της Άγκυρας η οποία παρέχει όλο αυτό το διάστημα στήριξη στους σύριους αντικαθεστωτικούς συμπεριλαμβανομένων και των εν λόγω οργανώσεων.

Η τουρκική διπλωματία η οποία στόχο είχε να σταματήσουν οι εχθροπραξίες στο Ιντλίμπ, είχε να αντιμετωπίσει τη Μόσχα και την Τεχεράνη, οι οποίες στηρίζουν τόσο διπλωματικά όσο και στρατιωτικά το καθεστώς αλ-Άσαντ. Από τις αρχές Σεπτεμβρίου η Άγκυρα ασκούσε πιέσεις στη Μόσχα, η οποία βομβάρδιζε το Ιντλίμπ και στήριζε τις επιχειρήσεις της Δαμασκού, προκειμένου να σταματήσουν οι εχθροπραξίες και να βρεθεί μια λύση στην τριμερή στην

⁴⁰ Βλ. *CBS News*, “Turkey widens Jamal Kashoggi probe as pressure mounts on Donald Trump and Saudi Arabia”, 18 Οκτωβρίου 2018. <https://www.cbsnews.com/news/saudi-missing-journalist-jamal-khashoggi-turkey-donald-trump-crown-prince-mohammed-bin-salman/>

Τεχεράνη, με πρόσχημα την ασφάλεια των αμάχων και την αποφυγή νέων προσφυγικών κυμάτων.⁴¹ Ωστόσο, η τριμερής στην Τεχεράνη μεταξύ των Ρουχανί, Πούτιν και Έρντογαν, απέβη άκαρπη. Τόσο η Μόσχα όσο και η Τεχεράνη απέρριψαν την πρόταση της Άγκυρας για εκκευρία.⁴² Ο Ρώσος Πρόεδρος μάλιστα κατήγγειλε την πρόταση, θεωρώντας ότι αυτή στοχεύει στον απεγκλωβισμό τρομοκρατών με πρόσχημα την προστασία των αμάχων, καθώς και να επιφέρει πλήγμα στις συριακές κυβερνητικές δυνάμεις.⁴³ Οι τρεις ηγέτες, ωστόσο, συμφώνησαν στο ότι θα πρέπει να βρεθεί διπλωματική λύση, καθώς μια στρατιωτική επέμβαση θα αποβεί σε βάρος αρκετών εκατομμυρίων Σύριων που συγκεντρώθηκαν στην περιοχή. Το γεγονός ότι η Μόσχα και η Τεχεράνη αρνήθηκαν να συμφωνήσουν στην πρόταση της Άγκυρας για κατάπαυση του πυρός, σχετίζεται με το στρατηγικό πλεονέκτημα που κατείχαν τη δεδομένη στιγμή απέναντι στους αντικαθεστωτικούς και τα τζιχαντιστικά μορφώματα.

Οι προσπάθειες της Άγκυρας για εκκευρία συνεχίστηκαν με τον Τούρκο Πρόεδρο να επιχειρεί να κινητοποιήσει τη διεθνή κοινή γνώμη.⁴⁴ Στόχος του Έρντογαν ήταν να διατηρηθούν ζωντανά τα σχέδια της Άγκυρας στην Ιντλίμπ και να διασκεδάσει τις εντυπώσεις για το ρόλο της Τουρκίας στην επικείμενη ανθρωπιστική κρίση στην Συρία. Παράλληλα, η Τουρκία συνέχισε να ενισχύει τα 12 προκεχωρημένα φυλάκιά της στην περιφέρεια της επαρχίας Ιντλίμπ⁴⁵, ακόμη και με άρματα μάχης.⁴⁶ Η συμβολική αυτή κίνηση μπορεί να ερμηνευτεί ως ένα μήνυμα αποφασιστικότητας εκ μέρους της Άγκυρας να προασπιστεί τα συμφέροντά της στην περιοχή. Η πιθανότητα να έρθουν αντιμέτωπες οι τουρκικές

⁴¹ Βλ. *Reuters*, “Turkey’s Erdogan hopes Tehran summit will avert Idlib offensive”, 05.09.2018. <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-turkey-erdogan/turkeys-erdogan-hopes-tehran-summit-will-avert-idlib-offensive-hurriyet-says-idUSKCN1LK2SY>.

⁴² Βλ. *Reuters*, “Idlib: Turkey’s ceasefire call rejected by Russia, Iran”, 07.09.2018. <https://www.aljazeera.com/news/2018/09/erdogan-calls-idlib-ceasefire-tehran-summit-180907122805420.html>.

⁴³ Βλ. *ό.π.*

⁴⁴ Βλ. Recep Tayyip Erdogan, “The World Must Stop Assad”, *The Wall Street Journal*, 10.09.2018, <https://www.wsj.com/articles/the-world-must-stop-assad-1536614148>.

⁴⁵ Βλ. *Yeniçağ*, “TSK’den İdlib’e askeri sevkiyat”, 8.09.2018, <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/tskden-idlibe-askeri-sevkiyat-204559h.htm>.

⁴⁶ Βλ. *Sputnik*, “İdlib’e askeri sevkiyat yapan TSK, gözlem noktalarındaki askeri varlığını artırıyor”, 13.09.2018, <https://tr.sputniknews.com/columnists/201809131035185740-tsk-idlibe-askeri-sevkiyat-yapiyor-ve-gozlem-noktalarindaki-askeri-varligini-artiriyor/>.

δυνάμεις με τις καθεστωτικές στην επαρχία Ιντλίμπ, αποτελεί επίσης έναν αποτρεπτικό παράγοντα, καθώς πιθανή προβοκάτσια θα μπορούσε να προσφέρει την ευκαιρία στην Άγκυρα να διεισδύσει στην περιοχή. Σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο ο κίνδυνος εμπλοκής των τουρκικών και των ρωσικών δυνάμεων, οι οποίες υποστηρίζουν τις καθεστωτικές δυνάμεις, είναι ορατός.

Οι δυσκολίες που αντιμετώπισε η ισλαμική κυβέρνηση του Κ.Δ.Α. όσον αφορά την επαρχία, ώθησε την αξιωματική αντιπολίτευση να πάρει θέση. Το Ρ.Λ.Κ. πρότεινε στην ισλαμική κυβέρνηση να αποκαταστήσει αμέσως τις επαφές της με το καθεστώς αλ-Άσαντ της Δαμασκού, καθώς αυτό επιτάσσει το εθνικό συμφέρον της χώρας.⁴⁷

Παρά τις δυσκολίες, ο Τούρκος Πρόεδρος πέτυχε να αποσπάσει από τη Ρωσία έναν προσωρινό συμβιβασμό. Σε επίσκεψη του Έρντογαν στο Σότσι της Ρωσίας στα μέσα Σεπτεμβρίου, ο Ρώσος Πρόεδρος έδωσε τη συγκατάθεσή του για τη δημιουργία μιας αποστρατικοποιημένης ζώνης ασφαλείας (17-20 χλμ) στην περιοχή.⁴⁸ Σύμφωνα με την πρόταση του Τούρκου Προέδρου, η ζώνη αυτή θα εξασφαλίσει την αποφυγή επαφής μεταξύ αντικαθεστωτικών και δυνάμεων της Δαμασκού και την απόσυρση των τζικαντιστικών ομάδων από την εν λόγω ζώνη. Σύμφωνα με τον Ρώσο Πρόεδρο συμφωνήθηκε επίσης ότι έως τα μέσα Οκτωβρίου θα έχει αποσυρθεί τόσο ο βαρύς οπλισμός που κατέχουν οι αντικαθεστωτικές δυνάμεις στην εν λόγω περιοχή, όσο και οι ίδιες.⁴⁹ Σε κοινή συνέντευξη Τύπου, λίγα εικοσιτετράωρα μετά, ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών ανακοίνωσε ότι σχεδιάζονται κοινές περιπολίες με τη Ρωσία στην εν λόγω περιοχή, ότι στην αποστρατικοποίησή της θα χρησιμοποιηθούν μη επανδρωμένα αεροσκάφη και ότι η Άγκυρα οφείλει να ενισχύσει την εκεί στρατιωτική της παρουσία.⁵⁰

⁴⁷ Βλ. *Yeniçağ*, “CHP'den İdlib çağrısı”, 8.09.2018, <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/chpden-idlib-cagrisi-204528h.htm>.

⁴⁸ Βλ. *Reuters*, “Russia and Turkey agree to create buffer zone in Syria’s Idlib”, 17.09.2018. <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-putin-erdogan-hope/russia-and-turkey-agree-to-create-buffer-zone-in-syrias-idlib-idUSKCN1LX1BU>.

⁴⁹ Βλ. *BBC*, “Syria War: Russia and Turkey to create buffer zone in Idlib”, 17.09.2018, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-45554188>.

⁵⁰ Βλ. *Milliyet*, “Çavuşoğlu: İdlib’e ilave asker takviyesi yapmamız lazım”, 18.09.2018. <http://www.milliyet.com.tr/son-dakika-cavusoglu-idlib-e-dunya-2744583/>.

Παρά τη συμφωνία μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας στα μέσα Σεπτεμβρίου, μόλις ένα μήνα μετά ανακοινώθηκε από την τουρκική ηγεσία ότι θα πραγματοποιηθεί τετραμερής σύνοδος στα τέλη Οκτωβρίου προκειμένου να συζητηθούν κρίσιμες λεπτομέρειες για την κατάσταση στην επαρχία. Στην τετραμερή συμμετείχαν οι ηγέτες της Γαλλίας, Γερμανίας, Ρωσίας και Τουρκίας δίχως, ωστόσο, να προκύψει ένα χειροπιαστό αποτέλεσμα. Οι τέσσερις ηγέτες συμφώνησαν απλά στη διατήρηση της κατάπαυσης του πυρός. Ορισμένες συνέπειες της συνόδου ήταν: α) να βελτιωθεί η διεθνής εικόνα του Έρντογαν, β) να επιβεβαιωθεί η θέση του αλ-Άσαντ στη Συρία, γ) να φανεί ότι παραμερίζονται-έστω και προσωρινά- οι Η.Π.Α. από τη διαδικασία επίλυσης του Συριακού, και δ) να συμμετάσχουν η Γαλλία και η Γερμανία στις συζητήσεις του Συριακού, αντί της Ε.Ε., η οποία είναι άμεσα ενδιαφερόμενη λόγω του προσφυγικού.

3.1.3. Σχέσεις με Ισραήλ

Δημοσιεύματα στον ισραηλινό Τύπο στα μέσα Σεπτεμβρίου καλλιέργησαν ελπίδες για την επικείμενη βελτίωση των τουρκοϊσραηλινών σχέσεων, οι οποίες είχαν υποστεί σημαντική υποχώρηση με την κρίση που ξέσπασε τον περασμένο Μάιο. Ο Τούρκος Πρόεδρος είχε κατηγορήσει το Ισραήλ για «κρατική τρομοκρατία» και διάπραξη του εγκλήματος της γενοκτονίας, εξαιτίας των επεισοδίων στη Γάζα με θύματα 60 Παλαιστίνιους. Οι δύο χώρες είχαν ανακαλέσει τους πρεσβευτές τους, με αποτέλεσμα να υποβαθμιστούν οι διπλωματικές τους σχέσεις. Τα δημοσιεύματα ανέφεραν μυστικές συνομιλίες μεταξύ εκπροσώπων των δύο χωρών στο Άμπου Ντάμπι των Η.Α.Ε. και τόνιζαν ορισμένες κινήσεις και πολιτικές που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως ενδείξεις για επικείμενη επαναπροσέγγιση.⁵¹ Υπογράμμιζαν επίσης τα κοινά συμφέροντα των δύο κρατών απέναντι στην ολοένα αυξανόμενη επιρροή του Ιράν στην περιοχή.

Λίγες μέρες αργότερα, ωστόσο, δηλώσεις του Τούρκου Προέδρου από την Νέα Υόρκη, όπου βρισκόταν για την ετήσια σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης του

⁵¹ Βλ. *The Times of Israel*, “Israel, Turkey said in talks to repair relations, returns envoys”, 17 Σεπτεμβρίου 2018. <https://www.timesofisrael.com/israel-turkey-said-in-talks-to-repair-relations-return-envoys/>

Ο.Η.Ε., φάνηκε να ανατρέπουν τις υποθέσεις. Ο Τούρκος Πρόεδρος δήλωσε υπερασπιστής των Ιεροσολύμων κατά των ισραηλινών εισβολέων και ότι θα καταπολεμήσει όσους εφαρμόζουν πολιτικές τρομοκρατίας σε βάρος των Παλαιστινίων.⁵² Επίσης από το βήμα των Ηνωμένων Εθνών δήλωσε ότι θα υπερασπιστεί τους Παλαιστίνιους, κατηγορώντας το Συμβούλιο Ασφαλείας ότι αγνοεί τα εγκλήματα εναντίον τους.⁵³

Με τις κινήσεις της αυτές η ισλαμική ηγεσία της Τουρκίας έδειξε ότι δεν σχεδιάζει άμεση και άνευ όρων βελτίωση των σχέσεων και ότι το Παλαιστινιακό, ειδικότερα οι περιπτώσεις της Γάζας και των Ιεροσολύμων, διατηρούν τη σημασία τους για την Τουρκία. Επιπλέον, τέτοιου είδους δηλώσεις επιβεβαιώνουν την προσήλωσή του στο υπ' αριθμόν ένα ζήτημα του αραβικού και ισλαμικού κόσμου, το Παλαιστινιακό, ηγούμενος του κοινού αγώνα. Έτσι, αποσκοπεί στο να έχει κατάλληλη οικονομική και πολιτική στήριξη από τα εύπορα αραβικά και μουσουλμανικά κράτη, στην προσπάθειά του να ξεπεράσει τις δύσκολες συγκυρίες.

Οι δηλώσεις του Έρντογαν επιβεβαίωσαν για μία ακόμη φορά την ασυνέπεια της νεοοθωμανικής εξωτερικής πολιτικής. Οι δηλώσεις του ως αυτόκλητος υπερασπιστής των εδαφών της Παλαιστίνης και η επιθετική διάθεσή του απέναντι στους «ισραηλινούς εισβολείς», παραβλέπει την τουρκική εισβολή και παράνομη κατοχή του 38% των εδαφών της Κυπριακής Δημοκρατίας τα τελευταία 44 χρόνια.

Την περίοδο που ακολούθησε, η ισραηλινή ηγεσία με τη σειρά της φάνηκε να κρατεί αποστάσεις από τον Έρντογαν και να επιδεικνύει σκεπτικισμό. Οι αποκαλύψεις για το περιεχόμενο των επαφών του ισραηλινού πρωθυπουργού με την Αθήνα και τη Λευκωσία σε κρίσιμα ζητήματα της Ανατολικής Μεσογείου,⁵⁴

⁵² Βλ. *The Times of Israel*, “Erdogan vows to defend Jerusalem from Israeli ‘invaders’”, 24.9.2018. <https://www.timesofisrael.com/erdogan-vows-to-defend-jerusalem-from-israeli-invaders/>

⁵³ Βλ. *The Times of Israel*, “Erdogan accuses Security Council of ignoring ‘massacre’ of Palestinians”, 24.09.2018. <https://www.timesofisrael.com/erdogan-accuses-security-council-of-ignoring-massacre-of-palestinians/>.

⁵⁴ Βλ. *The Times of Israel*, “Netanyahu reportedly says ‘reckless’ Erdogan ruining Turkish Democracy, economy”, 11.10.2018, <https://www.timesofisrael.com/netanyahu-reportedly-says-reckless-erdogan-ruining-turkish-democracy-economy/>.

επιδεικνύουν μια στρατηγική σταθερής απόστασης από την Τουρκία και συνεργασίας με Ελλάδα και Κύπρο.

3.2. Σχέσεις με Η.Π.Α.

3.2.1. Υπόθεση Brunson

Η έκταση που πήρε η υπόθεση του πάστορα Brunson ήταν το αποκορύφωμα της κρίσης μεταξύ Άγκυρας και Ουάσιγκτον. Είχαν προηγηθεί ή εξελίχθηκαν παράλληλα με αυτήν μια σειρά από αντιπαραθέσεις σε κρίσιμα θέματα, όπως η αγορά των ρωσικών πυραύλων S-400, η απαίτηση απέλασης του Γκιουλέν και η παρουσία των Κούρδων μαχητών της Ροζάβα, καθώς και του ρόλου τους στην ειρηνευτική διαδικασία στη Συρία.

Η απελευθέρωση του πάστορα Brunson από την τουρκική δικαιοσύνη και η επιστροφή του στις Η.Π.Α.,⁵⁵ έθεσε τέρμα στην κλιμακούμενη κρίση μεταξύ Άγκυρας και Ουάσιγκτον, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις εξομάλυνσης των σχέσεων. Η τουρκική πολιτική ηγεσία για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα ζητούσε να απελαθεί ο Γκιουλέν από τις Η.Π.Α., ο οποίος αντιμετωπίζει σημαντικές κατηγορίες στην Τουρκία. Η σύλληψη και παραπομπή στη δικαιοσύνη του πάστορα αποδόθηκε στις προσπάθειες της τουρκικής ηγεσίας να τον χρησιμοποιήσει ως μοχλό πίεσης εναντίον της αμερικανικής κυβέρνησης, προκειμένου αυτή να απελάσει τον Γκιουλέν στην Τουρκία. Μολονότι η τουρκική ηγεσία είχε θέσει εμμέσως το θέμα της ανταλλαγής των δύο, μετά την κρίση του Αυγούστου και την επιβολή σημαντικών οικονομικών κυρώσεων στην Τουρκία από την αμερικανική ηγεσία, η Άγκυρα αναγκάστηκε να αλλάξει στάση. Κατά τη διάρκεια της πρόσφατης επίσκεψής του στη Νέα Υόρκη, ο Τούρκος Πρόεδρος επικαλέστηκε την αρμοδιότητα της τουρκικής δικαιοσύνης στο συγκεκριμένο

⁵⁵ Βλ. *NTV*, “Rahip Brunson Türkiye’den Ayrıldı”, 12.10.2018. https://www.ntv.com.tr/turkiye/abdli-rahip-brunson-turkiyeden-ayrildi%2cAgpmz_rvBkyli1TVg51tA.

θέμα,⁵⁶ σε μια προσπάθεια να αποστασιοποιηθεί από το θέμα και να προβάλλει μια εικόνα συμβατή με τα δυτικού τύπου πρότυπα «Κράτους Δικαίου».

Η υπαναχώρηση της τουρκικής ηγεσίας στο θέμα του πάστορα σχετίζεται με τις σοβαρές επιπτώσεις που θα μπορούσε να έχει η επιδείνωση της σύγκρουσης με την υπερδύναμη. Τα ανοικτά μέτωπα και η μη επίλυση των κρίσιμων ζητημάτων με τις Η.Π.Α., θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην περαιτέρω αποξένωση και απομόνωση της Άγκυρας από την Ουάσιγκτον, σε βάρος των συμμαχικών σχέσεων που διατηρεί. Επίσης, η εναλλακτική των στενότερων σχέσεων με την Μόσχα που χρησιμοποιεί ως μοχλό πίεσης η Άγκυρα, έχει όρια πέραν των οποίων κινδυνεύει να καταστεί εξαρτημένη από αυτήν. Η τουρκική ηγεσία φάνηκε ότι εξάντλησε όλα τα περιθώρια εργαλειοποίησης της υπόθεσης του πάστορα προκειμένου να διεκδικήσει ανταλλάγματα από την υπερδύναμη και στράφηκε στην επιλογή του συμβιβασμού.

3.2.2. Προσπάθεια βελτίωσης διμερών σχέσεων μέσω επενδύσεων

Παράλληλα με την στρατηγική της μείωσης των τόνων, μετά την αναποτελεσματική κλιμάκωση της έντασης και διεκδίκησης παραχωρήσεων, ο Έρντογαν επιχείρησε να αλλάξει πλεύση. Προσπάθησε να προσεγγίσει αμερικανικούς επιχειρηματικούς κύκλους που δραστηριοποιούνται στην Τουρκία, προκειμένου να αναθερμανθούν οι σχέσεις σε τομείς κοινού ενδιαφέροντος. Βάσει διεθνών δημοσιευμάτων φέρεται ο Έρντογαν να δήλωσε ότι είναι ανοικτός στην ενίσχυση των σχέσεων, στόχος που θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσω των επενδύσεων και του εμπορίου.⁵⁷ Το οικονομικό αδιέξοδο και ο φόβος βαρύτερων κυρώσεων που θα μπορούσαν να επιβληθούν από τις Η.Π.Α., φαίνεται ότι βρίσκονται πίσω από τα ανοίγματα της ισλαμικής ηγεσίας της Τουρκίας προς την Ουάσιγκτον. Συγκεκριμένα, ενώ από το βήμα της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε. ο Έρντογαν κατήγγειλε την πολιτική

⁵⁶ Βλ. *Reuters*, “Turkey’s Erdogan says court will decide fate of detained U.S. pastor”, 26 Σεπτεμβρίου 2018. <https://www.reuters.com/article/us-turkey-usa-erdogan-exclusive/exclusive-turkeys-erdogan-says-court-will-decide-fate-of-detained-u-s-pastor-idUSKCN1M60EP>

⁵⁷ Βλ. *Reuters*, “Turkey US relations will strengthen with investment and trade”, 19 Σεπτεμβρίου 2018. <https://www.reuters.com/article/us-turkey-usa-erdogan/turkey-u-s-relations-will-strengthen-with-investment-and-trade-erdogan-speech-text-idUSKCN1LZ2J7>

οικονομικών κυρώσεων του Προέδρου Τραμπ, την επομένη κατέβαλε επίπονες προσπάθειες να προσελκύσει Αμερικανούς επιχειρηματίες στο τουρκοαμερικανικό επιχειρηματικό φόρουμ που πραγματοποιήθηκε στη Νέα Υόρκη.⁵⁸ Η επιχειρούμενη τακτική του δελεασμού των αμερικανικών επιχειρηματικών κύκλων με παρουσίαση των επενδυτικών ευκαιριών στην Τουρκία, αποσκοπεί προφανώς στο να βελτιωθούν οι διμερείς σχέσεις και να αρθεί το καθεστώς οικονομικών κυρώσεων που πιέζει την ισλαμική ηγεσία της χώρας.

3.2.3. Το ζήτημα του Μανμπίτζ

Ο έλεγχος του Μανμπίτζ που βρίσκεται δυτικά του Ευφράτη ποταμού, και η απομάκρυνση των κουρδικών δυνάμεων από την εν λόγω περιοχή, αποτελεί μείζονος σημασίας θέμα για την Τουρκία. Ήδη από το 2016 η Άγκυρα έχει διατυπώσει απειλή χρήσης βίας κατά των κουρδικών δυνάμεων που θα επιχειρήσουν να επεκταθούν στην δυτική όχθη του Ευφράτη, κοντά στα τουρκοσυριακά σύνορα. Για να ασκήσουν επιπλέον πίεση και να εκφοβήσουν το κουρδικό στοιχείο, δεν δίστασαν να καταλάβουν τον δυτικό θύλακα του Αφρίν την άνοιξη του 2018.

Η Άγκυρα είναι ενοχλημένη από την αμερικανική στάση στο θέμα της κουρδικής παρουσίας στην περιοχή. Κατηγορεί την Ουάσιγκτον για την στρατιωτική και άλλου είδους στήριξη που παρέχει στους Κούρδους μαχητές, οι οποίοι διεξήγαγαν έναν δύσκολο αγώνα κατά του «Ισλαμικού Κράτους», καθώς τους θεωρεί τρομοκράτες και προέκταση του ΡΚΚ στη Συρία. Έτσι, η Άγκυρα απέσπασε το καλοκαίρι υπόσχεση από την Ουάσιγκτον για κοινές περιπολίες στην περιοχή, οι οποίες σύμφωνα με τον Ιμπραήμ Καλίν, σύμβουλο του Τούρκου Προέδρου, βρίσκονταν ένα βήμα πριν την ανακοίνωση στα μέσα Σεπτεμβρίου.⁵⁹ Στα μέσα Οκτωβρίου, λαμβάνοντας υπόψη την καθυστέρηση στην έναρξη των περιπολιών, η τουρκική ηγεσία ανακοίνωνε στον Αμερικανό υπουργό Εξωτερικών,

⁵⁸ Βλ. *Newsweek*, “Will U.S. and Turkey ties last? Erdogan says “No winners” in world trade war, but he will fight back”, 26 Σεπτεμβρίου 2018. <https://www.newsweek.com/us-turkey-alliance-over-erdogan-business-trump-1140305>

⁵⁹ Βλ. *Ahval*, “Turkey and U.S. to begin joint patrols in Syria’s Manbij soon”, 21 Σεπτεμβρίου 2018. <https://ahvalnews.com/manbij/turkey-and-us-begin-joint-patrols-syrias-manbij-soon#>

Μάικ Πομπέο, ότι η Άγκυρα ήταν σε θέση να εκκαθαρίσει την περιοχή από το κουρδικό στοιχείο σε περίπτωση που αδυνατούσε η Ουάσιγκτον.⁶⁰ Τελικά, οι κοινές περιπολίες ξεκίνησαν στις αρχές Νοεμβρίου.

Η Άγκυρα επιδιώκει τη στήριξη της Ουάσιγκτον στο θέμα των Κούρδων αγωνιστών της Ροζάβα στη Βόρεια Συρία, προκειμένου να αποσοβηθεί η δημιουργία ενός ανεξάρτητου κουρδικού μορφώματος που θα μπορούσε να εκφράσει διεκδικήσεις απέναντι στην Τουρκία. Το κουρδικό στην πραγματικότητα αποτελεί την «αχίλλειο πτέρνα» της Άγκυρας, το οποίο την καθιστά εξαρτημένη από την Ουάσιγκτον.

3.2.4. Το ζήτημα των κυρώσεων κατά του Ιράν

Η αποχώρηση των Η.Π.Α. από τη συμφωνία για το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν, και η επαναφορά του καθεστώτος οικονομικών κυρώσεων από τις αρχές Νοεμβρίου 2018, δημιούργησε προβλήματα σε μια σειρά από χώρες, μεταξύ των οποίων και η Τουρκία. Δεδομένης της οικονομικής κρίσης που μαστιάζει την Τουρκία, η τουρκική εταιρεία (TÜPRAS) αναγκάστηκε να ζητήσει από τις Η.Π.Α. να εξαιρεθεί από την τήρηση των κυρώσεων που επέβαλε η Ουάσιγκτον στην Τεχεράνη.⁶¹

Το αίτημα της τουρκικής εταιρείας σχετίζεται με την ενεργειακή ασφάλεια της χώρας, η οποία επένδυσε πολλαπλώς στην αγορά φυσικού αερίου από το Ιράν. Η υποχρέωση τήρησης των κυρώσεων κατά της Τεχεράνης, θα είχε σοβαρές επιπτώσεις στην τουρκική οικονομία, η οποία εξακολουθεί να ασθμαίνει μετά την κρίση του περασμένου καλοκαιριού. Η αμερικανική κυβέρνηση θα μπορούσε να εξαντλήσει την αυστηρότητά της και να απαιτήσει από την Άγκυρα να εφαρμόσει τις κυρώσεις ενάντια στην Τεχεράνη. Ωστόσο, η Ουάσιγκτον αντιλαμβάνεται ότι κάτι τέτοιο θα απομάκρυνε ακόμη περισσότερο την Άγκυρα από αυτήν. Έτσι θα είχε δοθεί αφορμή να ενισχυθούν περισσότερο οι σχέσεις της Τουρκίας με το Ιράν

⁶⁰ Βλ. *Reuters*, “Turkey tells Pompeo it can easily clear Syria’s Manbij of Kurdish YPG”, 17.10.2018. <https://af.reuters.com/article/worldNews/idAFKCN1MR167>.

⁶¹ Βλ. *Reuters*, “Turkey’s Tupras in talks with U.S. for Iran sanctions waiver”, 18.10.2018. <https://uk.reuters.com/article/uk-iran-oil-turkey/turkeys-tupras-in-talks-with-u-s-for-iran-sanctions-waiver-sources-idUKKCN1MS0NP>.

και τη Ρωσία, ενώ Τουρκία και Η.Π.Α. έχουν κάθε λόγο να συνεργαστούν στην αντιμετώπιση της ιρανικής επιρροής που εξαπλώνεται στην Μέση Ανατολή.

3.3. Σχέσεις με Γερμανία

Στα τέλη Σεπτεμβρίου, ο Τούρκος Πρόεδρος, στην επιστροφή του από τη Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε., επισκέφτηκε την Γερμανία. Εκεί το κλίμα δεν ήταν ενθαρρυντικό. Ήδη πριν την επίσκεψη ο Γερμανός Υπουργός Εξωτερικών, Χάικο Μάας, δήλωνε σε συνέντευξή του ότι ολοένα και λιγότεροι Γερμανοί επιχειρηματίες θεωρούν ασφαλή την Τουρκία για επενδύσεις.⁶² Η δήλωση του Υπουργού υπήρξε σημαντική, δεδομένου ότι ο Έρντογαν αναζητούσε οικονομική και πολιτική στήριξη. Οι επαφές με την πολιτική ηγεσία της χώρας ήταν χαμηλότερες των προσδοκιών με εμφανή τη διάσταση απόψεων σε κρίσιμα θέματα, όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα και η ελευθερία λόγου και έκφρασης.⁶³ Μάλιστα μέρος της γερμανικής πολιτικής ηγεσίας, συμπεριλαμβανομένης της Καγκελαρίου Μέρκελ, δεν παραβρέθηκε σε δείπνο προς τιμήν του Έρντογαν, εκφράζοντας έτσι τη δυσαρέσκειά της για την αυταρχική πολιτική που ακολουθεί. Ο Γερμανός Πρόεδρος Βάλτερ Στάνιμαιερ άσκησε κριτική για το επίπεδο της ελευθερίας του λόγου στην Τουρκία για να εισπράξει από τον Έρντογαν την κατηγορία της «περίθαλψης τρομοκρατών» στην Γερμανία.⁶⁴ Επιπλέον, δεν ήταν λίγες οι φωνές διαμαρτυρίας, που προέρχονταν από την κοινωνία για τις πολιτικές του Έρντογαν.

Οι δύο χώρες έχουν αναπτύξει ειδικές σχέσεις. Η σημαντική τουρκική κοινότητα στην Γερμανία αποτελεί έναν σύνδεσμο, τον οποίο η Άγκυρα επιχειρεί να αξιοποιήσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο για να προωθήσει τα συμφέροντά

⁶² Βλ. *Die Zeit*, “Augenbrauen hochziehen reicht nicht”, 26 Σεπτεμβρίου 2018.

<https://www.zeit.de/2018/40/heiko-maas-beziehung-tuerkei-usa-autokraten>

⁶³ Βλ. *DW*, “Free-press conflict overshadows Merkel meeting Turkey’s Erdogan”, 28 Σεπτεμβρίου 2018. <https://www.dw.com/en/free-press-conflict-overshadows-merkel-meeting-turkeys-erdogan/a-45666685>

⁶⁴ Βλ. *DW*, “German Turkish Presidents exchange barbs during state dinner”, 28 Σεπτεμβρίου 2018. <https://www.dw.com/en/german-turkish-presidents-exchange-barbs-during-state-dinner/a-45684398>

της. Προς αυτή την κατεύθυνση κινήθηκε και η κατασκευή του τεραστίου τεμένους στην Κολωνία (βλέπε 1.2.6.) Οι οικονομικές σχέσεις των δύο χωρών είναι εξίσου σημαντικές, με την Γερμανία ανάμεσα στους πρώτους εξαγωγικούς προορισμούς των τουρκικών προϊόντων. Από την άλλη η Τουρκία αποτελεί σημαντική αγορά για τα γερμανικά προϊόντα και σημαντική χώρα για την αντιμετώπιση των προσφυγικών ροών. Η διατήρηση, όμως, ενός καλού επιπέδου σχέσεων την περίοδο αυτή δεν φαίνεται να είναι εφικτή εξαιτίας ζητημάτων που άπτονται της εσωτερικής πολιτικής της Τουρκίας.

3.4. Σχέσεις με Ελλάδα και Κύπρο

Στις ελληνοτουρκικές σχέσεις κυριάρχησε η επίσκεψη του Έλληνα Υπουργού Εξωτερικών στη Σμύρνη, οι τουρκικές προκλήσεις στο Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο, η τριμερής διασκέψεις μεταξύ Ελλάδας, Κύπρου και Αιγύπτου, και τέλος, η αντίδραση στην δήλωση τμηματικής επέκτασης των ελληνικών χωρικών υδάτων.

Κατά τα εγκαίνια του ανακαινισμένου ελληνικού προξενείου στην Σμύρνη, ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών εξέφρασε τη δυσαρέσκειά του για την υποτιθέμενη παρουσία τούρκων αντικαθεστωτικών, τους οποίους αποκάλεσε τρομοκράτες, στην ελληνική επικράτεια, εννοώντας τους οκτώ Τούρκους αξιωματικούς που ζήτησαν άσυλο από την Ελλάδα μετά την απόπειρα πραξικοπήματος του 2016.⁶⁵ Η Άγκυρα συνεχίζει να διεκδικεί την απέλαση σε αυτήν των Τούρκων αξιωματικών, ασκώντας κάθε είδους πίεση στην Αθήνα. Η Άγκυρα αναμένεται να συνεχίσει να πιέζει στο θέμα αυτό, με σκοπό να δημιουργήσει ένα επιπλέον θέμα, το οποίο θα έχει να αντιμετωπίσει η ελληνική διπλωματία. Αξίζει να σημειωθεί ότι λίγες μέρες μετά η Αθήνα επέστρεψε στην Τουρκία δύο τούρκους στρατιωτικούς οι οποίοι είχαν εντοπιστεί εντός της ελληνικής επικράτειας. Η άμεση επιστροφή τους, μετά

⁶⁵ Βλ. *Καθημερινή*, 4.09.2018, <http://www.kathimerini.gr/983097/article/epikairothta/politikh/h-anafora-tsavoysoyglystoy-8-toyrkoys-a3iwmatikoys-kai-h-apanthsh-kotzia>.

την ολοκλήρωση των απαραίτητων διαδικασιών, αποτελεί παράδειγμα καλής πρακτικής σε θέματα γειτνίασης που θα πρέπει να ακολουθεί κάθε κράτος.

Την περίοδο Σεπτεμβρίου-Οκτωβρίου σημειώθηκε πρόοδος στις σχέσεις μεταξύ Ελλάδος, Κύπρου και Αιγύπτου, αφού πραγματοποιήθηκαν συναντήσεις σε επίπεδο τόσο υπουργών όσο και αρχηγών κρατών. Η πρώτη έλαβε χώρα στο Κάιρο της Αιγύπτου και η δεύτερη στην Κρήτη. Η πρόοδος που σημειώθηκε στις εν λόγω συναντήσεις, ενόχλησε εμφανώς το τουρκικό Υπουργείο Εξωτερικών, ο εκπρόσωπος Τύπου του οποίου απαντώντας σε ερώτηση σχετικά με την τριμερή και τις προβλέψεις για την Κυπριακή Δημοκρατία, έκανε αναφορά στην Κύπρο και το ψευδοκράτος ως ισότιμα μέλη. Στην τοποθέτησή του εκπροσώπου, η Άγκυρα εκφράζει τη βούλησή της να συνεχίσει να προασπίζεται τα δικαιώματα των Τουρκοκυπρίων.⁶⁶ Άλλωστε, λίγες μόνο εβδομάδες πριν ο Έρντογαν από το Μπακού όπου βρισκόταν είχε δηλώσει την πρόθεση της Άγκυρας ακόμη και να ενισχύσει την τουρκική στρατιωτική παρουσία στην Μεγαλόνησο.⁶⁷

Η Άγκυρα επιχείρησε, επίσης, να διαταράξει την ηρεμία στην Ανατολική Μεσόγειο και το Αιγαίο με εμπρηστικές δηλώσεις και κινήσεις που σκοπό έχουν να πιέσουν Αθήνα και Λευκωσία. Τέτοιες ήταν οι δηλώσεις, για παράδειγμα, του Έρντογαν περί δικαιωμάτων της Τουρκίας στο Αιγαίο ή, λίγο μετά, τα δημοσιεύματα του τουρκικού Τύπου περί παρέμβασης ελληνικής φρεγάτας σε έρευνες τουρκικών σκαφών. Αξιοσημείωτο είναι ότι παρά το αρνητικό κλίμα που δημιουργεί η Άγκυρα στην Ανατολική Μεσόγειο, μεγάλες πετρελαϊκές εταιρείες, όπως η Exxon Mobil,⁶⁸ δεν διστάζουν να εκφράσουν την αποφασιστικότητά τους να διεξάγουν τις έρευνες και εργασίες τους, όπως έχει σχεδιαστεί.

Τέλος, η Άγκυρα φέρεται να ενοχλήθηκε ιδιαίτερος από την ανακοίνωση του Έλληνα πρώην Υπουργού Εξωτερικών σχετικά με την τμηματική επέκταση των

⁶⁶ Βλ. *Ανακοίνωση του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών*, 12.10.2018.

http://www.mfa.gov.tr/sc_-66_-yunanistan-misir-gkry-uclu-zirvesi-ortak-bildirisi-hk-sc.tr.mfa.

⁶⁷ Βλ. *Cyprus Mail*, “Erdogan threatens to increase number of soldiers in north”, 17.09.2018, <https://cyprus-mail.com/2018/09/17/erdogan-threatens-to-increase-number-of-soldiers-in-north/>.

⁶⁸ Βλ. *Kathimerini*, “Exxon Mobil: Exploratory drilling off Cyprus by year’s end”, 5.10.2018.

<http://www.ekathimerini.com/233326/article/ekathimerini/business/exxonmobil-exploratory-drilling-off-cyprus-by-years-end>.

ελληνικών χωρικών υδάτων από 6 ν.μ. στα 12 ν.μ.. Ηγετικά στελέχη εξέφρασαν θέσεις ακραίες που υποστηρίζουν το πνεύμα του ψηφίσματος περί της «αιτίας πολέμου» της Τουρκικής Βουλής. Ωστόσο, η Ε.Ε. φάνηκε να παρέχει πολιτική στήριξη στην Αθήνα κατά της παραβατικής συμπεριφοράς της Άγκυρας.⁶⁹

Η στρατηγική εκφοβισμού που ακολουθεί η Άγκυρα κατά των γειτόνων της σχετίζεται με τις ηγεμονικές διαθέσεις της. Την τελευταία τεσσαρακονταετία η Άγκυρα επιχειρεί συστηματικά και μεθοδικά να αναθεωρήσει το καθεστώς του Αιγαίου και της Κυπριακής Δημοκρατίας με κάθε μέσο. Έτσι διαπιστώνει κανείς ότι το νέο-οθωμανικό δόγμα των «μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες» δεν ήταν τίποτα άλλο από ένα δόγμα που παρήγαγε «απειλές κατά των γειτόνων» της Τουρκίας σε άμεση συνάρτηση με την πολιτική που ακολουθήθηκε και από τις κυβερνήσεις που προηγήθηκαν εκείνες του Κ.Δ.Α..

3.5. Διπλωματία «Τεμενών»

Η τουρκική ηγεσία δίνει έμφαση στις σχέσεις της με τα μουσουλμανικά έθνη και κοινότητες. Έτσι η Άγκυρα υποστηρίζει την κατασκευή μεγάλων τεμενών σε διάφορες χώρες της Ευρασίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα έξοδα κατασκευής των τεμενών αυτών αναλαμβάνονται κατά κύριο λόγο από το Ευαγές Ίδρυμα της Προεδρίας των Θρησκευτικών Υποθέσεων, το οποίο δεν είναι τίποτα άλλο από την προέκταση της Προεδρίας των Θρησκευτικών Υποθέσεων της Τουρκίας.

Η τουρκική ηγεσία, με επικεφαλής τον Έρντογαν, εγκαινίασε μια σειρά από τέτοια τεμένη τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Κεντρική Ασία. Στις αρχές Σεπτεμβρίου εγκαινιάστηκε από τον Τούρκο Πρόεδρο το Κεντρικό Τέμενος «Ιμάμ Σαρακσί» στο Μπισκέκ της Κιργιζίας.⁷⁰ Το τέμενος έχει χωρητικότητα 30.000 πιστών και φέρει πολλές ομοιότητες με εκείνο της συνοικίας Κοτζάτεπε στην Άγκυρα, η κατασκευή του οποίου ολοκληρώθηκε από το ίδιο Ίδρυμα τη δεκαετία

⁶⁹ Βλ. *Ahval*, “EU backs Greece in territorial waters spat with Turkey”, 24.10.2018. <https://ahvalnews.com/greece-turkey/eu-backs-greece-territorial-waters-spat-turkey>.

⁷⁰ Βλ. *Daily Sabah*, “Erdogan inaugurates Central Asia’s largest mosque in Kyrgistan”, 2.09.2018. <https://www.dailysabah.com/religion/2018/09/02/erdogan-inaugurates-central-asias-largest-mosque-in-kyrgyzstan>.

του 1980. Ταυτόχρονα με το τέμενος εγκαινιάστηκε κι ένα «Πολιτιστικό Κέντρο», το οποίο χρηματοδοτήθηκε από την Τουρκική Διεύθυνση Συνεργασίας και Συντονισμού (ΤΙΚΑ) και εγκαινιάστηκε από την Εμινέ Έρντογαν.

Κατά την τελευταία εκδήλωση της περιοδείας του Έρντογαν στην Γερμανία, εγκαινιάστηκε επίσης παρόμοιο τέμενος στην Κολωνία, χωρητικότητας πολλών χιλιάδων ατόμων. Οι πολυδάπανη κατασκευή χρηματοδοτήθηκε από το γερμανικό παράρτημα της Προεδρίας Θρησκευτικών Υποθέσεων, την Τουρκοισλαμική Ένωση για τις Θρησκευτικές Υποθέσεις (DITIB). Τα εγκαίνια προκάλεσαν αντιδράσεις και πραγματοποιήθηκαν συλλαλητήρια διαμαρτυρίας κυρίως από αντικαθεστωτικούς και Κούρδους. Ορισμένες από τις γερμανικές περιφερειακές αρχές της Κολωνίας, δεν παρέστησαν στα εγκαίνια ως έκφραση διαμαρτυρίας εξαιτίας μιας σειράς παρατυπιών εκ μέρους της DITIB κατά την φάση κατασκευής του τεμένους.⁷¹

Οι στενές σχέσεις που καλλιεργεί η ισλαμική ηγεσία της σύγχρονης Τουρκίας με τους απανταχού μουσουλμάνους, αποσκοπεί στην αύξηση της επιρροής της στους πληθυσμούς αυτούς. Ωστόσο, αυτή η πολιτική της ισλαμικής ηγεσίας της χώρας έχει κι έναν επιπλέον σκοπό που συνδέεται με την εσωτερική πολιτική σκηνή. Ειδικότερα αφορά την ενδοπαραταξιακή αντιπαράθεση μεταξύ Έρντογανικών και Γκιουλενικών. Οι τελευταίοι είχαν πρωτοπορήσει προωθώντας τις σχέσεις της Τουρκίας με τις νεοσυσταθείσες χώρες της Κεντρικής Ασίας μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Στην πορεία το δίκτυο του Γκιουλέν εξαπλώθηκε και στην Ευρώπη, όπου υπάρχουν σημαντικές κοινότητες Τούρκων μεταναστών, στην Μέση Ανατολή και αλλού. Με την κατασκευή τεμενών και άλλου είδους «πολιτιστικού» χαρακτήρα κτιρίων ο Έρντογαν αποσκοπεί στο να περιορίσει την επιρροή που ασκεί η κοινότητα Γκιουλέν και σταδιακά να την αντικαταστήσει με μηχανισμούς που ελέγχει άμεσα.

⁷¹ Βλ. *L'express*, «Erdogan conclut sa visite en Allemagne par l'inauguration d'une mosquée controversée », 29 Σεπτεμβρίου 2018. https://www.lexpress.fr/actualites/1/monde/erdogan-a-cologne-pour-l-inauguration-d-une-grande-mosquee-controversee_2037481.html

4. ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ

4.1. Συρία

4.1.1. Η Συμφωνία του Σότσι και το μέλλον του Ιντλίμπ

Η συμφωνία μεταξύ Ρωσίας, Τουρκίας και Ιράν για τον καθορισμό και την επιβολή μιας αποστρατικοποιημένης ζώνης στην επαρχία Ιντλίμπ αποτέλεσε το σημαντικότερο γεγονός του συριακού πολέμου κατά τους τελευταίους δύο μήνες. Το Μνημόνιο για τη Σταθεροποίηση της Ζώνης Αποκλιμάκωσης της επαρχίας Ιντλίμπ, που υπογράφηκε στο Σότσι, είναι ένα σχέδιο δέκα σημείων το οποίο στοχεύει στην αποτροπή της κλιμάκωσης των πολεμικών επιχειρήσεων ανάμεσα στις κυβερνητικές δυνάμεις και στις αντικαθεστωτικές οργανώσεις που ελέγχουν την επαρχία. Η Μόσχα και η Άγκυρα συμφώνησαν να δράσουν από κοινού για την δημιουργία μιας αποστρατικοποιημένης εδαφικής ζώνης 15-20 χιλιομέτρων που θα χωρίζει τις εμπόλεμες πλευρές.

Σύμφωνα με τις προβλέψεις της συμφωνίας, θα έπρεπε μέχρι τις 10 Οκτωβρίου να αποσυρθεί ο βαρύς οπλισμός των μαχητών της Αντιπολίτευσης και μέχρι τις 15 του ίδιου μήνα να απομακρυνθούν οι ριζοσπαστικές τζιχαντιστικές οργανώσεις από την περιοχή.⁷² Παράλληλα, αποφασίστηκε η ενίσχυση των δώδεκα τουρκικών σταθμών παρατήρησης από όπου οι τουρκικές δυνάμεις θα επιτηρούν την τήρηση των όρων της συμφωνίας. Από την πλευρά της, η ρωσική κυβέρνηση ανέλαβε το έργο της συγκράτησης του Συριακού Αραβικού Στρατού και της αποτροπής νέων επιθέσεων εναντίον των ανταρτών. Ένα μήνα μετά την υπογραφή της συμφωνίας το Κρεμλίνο έχει καταφέρει σε μεγάλο βαθμό να επιτελέσει το έργο του, ενώ η τουρκική πλευρά καλείται να διαχειριστεί μια πολύ πιο σύνθετη και τεταμένη κατάσταση.

Με μια πρώτη ανάγνωση, η Τουρκία φαίνεται να είναι βραχυπρόθεσμα ο κερδισμένος της συμφωνίας εφόσον διατηρεί ένα πρωταγωνιστικό ρόλο στα

⁷² <https://www.thenational.ae/world/mena/full-text-of-turkey-russia-memorandum-on-idlib-revealed-1.771953>, 19.09.2018.

συριακά ζητήματα και αναδεικνύεται εκ νέου ως ο πολυτιμότερος σύμμαχος των αντικαθεστωτικών δυνάμεων. Πέρα από την αποτροπή μιας πιθανολογούμενης ήττας της αντιπολίτευσης και την ανακατάληψη της επαρχίας Ιντλίμπ από τον Άσαντ, η Άγκυρα απέτρεψε προσωρινά και ένα νέο προσφυγικό ρεύμα προς τα εδάφη της. Εντούτοις, οι τουρκικές αυτές διπλωματικές επιτυχίες είναι απόλυτα εξαρτημένες από τη βούληση του Κρεμλίνου. Εκτιμάται ότι η συμφωνία του Σότσι είναι η τελευταία ευκαιρία που δίνεται από τον Πούτιν στον Ερντογάν, ώστε να διευθετηθεί η κατάσταση στο Ιντλίμπ. Η επιτυχής διευθέτηση συνδέεται υπό τη ρωσική οπτική με την πλήρη εξουδετέρωση της οργάνωσης Ταχρίρ ας-Σάμ και των μικρότερων τζιχαντιστικών ομάδων, καθώς και με τον απόλυτο έλεγχο των αντικαθεστωτικών οργανώσεων. Η Ρωσία δεν θα επιτρέψει τη συνέχιση των επιθέσεων εναντίον της βάσης Χμέιμ που διατηρεί στη Λατάκεια. Η τήρηση της συμφωνίας δοκιμάζεται και θα δοκιμαστεί κατά τη φάση της εφαρμογής των όρων της. Ενδεικτικό της απόκλισης σχετικά με την ερμηνεία της από τις δύο πλευρές είναι το γεγονός ότι η τουρκική διοίκηση την αποκαλεί «συμβιβασμό» ενώ η ρωσική «ενδιάμεση συμφωνία».

Στην διάρκεια των μηνών που ακολουθούν θα έρθουν στο προσκήνιο οι δυσκολίες της πλήρους εφαρμογής των όρων της συμφωνίας. Η δυνατότητα ελέγχου των σουνιτών ανταρτών του Ιντλίμπ από την Άγκυρα δεν είναι σε καμία περίπτωση ανάλογη με αυτήν επί των εντολοδόχων ένοπλων οργανώσεων της περιοχής του τριγώνου της Επιχείρησης *Ασπίδα του Ευφράτη* και του Αφρίν. Επιπρόσθετα, οι μαχητές που έχουν συγκεντρωθεί στην επαρχία του Ιντλίμπ θεωρούνται πιο ακραίοι και ριζοσπάστες. Ο αντικαθεστωτικός συνασπισμός που υποστηρίζει η κυβέρνηση Ερντογάν, το *Εθνικό Μέτωπο Απελευθέρωσης*, έχει ως επικεφαλής τον Φαντλάλα αλ-Χάτζι, -μέλος των *Αδελφών Μουσουλμάνων*- και συγκροτείται από οργανώσεις που μπορούν να τοποθετηθούν σε όλο το μήκος του ιδεολογικού φάσματος του ισλαμισμού, από τους σαλαφιστές της *Αχράρ αλ Σαμ* μέχρι οργανώσεις που πολέμησαν κάτω από την ομπρέλα του αποκαλούμενου *Ελεύθερου Συριακού Στρατού*. Η ονομασία του συνασπισμού έχει υπαγορευθεί από την Άγκυρα και έχει σαφή στόχο την απόκρυψη της ακραίας ισλαμιστικής

ιδεολογίας ενός τμήματος των μαχητών από τη διεθνή κοινή γνώμη.⁷³ Το *Εθνικό Μέτωπο Απελευθέρωσης* εξαρτάται από την τουρκική υποστήριξη και πέρα από τις κυβερνητικές δυνάμεις του Άσαντ, εναντιώνεται στους Κούρδους και στους τζικαντιστές του συνασπισμού *Ταχρίρ ας-Σάμ* που διεκδικεί την εξουσία στα ίδια εδάφη. Το μεγάλο πρόβλημα για την Τουρκία θα είναι ο αφοπλισμός και η διάλυση του *Ταχρίρ ας-Σαμ*, του συνασπισμού που συνδέεται με το δίκτυο της *Αλ-Κάιντα* και που ελέγχει μείζονες περιοχές του Ιντλίμπ. Έχουν ήδη σημειωθεί σποραδικές συγκρούσεις μεταξύ των αντικαθεστωτικών.

Ο συνασπισμός *Ταχρίρ ας-Σάμ* δεν έχει κλιμακώσει την αντίδρασή του κατά το πρώτο χρονικό διάστημα που ακολούθησε τη συμφωνία. Οι δυνάμεις του ελέγχουν την πρωτεύουσα της επαρχίας και το συνοριακό πέρασμα με την Τουρκία. Ο ηγέτης του, Αμπού Μοχάμεντ αλ-Τζολάνι, φέρεται να έχει συνεργαστεί με τις τουρκικές μυστικές υπηρεσίες σε πλείστες περιπτώσεις, όμως δεν ελέγχεται από την Άγκυρα.⁷⁴ Η Τουρκία ζητάει τη διάλυση της οργάνωσης και την ένταξη των μελών της στο *Εθνικό Μέτωπο Απελευθέρωσης*. Οι εξελίξεις έχουν προκαλέσει ένα ρήγμα στους κόλπους των σαλαφιστών-τζικαντιστών, μεταξύ αυτών που δεν επιθυμούν κανένα συμβιβασμό και καμία συμφωνία με την Τουρκία -όπως είναι η αποσχισθείσα οργάνωση Χουράς αλ-Ντίν- και σε αυτούς που επιθυμούν τη συμμόρφωση με τις επιταγές της Άγκυρας, με ορισμένους να έχουν ήδη προσχωρήσει στο *Εθνικό Μέτωπο Απελευθέρωσης*. Η εφαρμογή των όρων της Συμφωνίας του Σότσι θα στερήσει από τον *Ταχρίρ ας-Σάμ* σημαντικά έσοδα -όπως είναι η εισπραξη «διοδίων» από τους αυτοκινητόδρομους που συνδέουν το Χαλέπι με τη Χάμα και την Λατάκεια. Ο Τζολάνι, ο οποίος έχει επιδείξει ευελιξία στο παρελθόν και εκτιμάται ότι διαθέτει καλή αντίληψη της ισορροπίας δυνάμεων στις περιοχές που ελέγχει, δεν αναμένεται να παραμείνει αδρανής ενώπιον της προοπτικής απώλειας της εξουσίας του. Όσο περνάει ο καιρός, θα εντείνεται η

⁷³ Στην επαρχία του Ιντλίμπ, και πιο συγκεκριμένα στην πόλη Τζίσιρ ας-Σουγκούρ, δρα μια ακόμη ακραία τζικαντιστική οργάνωση που διατηρεί στενές σχέσεις με την Άγκυρα. Πρόκειται για το *Ισλαμικό Κόμμα του Τουρκεσάν*, που αποτελείται κατά κύριο λόγο από Κινέζους Ουιγούρους.

⁷⁴ Akil Hussein, Hay'at Tahrir Al-Sham's Deal With Turkey Further Alienates It From Other Jihadists, <https://syria.chathamhouse.org/research/hayat-tahrir-al-shams-deal-with-turkey-further-alienates-it-from-other-jihadists>, 01.11.2017.

πίεση του Κρεμλίνου προς τον Ερντογάν για τη διάλυση του *Taqrîp as-Sâm* και θα αυξάνεται η ένταση στην επαρχία του Ιντλίμπ.

Η πλήρης εφαρμογή των όρων της συμφωνίας του Σότσι αποτελεί μια πολύ δύσκολη υπόθεση για την κυβέρνηση Ερντογάν. Μια ενδεχόμενη κατάρρευση της συμφωνίας θα φέρει τον τουρκικό στρατό και τις εντολοδόχες οργανώσεις του αντιμέτωπες με αξιόμαχες αντικαθεστωτικές δυνάμεις που έχουν καλύτερη γνώση της περιοχής. Επιπρόσθετα, το προσφυγικό ρεύμα που θα προκληθεί θα έχει σοβαρές συνέπειες για την εσωτερική ασφάλεια της Τουρκίας, λαμβάνοντας υπόψη ότι στο Ιντλίμπ είναι συγκεντρωμένα τα πιο ριζοσπαστικά ισλαμιστικά στοιχεία από κάθε γωνιά της συριακής επικράτειας.

Παρ' όλα αυτά και παρά τους κινδύνους που ελλοχεύουν στα ανοικτά μέτωπα, η Άγκυρα διατηρεί μεγάλες προσδοκίες για τον μελλοντικό της ρόλο στην περιοχή. Αξίζει να αναφερθεί ότι στη διάρκεια της διαπραγμάτευσης μεταξύ των τριών δυνάμεων που οδήγησε στη συμφωνία της 17^{ης} Σεπτεμβρίου για το Ιντλίμπ, ήταν η τουρκική πλευρά που πρότεινε το άνοιγμα των οδικών αξόνων που συνδέουν το Χαλέπι με τη Λατάκεια και το Χαλέπι με τη Χομς. Η πρόταση είναι αποκαλυπτική του ενδιαφέροντος που επιδεικνύει η Άγκυρα για την ενεργή συμμετοχή της στην ανοικοδόμηση της Συρίας. Όμως η παρουσία και ο ρόλος της θα εξαρτηθεί από τη βούληση άλλων παραγόντων. Η σύμπλευση Ρωσίας-Τουρκίας στο εγγύς μέλλον είναι κάθε άλλο παρά βέβαιη και ενόψει μιας τελικής και οριστικής λύσης του συριακού ζητήματος τα συμφέροντα των δύο κρατών είναι πιθανό να αποκλίνουν. Αυτό που είναι βέβαιο είναι ότι και οι δύο δυνάμεις αναμένουν τις αποφάσεις και τις κινήσεις των ΗΠΑ για αν προσαρμόσουν την πολιτική τους.

4.1.2. Βόρεια και ανατολική Συρία

Μετά την ανακατάληψη του νοτιοδυτικού τμήματος της χώρας από τις κυβερνητικές δυνάμεις το ενδιαφέρον εστιάζεται πλέον, πέρα από το Ιντλίμπ, στις περιοχές της βόρειας και ανατολικής Συρίας. Η κατάληψη και κατοχή συριακών εδαφών από τον τουρκικό στρατό περιπλέκει ακόμη περισσότερο την κατάσταση

και καθιστά δυσχερέστερη την προοπτική εξεύρεσης μιας βιώσιμης λύσης στην βόρεια και ανατολική ζώνη της Συρίας. Όσον αφορά το Μανμπίζ, οι εξελίξεις θα επηρεαστούν τόσο από τις διαδράσεις μεταξύ Ουάσιγκτον, Άγκυρας και Δαμασκού, όσο και από την ανταγωνιστική σχέση μεταξύ των κουρδικών και αραβικών κοινοτήτων της περιοχής. Οι προβλέψεις του οδικού χάρτη που συμφωνήθηκε μεταξύ Άγκυρας και Ουάσιγκτον τον περασμένο Ιούνιο δεν έχουν εφαρμοστεί πλήρως, καθώς στην περιοχή παραμένουν κουρδικές δυνάμεις των Λαϊκών Μονάδων Προστασίας (ΛΜΠ - YPG). Παρά τη διεξαγωγή κοινών αμερικανο-τουρκικών περιπολιών, η Άγκυρα δεν είναι ικανοποιημένη από την επικρατούσα κατάσταση και θεωρεί ότι η συμφωνία δεν τηρείται πλήρως.

Οι *Συριακές Δημοκρατικές Δυνάμεις*, όπου κυριαρχούν οι Κούρδοι των ΛΜΠ, έχουν καταφέρει, μετά την εκδίωξη του Ισλαμικού Κράτους από το Μανμπίζ, να διαφυλάξουν μια σχετική ηρεμία στην πόλη. Η πλειονότητα του πληθυσμού είναι ικανοποιημένη με την παρούσα διοίκηση και βλέπει με ανησυχία την ανασφάλεια που επικρατεί στην γειτονική Τζαράμπλους, η οποία ελέγχεται από τις τουρκικές και φιλο-τουρκικές δυνάμεις. Σε μια προσπάθεια να κατευναστεί η Άγκυρα, οι ΗΠΑ προέτρεψαν την ηγεσία των ΣΔΔ να μην στελεχώνει τους διοικητικούς θεσμούς της πόλης αποκλειστικά με Κούρδους. Ως επακόλουθο, ο νέος επικεφαλής του Νομοθετικού Συμβουλίου προέρχεται από την αραβική κοινότητα, ενώ και στο Στρατιωτικό Συμβούλιο εντάχθηκαν αραβικές αντικαθεστωτικές οργανώσεις που αποτελούσαν στο παρελθόν τμήματα του *Ελεύθερου Συριακού Στρατού*. Η περίπτωση του Μανμπίζ θεωρείται από την Ουάσιγκτον ως ένα από τα καλύτερα παραδείγματα διακυβέρνησης στις περιοχές που απελευθερώθηκαν από το Ισλαμικό Κράτος και για το λόγο αυτόν εντείνει τις προσπάθειές της, ώστε να βρει διπλωματική λύση και να μην περιέλθει η πόλη υπό τον έλεγχο των Τούρκων.

Όσον αφορά την εδαφική ζώνη ανατολικά του Ευφράτη, το καθεστώς του Μπασάρ αλ-Άσαντ έχει καταστήσει σαφές ότι επιθυμεί την αποκατάσταση της εθνικής κυριαρχίας σε ολόκληρη τη συριακή επικράτεια. Όπως δήλωσε ο Σύριος Υπουργός Εξωτερικών, Ουαλίντ αλ-Μοάλεμ, οι Κούρδοι και οι ηγέτες των αραβικών φυλών θα πρέπει να λάβουν σύντομα μια απόφαση σχετικά με τη στάση

που θα κρατήσουν.⁷⁵ Η κουρδική πλευρά, ενώπιον του κινδύνου μιας τουρκικής επέμβασης και κατοχής που θα αποτελούσε το επακόλουθο μιας ενδεχόμενης απόσυρσης της υποστήριξης των ΗΠΑ, αναζήτησε εναλλακτικές λύσεις και άνοιξε διαύλους επικοινωνίας με το καθεστώς Άσαντ. Η διαπραγμάτευση με τη Δαμασκό για ένα μελλοντικό καθεστώς κουρδικής αυτονομίας στο πλαίσιο του συριακού κράτους αποτελεί μια πραγματικότητα, όμως δεν έχει αποφέρει αποτελέσματα μέχρι στιγμής. Στις εν λόγω περιοχές, το κλειδί των εξελίξεων βρίσκεται στα χέρια της αμερικανικής κυβέρνησης. Οι ΗΠΑ αποτελούν μέχρι σήμερα τον βασικό αποτρεπτικό παράγοντα για μια επίθεση εναντίον των Κούρδων, τόσο από την πλευρά των Τούρκων όσο και από τον κυβερνητικό στρατό και τους συμμάχους του. Σύμφωνα με τις τελευταίες ενδείξεις, το ενδιαφέρον της Ουάσιγκτον για την περιοχή έχει αναζωπυρωθεί, όμως όλα τα ενδεχόμενα σχετικά με την κατεύθυνση της αμερικανικής πολιτικής είναι ακόμη ανοιχτά.

4.2. Λιβύη

Στις αρχές Σεπτεμβρίου παρατηρήθηκε αναζωπύρωση της βίας στην Τρίπολη. Αντιμαχόμενες πολιτοφυλακές προχώρησαν σε ένοπλες συγκρούσεις στα νότια προάστια της πόλης. Αιτία στάθηκε η αντιπαράθεση μιας οργάνωσης, η οποία αποκαλείται *7^η Ταξιαρχία*, με οργανώσεις που ελέγχουν την πρωτεύουσα. Η *7^η Ταξιαρχία* που διατηρεί τη βάση ισχύος της στην γειτονική πόλη Ταρχούνα, διατάραξε την εύθραυστη ισορροπία στις συνοικίες της Τρίπολης, όπου δρουν οι *Επαναστατικές Ταξιαρχίες της Τρίπολης* και οι *Ναουάσι* – πολιτοφυλακές που θεωρείται ότι υποστηρίζουν την κυβέρνηση του Φαγιέζ αλ-Σαράζ.⁷⁶ Η κυβέρνηση του Εθνικού Συμφώνου κήρυξε κατάσταση έκτακτης ανάγκης και ο Σαράζ αναγκάστηκε να επιστρέψει εκτάκτως από ταξίδι στο Λονδίνο. Η κρισιμότητα της κατάστασης οδήγησε στην ανάπτυξη μιας φημολογίας περί επέμβασης των ιταλικών ειδικών δυνάμεων, προκειμένου να επιστρέψει η σταθερότητα –

⁷⁵ <https://www.sana.sy/en/?p=148893>, 15.10.2018.

⁷⁶ <https://aawsat.com/english/home/article/1382761/7th-brigade-declares-%E2%80%98military-coup%E2%80%99-against-militias-libyan-capital>, 04.09.2018.

φημολογία που διαψεύστηκε από τον Ιταλό Υπουργό Εσωτερικών Ματέο Σαλβίνι.⁷⁷ Ο Σαλβίνι άφησε αιχμές για τον ρόλο της Γαλλίας στο ξέσπασμα της βίας, υπονοώντας ότι η αποσταθεροποίηση στην Τρίπολη ευνοεί τον Χαλίφα Χαφτάρ.

Αυτό που επιβεβαιώθηκε είναι η αδυναμία της αναγνωρισμένης από τον ΟΗΕ «Κυβέρνησης της Τρίπολης», η οποία είναι εξαρτημένη από τη βούληση των πολεμαρχών της πρωτεύουσας. Η αντίδραση του Σαράζ ενώπιον της κρίσης ήταν η υλοποίηση ενός ανασχηματισμού της διοίκησής του και ο διορισμός του Φατχί Αλί Μπασάγα στη θέση του Υπουργού Εσωτερικών. Η επιλογή αυτή αποσκοπεί στην ενίσχυση του ελέγχου των πολιτοφυλακών της Τρίπολης. Παράλληλα διόρισε ως Υπουργό Οικονομικών τον Αλί Εσάουϊ, ο οποίος έχει κατηγορηθεί για την εμπλοκή του στη δολοφονία του Αμπντέλ Φατάχ Γιουνές – ηγετικού στελέχους των επαναστατών που ανέτρεψαν τον Καντάφι. Στο σύνθετο πολιτικό και κοινωνικό σκηνικό της Λιβύης, η τελευταία απόφαση προκάλεσε μείζονες αντιδράσεις μεταξύ των μελών της φυλής του Γιουνές, η οποία ελέγχει το λιμάνι Χαρίγκα κοντά στο Τομπρούκ.

Όσον αφορά τις γενικότερες πολιτικές εξελίξεις, η απαιτούμενη συναίνεση για τη διεξαγωγή εκλογών εντός του ερχόμενου Δεκεμβρίου δεν έχει επιτευχθεί ακόμη. Επιπρόσθετα, το χρονοδιάγραμμα για τις προβλεπόμενες πολιτικές διαδικασίες που θα οδηγήσουν στην ανάληψη της εξουσίας από μια ενιαία κεντρική κυβέρνηση δεν φαίνεται να τηρείται. Η Γαλλία υποστηρίζει σθεναρά το σχέδιο και πιέζει όλες τις πλευρές να προχωρήσουν σε συμβιβασμούς. Ο Χαλίφα Χαφτάρ εξέφρασε την επιθυμία να διεξαχθούν εκλογές τον προσεχή Δεκέμβριο, όμως παρατήρησε ότι οι άλλες πλευρές κωλυσιοεργούν. Το Παρίσι έφτασε στο σημείο να προτείνει την επιβολή κυρώσεων από τους εξωτερικούς παράγοντες επί των πολιτοφυλακών που δεν έχουν εποικοδομητικό ρόλο στη διαδικασία σταθεροποίησης της χώρας.⁷⁸ Από την πλευρά της η Ιταλία ανέλαβε διπλωματική

⁷⁷<https://www.thenational.ae/world/mena/salvini-slams-french-interference-in-libya-as-tripoli-fighting-rages-1.766932>, 04.09.2018

⁷⁸<https://www.reuters.com/article/us-libya-security-france/as-tripoli-violence-rises-france-wants-sanctions-on-militias-idUSKCN1M41YN>, 24.09.2018

πρωτοβουλία και συγκάλεσε μια νέα Διεθνή Διάσκεψη για το λιβυκό ζήτημα, η οποία θα λάβει χώρα στις 12 και 13 Νοεμβρίου στο Παλέρμο της Σικελίας.⁷⁹

Αναφορικά με τον ρόλο της Αιγύπτου, η κυβέρνηση Αλ-Σίσι φιλοξένησε τις αντιπαρατιθέμενες πλευρές στο Κάιρο προκειμένου να συζητηθεί το ζήτημα της επανένωσης του στρατού, δηλαδή της δημιουργίας μιας νέας δομής η οποία θα περιλαμβάνει τόσο τον Εθνικό Λιβυκό Στρατό του Χαφτάρ όσο και τα στελέχη των πολιτοφυλακών που υποστηρίζουν την Κυβέρνηση της Τρίπολης. Και οι δύο πλευρές έχουν ταχθεί καταρχήν υπέρ της επανένωσης των ενόπλων δυνάμεων, όμως δεν κατέληξαν σε συμφωνία σχετικά με τους επιμέρους όρους της.⁸⁰ Η Αίγυπτος εξακολουθεί να υποστηρίζει τον Χαφτάρ και θεωρεί ότι πρέπει να έχει πρωταγωνιστικό ρόλο στη λιβυκή πολιτική σκηνή. Άλλωστε η σημασία της παρουσίας των δυνάμεων που ελέγχει ο Χαφτάρ στην ανατολική Λιβύη για το Κάιρο επιβεβαιώθηκε εκ νέου, μετά τη σύλληψη ενός κορυφαίου στελέχους αιγυπτιακής τζιχαντιστικής οργάνωσης. Ο Χισάμ Ασμάουϊ, πρώην αξιωματικός του αιγυπτιακού στρατού, θεωρείται ένας από τους ηγέτες του δικτύου Ανσάρ αλ Ισλάμ που συνδέεται με την Αλ Κάιντα και που δρα κατά κύριο λόγο στη Χερσόνησο του Σινά.⁸¹ Ο έλεγχος της ανατολικής Λιβύης από φιλικές δυνάμεις αποτελεί προτεραιότητα για την κυβέρνηση Αλ-Σίσι.

⁷⁹ <https://www.libyaobserver.ly/news/libya-italy-review-palermo-conference-rome>, 27.10.2018

⁸⁰ <https://www.libyaherald.com/2018/10/22/pc-refutes-reaching-final-agreement-on-army-reunification/> , 22.10.2018

⁸¹ <https://www.reuters.com/article/us-libya-security-egypt/east-libyan-forces-arrest-major-militant-suspect-wanted-by-egypt-idUSKCN1MI149>, 08.10.2018

5. ΚΥΠΡΟΣ

Οι διαβουλεύσεις για το «Κυπριακό» και τα ενεργειακά τόσο στον ΟΗΕ όσο και σε διμερές επίπεδο αποτελούν το κυρίως θέμα του διμήνου. Οι επαφές τόσο της Ελλάδος όσο και της Κυπριακής Δημοκρατίας (ΚΔ) με τις ΗΠΑ σε στρατιωτικό και πολιτικό επίπεδο εντάθηκαν. Για το Κυπριακό επέδειξαν αυξημένο ενδιαφέρον η Γαλλία και η Γερμανία, με την πρώτη να αναλαμβάνει πρωτοβουλίες στις πρόσφατες συζητήσεις για την ανανέωση της εντολής της ΟΥΝΦΙΚΥΠ.⁸² Εν τω μεταξύ η Ρωσία προγραμματίζει οκτώ παράλληλες αεροναυτικές ασκήσεις γύρω από την Κύπρο, κάποιες μάλιστα μεταξύ των βόρειων ακτών της Κύπρου και της Τουρκίας (08-13.09.2018).⁸³

5.1. «Κυπριακό»

Η ετήσια Γενική Συνέλευση (ΓΣ) του ΟΗΕ συνιστά συχνά έναυσμα για εξελίξεις στο Κυπριακό, εφεξής δε φαίνεται και στα ενεργειακά. Μετά την έκθεση της προσωπικής απεσταλμένης του Τζέιν Χολ Λούτ και την ολοκλήρωση του κύκλου επαφών του με τα ενδιαφερόμενα μέρη, ο ΓΓ του ΟΗΕ, Αντόνιο Γκουτιέρρες, θα αποφασίσει τα επόμενα βήματα, σε συνεννόηση με τις δύο πλευρές. Το πιο κρίσιμο σημείο των διαβουλεύσεων επί του Κυπριακού είναι το γεγονός ότι «σε αντίθεση με τις προηγούμενες εκθέσεις του, ο Γενικός Γραμματέας δεν έκανε καμία αναφορά σε μια διζωνική, δικοινοτική ομοσπονδία ως το πλαίσιο για τη λύση».⁸⁴

Η ΚΔ εκφράζει την ετοιμότητα και αποφασιστικότητά της για την επανέναρξη των συνομιλιών σε συνεργασία με τα ΗΕ. Μία επανέναρξη συμβατή πάντα με τα ψηφίσματα του ΟΗΕ, το Ευρωπαϊκό Κεκτημένο, και το περίγραμμα των 6 σημείων του ΓΓ, όπως διαμορφώθηκε στις 4 Ιουλίου 2017. Επίσης,

⁸², <http://www.philenews.com/eidiseis/politiki/article/584743/evropaiki-sfina-sto-kypriako>, 23.09.2018.

⁸³ <http://www.philenews.com/eidiseis/politiki/article/577750/allazoyn-ptiseis-log-okto-rosikon-askiseon>, 07.09.2018.

⁸⁴ <https://www.whatsinblue.org/2018/10/cyprus-consultations-1.php>, 29.09.2018.

αιτήθηκε να λάβει γραπτώς τις θέσεις της Τουρκίας και των Τ/Κ απέναντι στα 6 σημεία του Γκουτιέρρες. Στον λόγο του στη ΓΣ του ΟΗΕ ο Πρόεδρος της ΚΔ τόνισε ότι το Κυπριακό παραμένει ένα άλυτο διεθνές πρόβλημα και ότι πρέπει να διαφυλαχθεί ο χαρακτήρας της ΟΥΝΦΙΚΥΠ ως ειρηνευτικής δύναμης. Επίσης, έθεσε σημαντικά ερωτήματα για την αποτελεσματικότητα των ΗΕ και των αποφάσεών τους. Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε «για ποιον λόγο οι αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας παραμένουν στη συντριπτική τους πλειοψηφία πιστοποιητικά που βεβαιώνουν παραβιάσεις ή για το ότι δεν εφαρμόζεται το διεθνές δίκαιο;»⁸⁵

Η ετήσια συνάντηση αποτέλεσε ευκαιρία για την κυπριακή αποστολή στα θέματα της ενέργειας και της οικονομίας και φυσικά των συζητήσεων επί του Κυπριακού. Ο Πρόεδρος και οι Υπουργοί της ΚΔ συμμετείχαν στο οικονομικό συνέδριο, αφιερωμένο στην Κύπρο. Έτσι, ακούστηκαν οι γνώμες για τα επόμενα βήματα των ενεργειακών κολοσσών που θα ερευνήσουν στα δικά τους «οικόπεδα», και συζητήθηκαν θέματα όπως της ασφάλειας, της κυπριακής ΑΟΖ, αλλά και των επενδύσεών τους. Επίσης, δεδομένων των αλλαγών που επιθυμούν οι ΗΠΑ στις ειρηνευτικές αποστολές, η ΚΔ, και μέσω του Πρωθυπουργού του Ισραήλ Νετανιάχου, ζήτησε από τις ΗΠΑ να μην υπάρξουν προβλήματα στην ανανέωση της ΟΥΝΦΙΚΥΠ που επίκειται τον Ιανουάριο.⁸⁶ Η ΚΔ προσπαθεί αφενός να αποφύγει μία αντιπαράθεση σύγκρουση μεταξύ ΗΠΑ-Ρωσίας στο Συμβούλιο Ασφαλείας (ΣΑ), αφετέρου να έχει την υποστήριξη όλων των κρατών μελών και των μη μονίμων μελών του ΣΑ. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η ενίσχυση των διμερών σχέσεων Κύπρου-Ουγγαρίας, η οποία συνεισφέρει μέσω της συμμετοχής του ουγγρικού στρατού στην ΟΥΝΦΙΚΥΠ από το 1995. Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται η εμβάθυνση σχέσεων με τη Γερμανία, ειδικά για το Κυπριακό και το μεταναστευτικό· με την Ινδία, με την πρώτη επίσκεψη του Προέδρου της Ινδίας στην πρώτη του επίσκεψη στην Κύπρο τα τελευταία εννέα χρόνια· με την επίσκεψη

⁸⁵https://www.facebook.com/NicosAnastasiades/videos/241526193189021/?notif_id=1538055139830089¬if_t=live_video_explicit, 27.09.2018·

<https://www.facebook.com/NicosAnastasiades/videos/330206417541956/>, 28.09.2018.

⁸⁶ <http://www.philenews.com/eidiseis/politiki/article/588229/syndromi-apo-netaniachoy-ga-to-thema-tis-oynfikyyp>, 01.10.2018· <https://hellasjournal.com/2018/09/sta-energeiaka-o-anastasiadis-pairnei-arista-alla-sto-kypriako-pairnei-ypoto-miden/>», 30.09.2018.

του Υπεξ της ΚΔ στην Ολλανδία και την Ιαπωνία, που είναι μέλη του ΣΑ. Σημειώνεται ότι η Ινδία συμμετέχει στην ΟΥΝΦΙΚΥΠ, αλλά και στηρίζει την ΚΔ στο Κυπριακό και στα ενεργειακά.⁸⁷ Όμως, ενώ η ΚΔ προσπαθεί να διατηρήσει την ειρηνευτική δύναμη, το Ψευδοκράτος στον αντίποδα ζητά από τον ΟΗΕ την απομάκρυνση ενός στρατοπέδου της ειρηνευτικής δύναμης από την Αμμόχωστο.⁸⁸

Τέλος, στο πλαίσιο της ΓΣ των ΗΕ ο Πρόεδρος της ΚΔ διαμήνυσε ότι δεν τίθεται θέμα συνομιλιών εκτός του ήδη υπάρχοντος πλαισίου του ΟΗΕ, καθώς και του κοινοτικού κεκτημένου, πράγμα που αποτελεί πάγια μεθόδευση της κατοχικής δύναμης. Η τουρκοκυπριακή πλευρά εμμένει στις γνωστές απόψεις περί χρονοδιαγράμματος και διασύνδεσης του Κυπριακού με το ενεργειακό και επαναλαμβάνει την πάγια αντίληψη περί ομοσπονδιακού συνεταιρισμού «που θα βασίζεται σε δύο ίσες συνιστώσες πολιτείες και θα περιλαμβάνει την εκ περιτροπής προεδρία των Τ/κ, μια διζωνική, δικοινοτική με πολιτική ισότητα ομοσπονδιακή λύση».⁸⁹ Το Ηνωμένο Βασίλειο εξακολουθεί να εμμένει σε ένα ομοσπονδιακό μοντέλο λύσης, ενώ οι ΗΠΑ στην επανένωση του νησιού σε μια διζωνική και δικοινοτική ομοσπονδία. Η Τουρκία διατηρεί τις πάγιες θέσεις της που δε θα μπορούσαν να αποτυπωθούν καλύτερα παρά από τα λεγόμενα του Κουντρούτ Οζερσάι, «Υπουργού Εξωτερικών» των κατεχομένων της ΚΔ: «Στην Κύπρο όλοι λέμε ότι στηρίζουμε μια διζωνική, δικοινοτική ομοσπονδία, αλλά στην πραγματικότητα υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ της ομοσπονδίας που αντιλαμβάνεται η ε/κ πλευρά και της ομοσπονδίας που αντιλαμβάνεται η τουρκοκυπριακή πλευρά. Αυτό που λέμε ομοσπονδία είναι ένας συνεταιρισμός

⁸⁷ <http://www.kathimerini.com.cy/gr/politiki/kypriako-dimereis-eyrotoyrkika-stin-episkepsi-ypex-sto-berolino>, 10.09.2018· http://www.sigmalive.com/news/kypriako/527557/kovind-ameristi-i-stiriksi-tis-indias-sto-kypriako?utm_source=SigmaliveNewsletter&utm_campaign=SigmaliveNewsletter20180903&utm_medium=email&utm_term=Newsletter20180903&utm_source=Sigmalive+Network&utm_campaign=03a85697bf-EMAIL_CAMPAIGN_2018_09_03_11_33&utm_medium=email&utm_term=0_96e64fe2e2-03a85697bf-220718017, 03.09.2018.

⁸⁸ <http://www.kathimerini.com.cy/gr/politiki/enisxysi-dimerwn-sxeseon-kyproy-oyggarias-metin-episkepsi-sylloyri>, 18.09.2018· <http://www.kathimerini.com.cy/gr/politiki/apomakrynsi-toy-stratopedoy-tis-oynfikyp-zitise-o-ozersai>, 04.10.2018.

⁸⁹ <https://hellasjournal.com/2018/09/o-katochikos-igetis-akintzi-milise-tora-thelei-symfonia-paketo-me-chronodiagrammata/>, 29.09.2018.

βασισμένος στον διαμοιρασμό και αυτή η διακυβέρνηση συνεταιρισμού πρέπει να διαμοιράζει τον πλούτο”.⁹⁰

5.2. Ενέργεια

Η υπογραφή της Συμφωνίας ΚΔ-Αιγύπτου (19.09.2018) αποτελεί τη βάση για να κατασκευασθεί ο πρώτος αγωγός αερίου με ευρωπαϊκή υποστήριξη. Εκτός της κατοχύρωσης της ενεργειακής ασφάλειας της Δύσης, οι στρατηγικές επιλογές της ΚΔ με τις χώρες που έχει συνάψει τριμερείς συμφωνίες αποδίδουν εμπράκτως, αφού και η Noble Energy ανακοίνωσε τη σύναψη συμφωνιών για τη διευκόλυνση της μεταφοράς φυσικού αερίου στην Αίγυπτο, από τα οικόπεδα Λεβιάθαν και Ταμάρ του Ισραήλ.⁹¹ Σημειώνεται ότι η εκπρόσωπος της Γενικής Διεύθυνσης Ενέργειας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Anne-Charlotte Bournoville, παρούσα κατά την υπογραφή στο Προεδρικό, εξέφρασε την υποστήριξη της Επιτροπής σε τρεις επιλογές, προκειμένου το φυσικό αέριο της περιοχής να καταλήξει στις ευρωπαϊκές αγορές: πρώτη, στην τρέχουσα φάση, τη μεταφορά φυσικού αερίου στην Αίγυπτο, δεύτερη, την επιλογή του αγωγού EastMed, που βρίσκεται υπό μελέτη, καθώς και μια τρίτη επιλογή για την υγροποίηση του φυσικού αερίου σε κυπριακό έδαφος και την εξαγωγή αυτού στην Ευρώπη.⁹² Επίσης, όπως αναμενόταν, με ανακοινωθέν το Ψευδοκράτος καταδίκασε τη συμφωνία ΚΔ-Αιγύπτου ως παράνομη, χαρακτηρίζοντας «τα βήματα που πραγματοποιούνται δίχως επαφή με τους εκπροσώπους του τουρκοκυπριακού «λαού» και την συγκατάθεση των Τουρκοκυπρίων έρχονται σε μια κρίσιμη περίοδο κατά την οποία θα αποφασιστεί η πορεία του κυπριακού προβλήματος».⁹³

Κατά τα λοιπά, η ExxonMobil εξέφρασε για ακόμη μια φορά την αποφασιστικότητά της να προχωρήσει κανονικά στις προγραμματισμένες για τον

⁹⁰ <https://hellasjournal.com/2018/10/den-perimenoyme-apo-ti-loyt-quot-na-vgalei-lago-apo-to-kapelo-quot-anaferi-gia-to-kypriako-o-ozersai/>, 01.10.2018.

⁹¹ <https://hellasjournal.com/2018/09/stratigiki-kinisi-tis-noble-energy-dieykolynei-ti-metafora-aeriou-apo-to-israil-stin-aigypto/>, 28.09.2018.

⁹² <http://knews.kathimerini.com.cy/en/news/cyprus-energy-deals-draw-eu-support>, 19.09.2018.

⁹³ <http://www.kathimerini.com.cy/gr/politiki/ypex-katexomenon-paranomi-i-symfonia-kyprou-aigyptou>, 20.09.2018.

ερχόμενο μήνα ερευνητικές εργασίες στο τεμάχιο 19, ενόσω το Υπουργικό Συμβούλιο αποφάσισε να καλέσει τις εταιρείες να εκδηλώσουν ενδιαφέρον και για το οικόπεδο 7, με την TOTAL και την ExxonMobil να είναι φυσικά παρούσες.⁹⁴ Η ενέργεια αυτή φυσικά και προκάλεσε και συνεχίζει να προκαλεί την οργή της Τουρκίας, η οποία επικαλείται το διεθνές δίκαιο – κατά το δοκούν πάντα, αφού δεν έχει υπογράψει τη Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας του ΟΗΕ. Επισημαίνεται ότι ήδη από το 2012 η Τουρκία έχει εκδώσει παράνομα άδεια για έρευνες στην τουρκική κρατική εταιρία ΤΡΑΟ για περιοχές των Οικοπέδων 1, 4, 5, 6, αλλά και για μέρος του Οικοπέδου 7 της Κυπριακής ΑΟΖ.⁹⁵

Τέλος, ο Υπουργός Ενέργειας Λακκοτρύπης ανακοίνωσε (05.10.2018) την απόφαση της κυβέρνησης για την ανάπτυξη εγκαταστάσεων, την εισαγωγή, αποθήκευση και επαναεριοποίηση υγροποιημένου φυσικού αερίου (LNG) στον Βασιλικό.⁹⁶

5.3. Εξωτερική Πολιτική

Πραγματοποιήθηκε στο Κάιρο η συνάντηση των Υπουργών Εξωτερικών Αιγύπτου, Κύπρου, και Ελλάδας, με στόχο την εμβάθυνση της τριμερούς συνεργασίας, αλλά και την περαιτέρω προώθηση της περιφερειακής συνεργασίας.⁹⁷

Η διεύρυνση της συνεργασίας κυρίως στον τομέα της ενέργειας ήταν το θέμα της τριμερούς συνάντησης που είχαν στο Ισραήλ οι υπουργοί Εξωτερικών Ελλάδας, Κύπρου και Ισραήλ, παρουσία του Ισραηλινού πρωθυπουργού

⁹⁴ <http://www.kathimerini.com.cy/gr/oikonomiki/oikonomia/minyma-exxon-stin-agkyra-kanonika-oi-geotriseis-sto-10>, 21.09.2018.

<http://www.kathimerini.com.cy/gr/oikonomiki/oikonomia/pros-adeiodotisi-to-temaxio-7-tis-aoz>, 03.10.2018.

⁹⁵ Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, “No: 265, 4 October 2018, Press Release Regarding the Decision of the Greek Cypriot Administration to Invite International Companies for Off-shore Hydrocarbon Exploration within So-called License Area Number 7”, http://www.mfa.gov.tr/no_-265_-gkry-nin-sozde-ruhsat-sahasi-icin-uluslararası-sirketlere-daveti-hk_en.en.mfa.

⁹⁶ <http://knews.kathimerini.com.cy/en/business/cyprus-announces-€500-million-tender-for-lng-terminal>, 05.10.2018.

⁹⁷ <http://www.kathimerini.com.cy/gr/politiki/stis-28-septembrioy-i-synantisi-anastasiadi-gkoyteres>, 15.08.2018.

Μπενιαμίν Νετανιάχου (13.09.2018). Στη συνεργασία αυτή διαφαίνεται και η προοπτική εισόδου και της Αιγύπτου. Από τη συνάντηση αξίζει να σημειωθούν τα μηνύματα Νετανιάχου προς στήριξη της ΚΔ ως προς τα κυριαρχικά της δικαιώματα και στην ανάπτυξη του αγωγού της Ανατολικής Μεσογείου, πράγμα που μπορεί να θεωρηθεί ότι, προς το παρόν, σταματά οποιαδήποτε σκέψη επέκτασης αγωγού προς την Τουρκία.⁹⁸

Στο πλαίσιο της 73^{ης} Συνόδου των ΗΕ, Ελλάδα, ΚΔ και Αίγυπτος υπέγραψαν κοινή διακήρυξη. Οι Υπουργοί Εξωτερικών των τριών χωρών κάλεσαν την Τουρκία να τερματίσει τις παράνομες δραστηριότητές της στην ΑΟΖ της Κύπρου και να αποφύγει παρόμοιες ενέργειες στο μέλλον. Πέραν της στήριξης στο Κυπριακό «ανανέωσαν τη δέσμευσή τους για ενδυνάμωση της συνεργασίας στους τομείς, μεταξύ άλλων, της οικονομικής συνεργασίας, του πολιτισμού, των τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών, της ενέργειας, του περιβάλλοντος, της ναυτιλίας, του τουρισμού, και της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, περιλαμβανομένης της υποβρύχιας πολιτιστικής κληρονομιάς».⁹⁹ Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκε και η έκτη τριμερής σύνοδος των ηγετών Ελλάδας, Κύπρου και Αιγύπτου που έλαβε χώρα στην Κρήτη (09.10.2018) με ένα μεγάλο αριθμό θεμάτων στην ημερήσια διάταξη. Από τα σημαντικότερα, η μεταφορά του φυσικού αερίου μέσω Αιγύπτου, αφού οι διαπραγματεύσεις για τη μεταφορά του κυπριακού φυσικού αερίου στο τερματικό του Ιδκου βρίσκονται στο τελικό στάδιο.

Ο Πρόεδρος της ΚΔ συναντήθηκε επίσης με τον Ρώσο Υπουργό Εξωτερικών Σεργκέι Λαβρόφ. Πρόκειται για μία σημαντική συνάντηση δεδομένης της εμβάθυνσης ενεργειακά και αμυντικά με τις ΗΠΑ. Η Ρωσία είναι χώρα που παραδοσιακά στηρίζει την ΚΔ στα ψηφίσματα του ΣΑ και αυτό είναι κάτι που θέλει να διασφαλίσει ο Πρόεδρος Αναστασιάδης, δεδομένης και της πιθανής αλλαγής του χαρακτήρα της ΟΥΝΦΙΚΥΠ. Ο Πρόεδρος δήλωσε ότι «τη συνάντηση

⁹⁸ <http://private.philenews.com/eidiseis/politiki/article/580805/trimeris-stin-ieroyosalim-katharo-minyma-pros-erntogn>, 14.09.2018.

⁹⁹ <https://hellasjournal.com/2018/09/koini-diakiryxi-athinas-leykosias-kai-ka-roy-na-termatisei-i-toyrkia-tis-paranomies-stin-kypriaki-aoz/>, 28.09.2018.

απασχόλησαν κυρίως το Κυπριακό και οι άριστες διμερείς σχέσεις που θα συνεχίσουν να είναι». ¹⁰⁰

Θετική ανταπόκριση στο θέμα του μεταναστευτικού βρήκε ο Πρόεδρος Αναστασιάδης στο Άτυπο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο που πραγματοποιήθηκε στο Σάλτσμπουργκ της Αυστρίας, όπου το μεταναστευτικό αποτέλεσε ένα από τα κεντρικά ζητήματα. Η ΚΔ, όπως έχει επισημανθεί, αντιμετωπίζει ήδη σημαντικά προβλήματα λόγω της αύξησης των αιτούντων άσυλο, καθώς το γεγονός ότι τμήμα της τελεί υπό κατοχή, διευκολύνει το έργο των διακινητών. ¹⁰¹

Τέλος, με μεγάλη και πολυήμερη πολυεθνική άσκηση απαντά στις απειλές της Τουρκίας η ΚΔ, μαζί με συμμαχικές χώρες, συμπεριλαμβανομένων και των ΗΠΑ. Η ΚΔ, με Navtex που εξέδωσε, δέσμευσε περιοχές στα νότια και νοτιοδυτικά της νήσου για χρονικό διάστημα (25.10 μέχρι τις 20.11.2018) που περιλαμβάνει και υπερκαλύπτει την περίοδο έλευσης και εγκατάστασης του γεωτρύπανου της ExxonMobil-Qatar Petroleum στους στόχους «Δελφίνη» και «Γλαύκος», και καλύπτει όλες τις πιθανές πορείες των πλοίων υποστήριξης των γεωτρήσεων από το λιμάνι της Λεμεσού, αλλά και πτήσεων των ελικοπτέρων που θα εξυπηρετούν το γεωτρύπανο. ¹⁰²

¹⁰⁰ <http://www.kathimerini.com.cy/gr/politiki/synantisi-labrof-anastasiadi>, 25.09.2018.

¹⁰¹ <http://www.kathimerini.com.cy/gr/politiki/parembasi-anastasiadi-gia-metanasteytiko>, 19.09.2018.

¹⁰²<http://www.philenews.com/eidiseis/politiki/article/600706>, 26.10.2018.

6. ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Σε παγκόσμιο επίπεδο, οι εξελίξεις στην ενεργειακή αγορά επικεντρώθηκαν για άλλη μία φορά στις ανησυχίες για τις διεθνείς τιμές του πετρελαίου. Καθώς οι αγορές προσπαθούν να εκτιμήσουν τις τελικές επιπτώσεις στις εξαγωγές ιρανικού πετρελαίου από την επερχόμενη εφαρμογή των αμερικανικών κυρώσεων στην Τεχεράνη τον Νοέμβριο, η διαφαινόμενη ένταση στις σχέσεις Ουάσιγκτον-Ριάντ έρχεται να προσθέσει ανησυχίες για την πορεία των διεθνών τιμών του πετρελαίου, τη στιγμή μάλιστα που το βόρειο ημισφαίριο μπαίνει στον χειμώνα και οι ανάγκες για ενέργεια αυξάνονται.

Στην Ανατολική Μεσόγειο ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίασαν η πρόοδος σε έργα διασύνδεσης για τη μελλοντική διανομή του φυσικού αερίου της λεκάνης της Λεβαντίνης, η δραστηριοποίηση μεγάλων ενεργειακών ομίλων στις έρευνες για εξόρυξη, και οι θέσεις που παίρνουν ΗΠΑ και Ρωσία σε ενεργειακά έργα στην περιοχή. Σε Ελλάδα, Κύπρο και Τουρκία, το ενδιαφέρον εστιάζεται στις αυξανόμενες απειλές της Τουρκίας για τη διαχείριση του ενεργειακού δυναμικού της Κύπρου, η πρόοδος στις άδειες έρευνας υδρογονανθράκων στην Ελλάδα, και οι εξελίξεις στις σχεδιαζόμενες διασυνδέσεις φυσικού αερίου και ηλεκτρισμού με τα Βαλκάνια και την υπόλοιπη Ευρώπη.

6.1. Παγκόσμια αγορά

Όσο πλησιάζουμε στον Νοέμβριο, που οι αμερικανικές κυρώσεις κατά του Ιράν τίθενται και επισήμως σε ισχύ, οι αγορές προσπαθούν να εκτιμήσουν τον τελικό αντίκτυπο στην παραγωγή και εξαγωγές ιρανικού πετρελαίου και τις επιπτώσεις στις τελικές τιμές του πετρελαίου σε παγκόσμιο επίπεδο. Οι ενδείξεις ότι η ζήτηση ιρανικού πετρελαίου από την Ινδία και την Κίνα θα διατηρήσει τις εξαγωγές της Τεχεράνης σε ικανοποιητικά επίπεδα, σε συνδυασμό με την αυξημένη παραγωγή από τις ΗΠΑ, έχουν οδηγήσει σε αποκλιμάκωση των διεθνών τιμών πετρελαίου κατά 5-10% μέσα στον Οκτώβριο.

Τον ίδιο μήνα, το Ιράν έστειλε περισσότερα από 20 εκατομμύρια βαρέλια πετρελαίου σε κινέζικα λιμάνια για αποθήκευση και επαναπώληση, πολύ περισσότερα από τα 2-3 εκατομμύρια βαρέλια που είναι η συνηθισμένη κίνηση ιρανικού πετρελαίου στους συγκεκριμένους προορισμούς.¹⁰³ Παράλληλα, ο Υπουργός Ενέργειας της Ινδίας δήλωσε πρόσφατα ότι δύο μεγάλες εταιρίας της χώρας σχεδιάζουν να συνεχίσουν τις εισαγωγές πετρελαίου από το Ιράν οι οποίες υπολογίζονται στα 9 εκατομμύρια βαρέλια για τον Νοέμβριο, ενώ ήδη μέσα στον Οκτώβριο, η Ινδία αγόρασε περί τα 10 εκατομμύρια βαρέλια ιρανικού πετρελαίου.¹⁰⁴

Οι εκτιμήσεις για το σύνολο των εξαγωγών του Ιράν καθίστανται ακόμα δυσκολότερες και από το γεγονός ότι τους τελευταίους δύο μήνες η Τεχεράνη φαίνεται ότι έχει επιλέξει μια τακτική από το παρελθόν, με την οποία τα ιρανικά τάνκερ κλείνουν τους δορυφορικούς τους αναμεταδότες μόλις βγαίνουν από τον Περσικό Κόλπο, καθιστώντας αδύνατο τον προσδιορισμό της θέσης και του προορισμού τους. Συνολικά 10 τέτοια τάνκερ με 2 εκ. βαρέλια έκαστο, έχουν προβεί σε αυτή την κίνηση τις τελευταίες εβδομάδες.¹⁰⁵ Αξίζει να σημειωθεί ότι περίπου το 40% του ιρανικού πετρελαίου εξάγεται μέσω ελληνόκτητων τάνκερ, τα οποία αναμένεται επί το πλείστον να συμμορφωθούν με τις αμερικανικές απαιτήσεις, μεταθέτοντας έτσι τον κύριο όγκο των εξαγωγών της Τεχεράνης σε ιρανικής ιδιοκτησίας τάνκερ τα οποία μπορούν έτσι να κινούνται «στο σκοτάδι».

Εκτιμάται λοιπόν ότι ενώ σε γενικές γραμμές θα πρέπει να αναμένεται κάμψη στην εξαγωγική δυναμικότητα του Ιράν, εντούτοις η μείωση αυτή δεν είναι ικανή να δημιουργήσει σοβαρά προβλήματα στην αγορά ούτε να δημιουργήσει περαιτέρω ανοδική ώθηση στις τιμές πετρελαίου. Ακόμη, σε επίπεδο αποτελεσματικότητας, οι κυρώσεις έναντι του Ιράν όσον αφορά τον ενεργειακό τομέα δεν αναμένεται να δημιουργήσουν σοβαρές οικονομικές απώλειες στην

¹⁰³ <https://www.reuters.com/article/us-iran-oil-china/with-few-buyers-iranian-oil-armada-heads-to-china-ahead-of-u-s-sanctions-idUSKCN1MS1F1?rpc=401&>

¹⁰⁴ <https://www.cnbc.com/2018/10/08/india-oil-minister-india-will-import-irans-oil-despite-us-sanctions.html>

¹⁰⁵ <https://oilprice.com/Energy/Crude-Oil/Has-Iran-Started-To-Switch-Off-Oil-Tanker-Tracking-Systems.html>

Τεχεράνη, καθώς οι μειωμένες ποσότητες πετρελαίου πωλούνται πλέον σε τιμές πολύ ψηλότερες από τις αντίστοιχες περσινές.

Στις υφιστάμενες ανησυχίες για τις τιμές του πετρελαίου, προστίθενται και οι τριβές το τελευταίο δίμηνο μεταξύ Ουάσιγκτον και Ριάντ όσον αφορά την πολιτική περιορισμού της παραγωγής του OPEC. Οι δηλώσεις του Αμερικανού Προέδρου θεωρήθηκαν ως απαρκή εντάσεων στις σχέσεις με το Ριάντ.¹⁰⁶ Μέσα στον Οκτώβριο, η υπόθεση δολοφονίας δημοσιογράφου εντός της πρεσβείας της Σαουδικής Αραβίας στην Κωνσταντινούπολη ενίσχυσε τις ανησυχίες για ένταση στις σχέσεις ΗΠΑ-Σαουδικής Αραβίας.

Ωστόσο, η όποια ένταση στις σχέσεις των δύο χωρών δεν είναι ικανή να οδηγήσει σε αλλαγές στην πολιτική του OPEC και στις αποφάσεις του Ριάντ για τα επίπεδα παραγωγής πετρελαίου της χώρας. Οι διεθνείς τιμές πετρελαίου παρουσίασαν κάμψη στα τέλη του Οκτωβρίου, μεταξύ άλλων, και λόγω αντίστοιχων εκτιμήσεων που διατυπώθηκαν από τη Διεθνή Υπηρεσία Ενέργειας (International Energy Agency – IEA).¹⁰⁷ Μπορεί να θεωρηθεί ότι τα τωρινά επίπεδα των 80\$ για το Brent και 70\$ για το WTI βρίσκονται κοντά στα ανώτατα όρια σε μεσοπρόθεσμο ορίζοντα για τις διεθνείς τιμές πετρελαίου.

Στον χώρο του φυσικού αερίου, από τις εξελίξεις στην παγκόσμια αγορά, οφείλουμε να επισημάνουμε τις κινήσεις της Ρωσίας για εισδοχή στην παγκόσμια αγορά LNG ως αντιστάθμισμα της επερχόμενης κυριαρχίας των ΗΠΑ στον κλάδο. Συγκεκριμένα, η Μόσχα επιδιώκει να ενδυναμώσει τις σχέσεις συνεργασίας της με το Ριάντ, προσφέροντάς του τη δυνατότητα να εμπλακεί στην ανάπτυξη του δεύτερου γιγάντιου έργου παραγωγής Υγροποιημένου Φυσικού Αερίου που κατασκευάζει στην Αρκτική, του Arctic LNG 2 που η ρωσική NOVATEK αναπτύσσει μαζί με τη γαλλική Total.¹⁰⁸ Ο Υπουργός Ενέργειας της Σαουδικής Αραβίας δήλωσε πρόσφατα ότι το Ριάντ εξετάζει θετικά την πρόταση να αναλάβει την εμπορική προώθηση του ρωσικού LNG σε παγκόσμιο επίπεδο. Παράλληλα, η

¹⁰⁶ <https://www.ft.com/content/6ecbbe38-6f07-11e8-92d3-6c13e5c92914>.

¹⁰⁷ <https://www.reuters.com/article/lng-japan-iaa/update-1-iaa-chief-birol-not-worried-about-saudi-oil-supply-cuts-over-journalists-death-idUSL3N1X21M3>.

¹⁰⁸ <https://www.total.com/en/media/news/press-releases/russia-total-expands-partnership-novatek-through-arctic-lng-2-project>.

ρωσική NOVATEK υπέγραψε τον Σεπτέμβριο συμφωνία συνεργασίας με την ιαπωνική Jorgmec για την από κοινού ανάπτυξη εισαγωγών ρωσικού LNG μέσω της βόρειας οδού από το τερματικό LNG στο Yamal προς την Ιαπωνία. Αξίζει να σημειωθεί ότι η συμφωνία υπογράφηκε με έμπρακτη υποστήριξη στον ψηλότερο βαθμό για τις δύο χώρες, στο περιθώριο της συνάντησης του Ρώσου Προέδρου Πούτιν με τον Ιάπωνα Πρωθυπουργό Σίνζο Άμπε.¹⁰⁹

Η προσπάθεια της Μόσχας να αντισταθμίσει την επέκταση των ΗΠΑ στην παγκόσμια ενεργειακή αγορά μέσω του LNG, στην οποία εντάσσονται και οι προαναφερθείσες κινήσεις, αποτελεί τον κύριο συντελεστή που παράγει εξελίξεις στον ενεργειακό τομέα – το νέο πεδίο ανταγωνισμού μεταξύ των δύο συγκεκριμένων δρώντων του διεθνούς συστήματος. Ο συγκεκριμένος ανταγωνισμός, με τη σειρά του, μπορεί να δημιουργήσει περιφερειακά εξελίξεις, σε μία σειρά από επιμέρους υποσυστήματα, με ιδιαίτερο βάρος στην Ανατολική Μεσόγειο, τη Μέση Ανατολή και τη Δυτική Αφρική.

6.2. MENA – Ανατολική Μεσόγειος

Στο υποσύστημα της Ανατολικής Μεσογείου ξεχωρίζει η υπογραφή της επίσημης συμφωνίας μεταξύ Κύπρου και Αιγύπτου για την κατασκευή του υποθαλάσσιου αγωγού φυσικού αερίου που θα μεταφέρει το κυπριακό φυσικό αέριο από το κοιτάσμα Αφροδίτη στις εγκαταστάσεις LNG στα παράλια της Αιγύπτου.¹¹⁰ Η κατασκευή του συγκεκριμένου αγωγού κρίνεται ως σημαντική ιδιαίτερα εφόσον περιλαμβάνει τη δυνατότητα αντιστροφής ροής φυσικού αερίου, καθώς κάτι τέτοιο αφήνει περιθώρια για περισσότερη ευελιξία στις εμπορικές συναλλαγές των δύο κρατών και τη δυνατότητα μελλοντικών εξαγωγών και μέσω Κύπρου. Η Αίγυπτος φαίνεται παράλληλα να συμφώνησε να κλείσουν οι τεχνικές διαπραγματεύσεις για

¹⁰⁹ <https://www.lngworldnews.com/novatek-jorgmec-sign-lng-cooperation-deal/>.

¹¹⁰ <https://energypress.gr/news/ypegرافي-sti-leykosia-i-symfonia-gia-ton-yposalassio-agogo-fysikoy-aerioy-me-tin-aigypito>.

την οριοθέτηση της ΑΟΖ με την Ελλάδα εντός του έτους, σε συνάντηση που είχε τον Οκτώβριο ο Έλληνας Πρωθυπουργός με τον Πρόεδρο της Αιγύπτου.¹¹¹

Είναι προφανές ότι η Αίγυπτος παρουσιάζει τη μεγαλύτερη ενίσχυση της θέσης της στο συγκεκριμένο υποσύστημα σε σχέση με τους άλλους δρώντες που έχουν ανακαλύψει ή έχουν πρόσβαση στο ενεργειακό δυναμικό της Ανατολικής Μεσογείου και της Βορείου Αφρικής. Στο πλαίσιο αυτής της ενίσχυσης πρέπει να ενταχθεί και η επαναπροσέγγιση που επιχειρεί η Μόσχα στο Κάιρο. Καθώς η Αίγυπτος σύντομα δεν θα χρειάζεται εισαγωγές ρωσικού LNG για να καλύψει τις ενεργειακές της ανάγκες, το Κάιρο διαπραγματεύεται από ενισχυμένη θέση για κατασκευή από τη ρωσική Rosatom πυρηνικού σταθμού παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας στο έδαφος της (Ελ Ντάμπα). Η σχετική συμφωνία που περιελάμβανε παράλληλη συμφωνία για δημιουργία Ρωσικής Βιομηχανικής Ζώνης στα ανατολικά του Πορτ Σάιντ, κοντά σε ένα από τα δύο λιμάνια LNG της χώρας, υπεγράφη μεταξύ του Ρώσου και Αιγύπτιου Προέδρου τον Οκτώβριο.¹¹² Στα παραπάνω θα πρέπει να προστεθεί και η συμφωνία της ρωσικής πετρελαϊκής Lukoil με την ιταλική ENI για την από κοινού εκμετάλλευση του κοιτάσματος πετρελαίου Meleiha στην Αίγυπτο.¹¹³

Το ζωηρό ενδιαφέρον της Μόσχας για τα ενεργειακά θέματα της Αιγύπτου θα πρέπει να εξετάζεται πάντα σε σχέση με τον ιδιαίτερο ρόλο που δύναται να έχει το Κάιρο στις προσπάθειες της ΕΕ για μείωση της ενεργειακής εξάρτησης από τη Ρωσία μέσω εξαγωγών του φυσικού αερίου της Ανατολικής Μεσογείου από τα δύο τερματικά LNG της Αιγύπτου. Για τα ενεργειακά της Ανατολικής Μεσογείου εκφράστηκαν ζωηρά και οι ΗΠΑ με σχετικές δηλώσεις του Αμερικανού Υφυπουργού Εξωτερικών Γουές Μίτσελ, ο οποίος δήλωσε την πρόθεση της Ουάσιγκτον να έχει μεγαλύτερη παρουσία στον τριμερή διάλογο Ελλάδας-

¹¹¹ <https://energypress.gr/news/entos-toy-etoys-kleinei-i-tehniki-syzitisi-gia-tin-aoz-elladas-aigyptoy>.

¹¹² <https://energypress.gr/news/mosha-kai-kairo-enishyoy-n-tin-energeiaki-toys-synergasia>.

¹¹³ <https://energyegypt.net/lukoils-ceo-hopes-for-prompt-extraction-at-meleiha-block-in-egypt/>.

Κύπρου-Ισραήλ και χαρακτήρισε την Ανατολική Μεσόγειο ως μεθόριο (frontier).¹¹⁴

Από τις εξελίξεις ενεργειακού ενδιαφέροντος στη Μέση Ανατολή, πρέπει επίσης να καταγραφούν και οι κινήσεις του Ιράν στη Συρία. Η Τεχεράνη ανακοίνωσε σε πρόσφατη συνάντηση των Υπουργών Ενέργειας Ιράν και Συρίας, ότι οι έως τώρα Ιρανικές ενεργειακές και κατασκευαστικές εταιρίες έχουν αναλάβει την ανακατασκευή Συριακών εργοστασίων ηλεκτρικής ενέργειας συνολικής ισχύος 900MW. Οι Υπουργοί των δύο χωρών ανακοίνωσαν επίσης τη συμφωνία για την κατασκευή ενός νέου εργοστασίου δυναμικότητας 125MW στο Χαλέπι, καθώς και ενός αιολικού πάρκου 51MW στην ίδια περιοχή.¹¹⁵ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ήδη οι δύο χώρες έχουν υπογράψει σύμβαση για την κατασκευή εργοστασίου ηλεκτρικής ενέργειας αξίας 400 εκατομμυρίων ευρώ και ισχύος 540MW στην Λαττάκεια. Η μονάδα θα είναι συνδυασμένου κύκλου (δύο τουρμπίνες φυσικού αερίου και ένας ατμοστρόβιλος) και θα τροφοδοτείται από συριακό φυσικό αέριο.¹¹⁶ Η διείσδυση του Ιράν στη Συρία μέσω ενεργειακών έργων ευρείας κλίμακας όπως αυτά στο δίκτυο παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας της χώρας θα πρέπει να εκτιμηθεί ως ιδιαίτερα σημαντική, καθώς αποτελούν δομές που δημιουργούν μακροχρόνιες σχέσεις εξάρτησης (συντήρησης, τεχνογνωσίας και συμβατότητας εξοπλισμού) και ξεπερνούν τις όποιες μελλοντικές πολιτικές εξελίξεις στη Συρία.

Στη Βόρειο Αφρική ενδιαφέρον παρουσιάζει η συνεχόμενη αύξηση της παραγωγής στη Λιβύη παρά τα επιμέρους κρούσματα επιθέσεων σε εγκαταστάσεις και προσωπικό εξόρυξης των πετρελαϊκών μονάδων της χώρας. Η παραγωγή στη χώρα έχει πλέον ξεπεράσει το 1 εκ. βαρέλια τη μέρα. Για όρους σύγκρισης σημειώνεται πως η απώλεια παραγωγής του Ιράν από τις αμερικανικές κυρώσεις εκτιμάται μεταξύ 0,5-1 εκ. βαρέλια τη μέρα. Οι προοπτικές παραγωγής της Λιβύης δείχνουν αναβαθμισμένες και από την πρόσφατη ανακοίνωση συμφωνίας

¹¹⁴ <http://www.kathimerini.gr/990789/article/epikairothta/kosmos/sthn-kypro-ton-noemvrio-o-goyes-mitsel>.

¹¹⁵ <http://www.irna.ir/en/News/83052332>.

¹¹⁶ <https://www.reuters.com/article/iran-syria-economy/update-1-iran-reaches-400-mln-euro-deal-with-syria-to-build-a-power-plant-isna-idUSL8N1WI3A7>.

μεταξύ των εταιριών BP και ENI για επανέναρξη των εργασιών τους στη Λιβύη από τις αρχές του 2019, γεγονός που θα μπορούσε να αυξήσει σημαντικά τη συνολική εξαγωγική δυναμικότητα της χώρας.¹¹⁷

6.3. Ελλάδα - Κύπρος – Τουρκία

Στο πεδίο που αφορά τις εξελίξεις σε Ελλάδα, Κύπρο και Τουρκία όσον αφορά τα ενεργειακά θέματα, πρέπει βεβαίως να επισημανθούν οι επαναλαμβανόμενες προκλήσεις της Άγκυρας όσον αφορά τα κοιτάσματα φυσικού αερίου της Κύπρου και τις ΑΟΖ Ελλάδας και Κύπρου. Με NAVTEX που εξέδωσε η Άγκυρα επιδιώκει να δεσμεύσει την περιοχή στο σημείο όπου εφάπτονται οι ΑΟΖ Κύπρου, Ελλάδας και Αιγύπτου στην οποία επιδιώκει να κινείται το τουρκικό ερευνητικό σκάφος Μπαρμπάρος.¹¹⁸

Οι τουρκικές απειλές και προκλήσεις θα πρέπει να θεωρείται δεδομένο ότι θα συνεχιστούν αμείωτες, καθώς συνδέονται με τη δυσχερή κατάσταση στην οποία έχει βρεθεί η Τουρκία η οποία είναι πλέον η μόνη στην Ανατολική Μεσόγειο χωρίς την παραμικρή ένδειξη για ανακάλυψη νέων όγκων υδρογονανθράκων εντός των εδαφών ή της ΑΟΖ της. Οι δε επαναλαμβανόμενες δηλώσεις της Τουρκίας για τις εξερευνήσεις που δύναται να κάνει το τουρκικό γεωτρύπανο «Πορθητής» στη Μεσόγειο είναι άνευ ουσίας, αφού το συγκεκριμένο πλοίο στερείται του εξοπλισμού, ανθρώπινου δυναμικού και τεχνογνωσίας που απαιτείται για έρευνες στην απαιτητική γεωλογική διαμόρφωση της λεκάνης της Λεβαντίνης.¹¹⁹ Σημαντικό ενεργειακό έργο στρατηγικής σημασίας θα πρέπει αντιθέτως να θεωρείται το νέο διυλιστήριο στη Σμύρνη το οποίο τέθηκε σε λειτουργία τον Οκτώβριο.¹²⁰ Το διυλιστήριο STAR κατασκευάστηκε και είναι ιδιοκτησία της Αζέρικης SOCAR και βελτιώνει σημαντικά τη θέση της Τουρκίας όσον αφορά την εξάρτηση της από έτοιμα προϊόντα πετρελαίου. Παράλληλα, ενισχύει περαιτέρω

¹¹⁷ <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-10-21/libya-oil-boss-sees-output-boost-as-bp-eni-could-re-start-soon>.

¹¹⁸ <https://energypress.gr/news/konta-stin-kypro-pleei-barbaros>.

¹¹⁹ <https://energypress.gr/news/arhizei-geotriseis-sti-mesogeio-i-toyrkia>.

¹²⁰ <http://www.hurriyetdailynews.com/giant-refinery-opens-in-turkeys-izmir-for-6-3-bln-investment-138078>.

τις σχέσεις με το Αζερμπαϊτζάν από το οποίο άλλωστε προέρχονται και οι ποσότητες φυσικού αερίου του αγωγού TANAP που διατρέχει την Τουρκία πριν περάσει στην Ελλάδα με την μορφή του αγωγού TAP.

Στην Ελλάδα, σημαντική εξέλιξη αποτελεί η μονογραφή των συμβάσεων παραχώρησης για την έρευνα και εκμετάλλευση υδρογονανθράκων σε δυο θαλάσσια «οικόπεδα» νότια και νοτιοδυτικά της Κρήτης από την ελληνική κυβέρνηση και τις εταιρίες ExxonMobil, Total και ΕΛΠΕ.¹²¹ Τα σχετικά οικόπεδα παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την αμερικανική και γαλλική εταιρία οι οποίες συνεργάζονται και στις αντίστοιχες έρευνες στην Κυπριακή ΑΟΖ.¹²² Η υπογραφή των σχετικών συμβάσεων ανοίγει το έδαφος για την έμπρακτη ενασχόληση τους με το ενεργειακό δυναμικό της Ελλάδας και ενισχύει την παρουσία τους στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου.

Στις θετικές εξελίξεις σχετιζόμενες με τις διεθνείς ενεργειακές διασυνδέσεις της χώρας θα πρέπει να περιληφθεί και η έναρξη της διαδικασίας επιλογής συμβούλου για την επίβλεψη της κατασκευής του αγωγού φυσικού αερίου IGB (Interconnector Greece Bulgaria) που θα τροφοδοτεί τη Βουλγαρία με φυσικό αέριο μέσω εγκαταστάσεων υποδοχής φυσικού αερίου στην Ελλάδα.¹²³ Το έργο κρίνεται ως ιδιαίτερα σημαντικό καθώς στηρίζει την ενεργειακή στρατηγική της ΕΕ για μείωση της εξάρτησης από ρωσικό φυσικό αέριο. Η έγκαιρη ολοκλήρωση του συγκεκριμένου έργου μπορεί να συμβάλει στην ανακοπή των προσπαθειών Ρωσίας και Τουρκίας για παράκαμψη των σχεδιασμών των Βρυξελλών με την προώθηση του αγωγού Turkish Stream μέσω Βουλγαρίας.¹²⁴

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα ελληνικά και κυπριακά συμφέροντα παρουσιάζουν επίσης οι εξελίξεις όσον αφορά το έργο Eurasia interconnector. Το έργο αφορά το ηλεκτρικό καλώδιο υπερ-υψηλής τάσης που είναι σχεδιασμένο να

¹²¹ <https://government.gov.gr/monografi-simvaseon-parachorisis-gia-erevna-ke-ekmetallefsi-idrogonanthrakon/>.

¹²² <http://athina984.gr/wp-site/2018/09/22/exxonmobil-stin-teliki-eytheia-gia-tis-protess-geotriseis-stin-kypro/>,

¹²³ <http://www.icgb.eu/icgb-launches-the-last-key-public-procurement-for-selection-of-a-consultant-for-construction-supervision-over-the-gas-interconnector-with-greece>.

¹²⁴ <https://energypress.gr/news/novak-proteraiotita-i-grammi-toy-turkish-stream-pros-tin-eyropi-meso-voylgarias-kai-aystrias>

συνδέσει το Ισραήλ με την Κύπρο και μέσω Κρήτης με την Ελλάδα και την υπόλοιπη ΕΕ, χωρητικότητας 2GW αμφίδρομης κατεύθυνσης και το οποίο θα συνοδεύεται από παράλληλο καλώδιο οπτικών ινών για μεταφορά δεδομένων.¹²⁵ Το έργο, που έχει χαρακτηριστεί ως PCI (Έργο Κοινού Ενδιαφέροντος) από την ΕΕ, έχει σημαντική αξία τόσο σε τεχνικό επίπεδο καθώς άρει την ηλεκτρική απομόνωση της Κύπρου και του Ισραήλ, όσο και σε στρατηγικό επίπεδο, καθώς αποτελεί την πρώτη ιστορικά περίπτωση διασύνδεσης της Μέσης Ανατολής με την ΕΕ και το πρώτο έργο που θα κάνει χρήση των ΑΟΖ Ισραήλ, Κύπρου και Ελλάδας για την όδευση ενέργειας και πληροφοριών.

Το συγκεκριμένο έργο τίθεται σε κίνδυνο από τη διαμάχη του ελληνικού διαχειριστή του εθνικού συστήματος ηλεκτρικής ενέργειας (ΑΔΜΗΕ) με την εταιρία EuroAsia Interconnector για το κομμάτι της διασύνδεσης Κρήτης – Πελοποννήσου, η οποία έχει οδηγήσει σε εμπλοκή της ελληνικής Ρυθμιστικής Αρχής Ενέργειας και στη συνέχεια στην παρέμβαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής η οποία απειλεί να αποχαρακτηρίσει το έργο από PCI.¹²⁶ Μία τέτοια εξέλιξη θα είχε ως αποτέλεσμα να μην χρηματοδοτηθεί από την ΕΕ κάτι που θα θέσει σε κίνδυνο την πιθανότητα υλοποίησης του συνολικού έργου. Το έργο απασχολεί έντονα και τις κυπριακές αρχές, με τον κύπριο Υπουργό Ενέργειας να στέλνει επιστολή στον Έλληνα ομόλογό του ζητώντας παρέμβαση ώστε να μη τεθεί το έργο σε κίνδυνο.¹²⁷

¹²⁵ <https://www.euroasia-interconnector.com/at-glance/project-timeline/>

¹²⁶ <http://www.capital.gr/epixeiriseis/3315408/tribes-se-athina-kai-leukosia-prokalei-o-euroasia-interconnector>

¹²⁷ <http://www.sigmalive.com/news/energia/535947/anisyxei-i-lefkosia-gia-ton-agogo-ilektrikis-diasyndesis-me-ellada>

7. ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ

7.1. Η επικύρωση της Συμφωνίας των Πρεσπών

Στις 30 Σεπτεμβρίου 2018 έλαβε χώρα το δημοψήφισμα στα Σκόπια για την επικύρωση της Συμφωνίας των Πρεσπών. Παρόλο που η κυβέρνηση των Σκοπίων εμφάνισε το αποτέλεσμα ως έγκριση της Συμφωνίας, η προσέλευση στις κάλπες ήταν μικρότερη από αυτήν που απαιτεί το Σύνταγμα της χώρας.¹²⁸ Η αντιπολίτευση, εκμεταλλευόμενη την χαμηλή συμμετοχή (κάτω του προβλεπόμενου 50% των ψηφοφόρων), υποστήριξε ότι ο λαός δεν επιθυμεί την επικύρωση της Συνθήκης και γι' αυτό και δεν θα συμφωνούσε στην επικύρωσή της.¹²⁹

Μετά το δημοψήφισμα ο Ζόραν Ζάεφ στράφηκε προς αναζήτηση πολιτικών και κομμάτων ώστε να συμπληρώσει τα 2/3 της πλειοψηφίας που χρειαζόταν (80 επί συνόλου 120 βουλευτών) για να περάσει η Συνθήκη από το Κοινοβούλιο. Αν δεν το πετύχαινε, είχε δηλώσει ότι θα προχωρούσε το Νοέμβριο σε πρόωρες εκλογές.¹³⁰

Στις 19 Οκτωβρίου η κυβέρνηση των Σκοπίων κατάφερε να πάρει την πλειοψηφία των 2/3 που χρειαζόταν για να ξεκινήσει τις προβλεπόμενες από τη Συμφωνία αλλαγές στο Σύνταγμα, αφού ψήφισαν θετικά και 8 βουλευτές της αντιπολίτευσης (VMRO).¹³¹

7.2. Οι πολιτικές εξελίξεις στην ΠΓΔΜ μετά την ψηφοφορία

Η ένταση μεταξύ κυβέρνησης και αντιπολίτευσης συνεχίστηκε και οξύνθηκε, καθώς από την πλευρά της αντιπολίτευσης έχουν διατυπωθεί κατηγορίες εναντίον

¹²⁸ <http://www.balkaninsight.com/en/article/macedonia-name-referendum-marks-low-turnout-09-30-2018>, 28/10/18.

¹²⁹ <http://www.balkaninsight.com/en/article/macedonia-name-referendum-marks-low-turnout-09-30-2018>, 28/10/18.

¹³⁰ <http://www.balkaninsight.com/en/article/vast-support-for-name-deal-at-macedonia-s-low-turnout-referendum-10-01-2018>, 28/10/18.

¹³¹ <http://www.balkaninsight.com/en/article/macedonia-makes-breakthrough-10-20-2018>, 28/10/18.

της κυβέρνησης για εκβιασμό πολιτικών και κομμάτων όσον αφορά την επικύρωση της Συμφωνίας των Πρεσπών.¹³²

Το VMRO διέγραψε τους βουλευτές που «έσπασαν» την κοιμματική γραμμή και ψήφισαν υπέρ της έναρξης της συνταγματικής αναθεώρησης. Αυτοί με τη σειρά τους σχημάτισαν ομάδα στο Κοινοβούλιο και έθεσαν συγκεκριμένα αιτήματα προς την Κυβέρνηση ως προς την αναθεώρηση. Οι δύο αυτές κινήσεις θα καταστήσουν πιο εύκολο το να ψηφίσουν ξανά θετικά κατά την τελική ψηφοφορία της διαδικασίας αναθεώρησης του Συντάγματος.

7.3. Οι διεκδικήσεις των Αλβανών της ΠΓΔΜ

Ο αλβανικός πληθυσμός της ΠΓΔΜ τίθεται υπέρ της αλλαγής του ονόματος της χώρας σε «Βόρεια Μακεδονία» και υπέρ της έγκρισης της Συμφωνίας των Πρεσπών. Όπως υποστηρίχθηκε, το ναι στο δημοψήφισμα ήταν μία κίνηση η οποία βοηθάει τη χώρα τους να προχωρήσει μπροστά,¹³³ να εκσυγχρονιστεί¹³⁴ και να ενταχθεί στο ΝΑΤΟ και στη συνέχεια στην Ε.Ε.¹³⁵ Στην περίπτωση που η συμφωνία των Πρεσπών επικυρωθεί και από τα κοινοβούλια των δύο εμπλεκόμενων κρατών, θα γίνει ένα επιπλέον βήμα για την προσέγγιση της Αλβανίας με την Ε.Ε. Σημειωτέον ότι στις 9 Οκτωβρίου υπογράφηκε στα Τίρανα συμφωνία μεταξύ της Αλβανίας και της FRONTEX για την προάσπιση των συνόρων ανάμεσα στην Ε.Ε. και στις χώρες συνεργασίας της σε επίπεδο ασφάλειας.¹³⁶

Ορισμένοι εκπρόσωποι του αλβανικού πληθυσμού της ΠΓΔΜ, γνωρίζοντας

¹³²<https://www.novamakedonija.com.mk/makedonija/politika/%D0%B2%D0%BC%D1%80%D0%BE-%D0%B4%D0%BF%D0%BC%D0%BD%D0%B5-%D0%BC%D1%83-%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B8-%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D0%B4%D1%81%D0%BC-%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%98%D0%B0-%D0%BE%D0%B4/>, 27/10/18.

¹³³ <https://www.france24.com/en/20180927-everyone-yes-name-vote-brings-hope-macedonias-albanians>, 26/10/18.

¹³⁴ <https://www.dw.com/en/macedonia-greece-name-deal-what-happens-next/a-45709226>, 22/10/18.

¹³⁵<https://www.theguardian.com/world/2018/sep/30/macedonia-to-vote-on-name-change-and-ending-greek-dispute>, 22/10/18.

¹³⁶ <https://www.energia.gr/article/148426/eu-signs-border-management-agreement-with-albania>, 26/10/18.

την κρισιμότητα των ψήφων τους, βλέπουν την διαδικασία αναθεώρησης ως μία ευκαιρία για να περάσουν ορισμένες διεκδικήσεις τους, όπως η καθιέρωση ως επίσημης γλώσσας του κράτους και της Αλβανικής. Ο κυβερνητικός εκπρόσωπος, σε ερώτηση που τέθηκε αν η κυβέρνηση «εκβιάζεται» εμμέσως από τις απαιτήσεις και διεκδικήσεις του αλβανικού στοιχείου, απάντησε ότι η συνεργασία τους προχωράει και τα αιτήματα εξετάζονται, ώστε αν γίνουν δεκτά να κατατεθούν στο Κοινοβούλιο.¹³⁷

7.4. Τουρκία και Δυτικά Βαλκάνια

Οι εμπορικές σχέσεις της Τουρκίας με την Σερβία, την Βοσνία και την Κροατία – γενικότερα τα Δυτικά Βαλκάνια – επηρεάζονται από την οικονομική κατάσταση της Τουρκίας και ιδιαίτερα από την υποτίμηση της τουρκικής λίρας. Συγκεκριμένα, ο Σέρβος Υπουργός Εμπορίου Rasim Ljajic εκτίμησε πως η τωρινή οικονομική κατάσταση της Τουρκίας δεν θα αφήσει την χώρα του ανεπηρέαστη, καθώς η αισθητή αύξηση του εμπορίου που έλαβε χώρα τα τελευταία χρόνια δεν μπορεί να συνεχιστεί με τα σημερινά δεδομένα.¹³⁸

7.5. Ο στρατός του Κοσσυφοπεδίου

Η κυβέρνηση του Κοσσυφοπεδίου ήδη από τον Σεπτέμβριο προετοίμαζε νομοθετικά την μετατροπή των δυνάμεων ασφαλείας σε τακτικό στρατό, παρά την αρχικές επιφυλάξεις του Προέδρου Θάτσι και παρόλο που γνώριζε ότι αυτό θα ήταν αδύνατο να ψηφιστεί από όλα τα μέλη του Κοινοβουλίου.¹³⁹ Στις 18 Οκτωβρίου, το Κοινοβούλιο του Κοσσυφοπεδίου ψήφισε υπέρ της δημιουργίας

¹³⁷<https://www.novamakedonija.com.mk/makedonija/%D0%B1%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%9A%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D0%B0%D0%BB%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B1/>, 27/10/18

¹³⁸ <https://www.apnews.com/592a59bd4fde49eb872cde9711e56aa8>, 26/10/18.

¹³⁹ <https://www.militarytimes.com/flashpoints/2018/09/13/kosovo-government-prepares-draft-law-on-creating-a-new-army/>, 27/10/18.

τακτικού στρατού, παρά την γνωστή αντίθεση των σερβικών κομμάτων.¹⁴⁰ Οι πολιτικοί της σερβικής κοινότητας («Σερβική Λίστα») αποχώρησαν από το Κοινοβούλιο κατά την διαδικασία.¹⁴¹ Το NATO, από την πλευρά του, είχε διευκρινίσει τη θέση του από το 2017, ότι οποιαδήποτε κίνηση ή αλλαγή γίνει που αφορά τον στρατό και την ασφάλεια του Κοσσυφοπεδίου θα πρέπει να έχει την συναίνεση όλων των ενδιαφερομένων πλευρών.¹⁴²

¹⁴⁰ <http://www.balkaninsight.com/en/article/kosovo-approves-the-draft-laws-on-ksf-transformation-10-18-2018>, 28/10/18.

¹⁴¹ <https://vecer.mk/balkan/kosovo-kje-formira-vojska>, 28/10/18.

¹⁴² <http://www.balkaninsight.com/en/article/kosovo-approves-the-draft-laws-on-ksf-transformation-10-18-2018>, 28/10/18.

8. ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟ

Κατά το δίμηνο Σεπτεμβρίου – Οκτωβρίου 2018 εξελίχθηκε γοργά το πιο φλέγον ζήτημα των τελευταίων ετών στον εκκλησιαστικό τομέα διεθνώς, το «Ουκρανικό Ζήτημα». Με τον όρο αυτόν εννοείται η προσπάθεια της Ουκρανίας να ιδρύσει μία «αυτοκέφαλη» εκκλησία. Με άλλα λόγια, να ιδρύσει μία εκκλησία, η οποία δεν θα υπάγεται εκκλησιαστικά σε καμία άλλη εκκλησιαστική αρχή ενός ξένου κράτους, αλλά αντίθετα θα είναι μία ανεξάρτητη και αυτοδιοίκητη εθνική εκκλησία, η οποία θα ρυθμίζει μόνη της τα εσωτερικά της ζητήματα.

Η προσπάθεια αυτή βαίνει προς ευόδωση μετά την απόφαση της 11^{ης} Οκτωβρίου 2018 του Οικουμενικού Πατριαρχείου να προχωρήσει στην απόδοση του «αυτοκεφάλου» στην ορθόδοξη εκκλησία της Ουκρανίας. Συνάντησε όμως τη σφοδρή αντίθεση του Πατριαρχείου Μόσχας, το οποίο στις 15 Οκτωβρίου ανακοίνωσε την διακοπή «κοινωνίας» με το Φανάρι. Παρακάτω θα αναλυθούν οι εξελίξεις στην περίπλοκη αυτήν υπόθεση.

Η εκκλησιαστική κατάσταση της Ουκρανίας είναι περιπλεγμένη εδώ και πολλά χρόνια, από την εποχή της διάλυσης της ΕΣΣΔ και της ανακήρυξής της σε ανεξάρτητο κράτος. Σήμερα στην Ουκρανία υπάρχουν τρεις ορθόδοξες εκκλησίες:

α) Η «Ουκρανική Ορθόδοξη Εκκλησία (Πατριαρχείο Μόσχας)». Τελεί σε στενό πνευματικό σύνδεσμο με το Πατριαρχείο Μόσχας και έχει ως επικεφαλής της τον μητροπολίτη Ονούφριο Μπερεζόφσκι. Η εκκλησία αυτή ιδρύθηκε το 1990 ως μια αυτοδιοικούμενη εκκλησία, υπαγόμενη όμως πνευματικά στο Πατριαρχείο Μόσχας. Θεωρείται ότι έχει τους περισσότερους πιστούς στην Ουκρανία σήμερα. Ειδικότερα, τη δύναμη της εκκλησίας αυτής αποτελούν περισσότερο από 11 χιλιάδες ενορίες, οι οποίες αποτελούν περίπου το 55% των πιστών στη χώρα.¹⁴³

β) η «Ουκρανική Ορθόδοξη Εκκλησία – Πατριαρχείο Κιέβου». Η εκκλησία αυτή είναι η δεύτερη σημαντικότερη εκκλησία στην Ουκρανία και έχει ως επικεφαλής της, από το 1995, τον Φιλάρετο Ντενισένκο. Η δύναμή της υπολογίζεται σε περίπου 5 χιλιάδες ενορίες.¹⁴⁴ Ο Φιλάρετος πρώτα ανήκε στις τάξεις της Ρωσικής

¹⁴³ https://www.tovima.gr/printed_post/ti-symbainei-stin-ekklisia-tis-rwsias/

¹⁴⁴ https://www.tovima.gr/printed_post/ti-symbainei-stin-ekklisia-tis-rwsias/

Ορθόδοξης Εκκλησίας ως μητροπολίτης Κιέβου, όμως το 1992 εξωθήθηκε σε παραίτηση από τον θρόνο του Κιέβου, καθώς κατηγορήθηκε από την ρωσική εκκλησία για ανάρμοστη, αυταρχική και γενικότερη απάδουσα με το εκκλησιαστικό ήθος συμπεριφορά, ενώ υπήρξαν και κατηγορίες ότι ήταν πράκτορας της KGB (σημειώνεται ότι λίγα χρόνια πριν, το 1990, ο Φιλάρετος ήταν βασικός διεκδικητής του θρόνου του Πατριαρχείου Μόσχας, αλλά δεν κατόρθωσε να αναρριχηθεί σε αυτόν, καθώς ηττήθηκε από τον Αλέξιο). Η παραίτησή του όμως ήταν προσωρινή, διότι σύντομα την ανακάλεσε και πρωτοστάτησε στην ίδρυση της Ουκρανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας (6 Ιουνίου 1992), της οποίας, έπειτα από 3 χρόνια, ανέλαβε τις τύχες. Το Πατριαρχείο Μόσχας στις 11 Ιουνίου 1992 αντέδρασε αφορίζοντας τον Φιλάρετο και κηρύσσοντάς τον σχισματικό, ενώ θεώρησε όλες του τις ενέργειες αντικανονικές.¹⁴⁵ Μάλιστα, τις ενέργειές του τις κατήγγειλε και στις υπόλοιπες ορθόδοξες εκκλησίες, οι οποίες, θεωρώντας μέχρι πρόσφατα την Ουκρανία ως ανήκουσα από κανονικής απόψεως στο Πατριαρχείο Μόσχας, δεν είχαν αναγνωρίσει στην μεγάλη τους πλειοψηφία (ανάμεσά τους και το Οικουμενικό Πατριαρχείο¹⁴⁶) την εκκλησία του Φιλάρετου.

γ) Η «Ουκρανική Αυτοκέφαλη Ορθόδοξη Εκκλησία» με επικεφαλής της τον μητροπολίτη Μακάριο Μαλετίτς. Η εκκλησία αυτή θεωρεί τον εαυτό της διάδοχο της ουκρανικής εκκλησίας που είχε ιδρυθεί στη χώρα το 1921 και ότι απλώς το 1991 επανιδρύθηκε. Το Πατριαρχείο Μόσχας και αυτήν την εκκλησία την θεωρεί σχισματική και δεν την αναγνωρίζει κανονικά. Το πλήθος των ενοριών που ελέγχει ο Μακάριος υπολογίζεται σε περίπου 500.¹⁴⁷

Από πολιτική άποψη, η Ουκρανική Ορθόδοξη Εκκλησία (Πατριαρχείο Μόσχας) έχει φιλορωσικό προσανατολισμό, ενώ αντίθετα οι άλλες δύο, και κυριότερα η Ορθόδοξη Εκκλησία-Πατριαρχείο Κιέβου έχουν φιλοδουτικό προσανατολισμό και υποστηρίζονται από τον φιλοδουτικό πρόεδρο της Ουκρανίας Ποροσένκο.

¹⁴⁵ <http://orthochristian.com/116586.html>

¹⁴⁶ <http://www.romfea.gr/oikoumeniko-patriarxeio/24406-apokleistiko-otan-o-oikoumenikos-patriarxis-anagnorize-tin-kathairesi-tou-filaretou>

¹⁴⁷ https://www.tovima.gr/printed_post/ti-symbainei-stin-ekklisia-tis-rwsias/

Το τελευταίο διάστημα τα πράγματα οξύνθηκαν επικίνδυνα. Συγκεκριμένα, ο μητροπολίτης Φιλάρετος, έχοντας τη σαφή υποστήριξη του Ποροσένκο,¹⁴⁸ απευθύνθηκε στο Οικουμενικό Πατριαρχείο για την επίλυση του εκκλησιαστικού ζητήματος ζητώντας από αυτό αφενός την άρση του αναθέματος και της ακοινωνησίας του και αφετέρου την αναγνώριση της εκκλησίας του ως αυτοκέφαλης και ανεξάρτητης εκκλησίας. Πραγματικά, το Οικουμενικό Πατριαρχείο ανταποκρίθηκε στο αίτημα και παρενέβη, καθώς θεώρησε ότι από κανονικής απόψεως είχε κάθε δικαίωμα, αλλά και υποχρέωση να πράξει κάτι τέτοιο. Ως πρώτο βήμα προέβη στην αποστολή στην Ουκρανία δύο Εξάρχων του, του Αρχιεπισκόπου Παμφίλου Δανιήλ και του Επισκόπου Έντμοντον Ιλαρίωνος, προκειμένου να μελετήσουν από κοντά την κατάσταση και να υποβάλουν έκθεση προς αυτό για τα περαιτέρω.¹⁴⁹ Η παρέμβαση όμως αυτή του Φαναρίου συνάντησε τη σφοδρή αντίθεση του Πατριαρχείου Μόσχας που κατηγορήσε το Οικουμενικό Πατριαρχείο για «εισπήδηση», εισβολή δηλαδή στα εκκλησιαστικά όρια μιας άλλης ορθόδοξης εκκλησίας.¹⁵⁰

Στο πλαίσιο αυτής της αντιπαράθεσης οι δύο πλευρές αντάλλαξαν πολλά επιχειρήματα. Ενδεικτικά, τα κυριότερα επιχειρήματα της κάθε πλευράς είναι:

Το Πατριαρχείο Μόσχας ισχυρίστηκε ότι για πάνω από τρεις αιώνες η εκκλησία της Ουκρανίας ανήκει στη δικαιοδοσία του, καθώς το ίδιο το Οικουμενικό Πατριαρχείο με Πράξη κατά το έτος 1686 είχε εκχωρήσει στη Μόσχα τη δικαιοδοσία της Μητρόπολης Κιέβου, που αποτελούσε την τότε Ουκρανική Εκκλησία. Έκτοτε, κατά το Πατριαρχείο Μόσχας ουδέποτε αμφισβητήθηκε η μεταβολή αυτή, ενώ δεν αποτελεί πρακτική και έθος στην ορθόδοξη παράδοση να αμφισβητούνται αρχαία εκκλησιαστικά έγγραφα τέτοιου είδους. Παράλληλα,

¹⁴⁸ Ο Πρόεδρος Ποροσένκο ήδη από διετίας, από τον Ιούλιο του 2016, είχε ζητήσει τη στήριξη του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην επίλυση του εκκλησιαστικού ζητήματος της Ουκρανίας:<http://www.romfea.gr/epikairotita-xronika/9595-proedros-oukranias-to-oikoumeniko-patriarxeio-na-stirijei-tin-autokefalia>.

¹⁴⁹<https://orthodoxia.info/news/%CF%84%CE%BFCF%86%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%81%CE%B9-%CF%83%CF%84%CE%AD%CE%BB%CE%BD%CE%B5%CE%B9-%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%BA%CE%AF%CE%B5%CE%B2%CE%BF-%CE%B1%CE%BD/>

¹⁵⁰ <http://www.interfax-religion.com/?act=news&div=14450>

υπενθύμισε στο Οικουμενικό Πατριαρχείο ότι, όταν κατά το παρελθόν η ρωσική εκκλησία είχε επιβάλει το επιτίμιο της ακοινωνησίας στον Φιλάρετο, το Φανάρι θεώρησε το θέμα εσωτερικό ζήτημα του Πατριαρχείου Μόσχας και είχε συμφωνήσει με την επιβαλλόμενη ποινή στον Φιλάρετο. Κατά συνέπεια, σύμφωνα με το Πατριαρχείο Μόσχας, το Οικουμενικό Πατριαρχείο δεν έχει κανένα δικαίωμα παρέμβασης στα ουκρανικά εκκλησιαστικά πράγματα.¹⁵¹

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο αντίθετα θεωρεί ότι είχε (και έχει) κάθε δικαίωμα από εκκλησιαστικής άποψης να επέμβει, καθώς αποτελεί την «Μητέρα Εκκλησία» που εκχριστιάνισε όχι μόνο τους Ουκρανούς αλλά και γενικά όλους τους Ρώσους. Επιπλέον, ισχυρίστηκε πως η μητρόπολη Κιέβου τελούσε υπό την εποπτεία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ακόμη και μετά την εξύψωση της μητρόπολης Μόσχας σε Πατριαρχείο το έτος 1589. Μάλιστα, το έτος 1620 η εκκλησία της Κωνσταντινούπολης, αποδεικνύοντας το ζωηρό της ενδιαφέρον για την Ουκρανική εκκλησία, την διέσωσε από την Καθολική Ουνία αποστέλλοντας ως εκπρόσωπό του στη χώρα τον Πατριάρχη Ιεροσολύμων Θεοφάνη Γ', ο οποίος και την ανέστησε εκκλησιαστικά. Σε ό,τι αφορά την Πράξη του 1686, με την οποία πέρασε η μητρόπολη Κιέβου στη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου Μόσχας, το Οικουμενικό Πατριαρχείο απάντησε πως αυτή έγινε κατόπιν πολλών παρασκηνακίων πολιτικών πιέσεων. Ακόμη και κατ' αυτόν τον τρόπο όμως η συγκεκριμένη υπαγωγή έγινε «τρόπω συγκαταβατικώ» και «οικονομικώς», για τις ανάγκες της εποχής εκείνης. Με άλλα λόγια, η υπαγωγή αυτή έγινε προσωρινά, «επιτροπικώς έως ημέρας επισκέψεως θείας». Επιπρόσθετα, η υπαγωγή δεν ήταν πλήρης, διότι αφορούσε μόνο το δικαίωμα της χειροτονίας, και όχι εκλογής (η εκλογή θα γινόταν από τους Ουκρανούς), του μητροπολίτη Κιέβου από τον Πατριάρχη Μόσχας, ενώ η οριζόμενη σαφώς στην Πράξη υποχρέωση του εκάστοτε μητροπολίτη Κιέβου να μνημονεύει τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, πριν από το Πατριάρχη Μόσχας, αποδεικνύει την πνευματική υπαγωγή της εκκλησίας του Κιέβου στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Τέλος, κατά πάγια πρακτική του

¹⁵¹ Για τις θέσεις του Πατριαρχείου Μόσχας: <https://mospat.ru/en/2018/10/15/news165263>, <https://mospat.ru/en/2018/09/14/news163803/>

Οικουμενικού Πατριαρχείου, η παραχώρηση κανονικού εδάφους του Πατριαρχείου σε άλλη εκκλησία γίνεται με έκδοση ειδικού εγγράφου, του «Τόμου» και όχι με απλή «Πράξη» ή συνοδικού «Γράμματος Εκδόσεως», όπως έγινε στην περίπτωση της εκκλησίας του Κιέβου. Κατά συνέπεια, ποτέ το Οικουμενικό Πατριαρχείο δεν απώλεσε το κυριαρχικό του δικαίωμα στην Ουκρανία, παρά την παραβίαση από την πλευρά του Πατριαρχείου Μόσχας της ουσίας και των τύπων της Πράξης του 1686 και ουδέποτε αποκήρυξε την «προσήκουσαν μητρικήν μέριμναν περί της Εκκλησίας της Ουκρανίας». ¹⁵²

Τελικά, τα γεγονότα εξελίχθηκαν ως εξής: Το Οικουμενικό Πατριαρχείο αποφάσισε στις 11 Οκτωβρίου 2018 να χορηγήσει αυτοκεφαλία στην Εκκλησία της Ουκρανίας, να αποκαταστήσει στον αρχιερατικό τους βαθμό τους Φιλάρετο Ντενισένκο και Μακάριο Μαλετίτς αίροντας τα αναθέματά τους, να άρει την ισχύ του Συνοδικού Γράμματος Εκδόσεως του έτους 1686, ενώ δεν παρέλειψε να συστήσει ψυχραιμία στις εμπλεκόμενες πλευρές αποφεύγοντας καταλήψεις ναών, μονών και περιουσιακών στοιχείων. ¹⁵³ Το Πατριαρχείο Μόσχας στην ενέργεια αυτήν αντέδρασε δυναμικά ανακοινώνοντας στις 15 Οκτωβρίου 2018 τη διακοπή κοινωνίας με το Οικουμενικό Πατριαρχείο, ενώ κάλεσε τις άλλες ορθόδοξες εκκλησίες να λάβουν θέση. Παράλληλα, εξέφρασε την πλήρη υποστήριξή του στον μητροπολίτη Ονούφριο και την υπ' αυτόν Ουκρανική Ορθόδοξη Εκκλησία. ¹⁵⁴

Με βάση τα παραπάνω μπορούν να διατυπωθούν κάποιες εκτιμήσεις:

1. Εκκλησιαστικά το Οικουμενικό Πατριαρχείο έχει το δικαίωμα παρέμβασης στην ουκρανική υπόθεση, καθώς τα επιχειρήματά του είναι ισχυρά τόσο από κανονική άποψη, όσο και από την ορθόδοξη παράδοση και πρακτική.
2. Από εκκλησιαστική, πάλι, άποψη, το Οικουμενικό Πατριαρχείο παρενέβη για να διορθώσει μια ανώμαλη εκκλησιαστική κατάσταση, καθώς η ορθόδοξη εκκλησία στην Ουκρανία παραμένει διχασμένη για σχεδόν 27 χρόνια (1991-2018). Όλο αυτό το διάστημα αναμφισβήτητα το Πατριαρχείο Μόσχας δεν κατόρθωσε να θεραπεύσει αυτήν την διαίρεση. Σε αυτήν τη

¹⁵² <https://www.ec-patr.org/deltiotypou/ukraine/final%20oukraniko-1.pdf>

¹⁵³ <https://www.patriarchate.org/el/-/communiq-1>

¹⁵⁴ <https://mospat.ru/en/2018/10/15/news165263/>

συνάφεια, η επέμβαση του Φαναρίου μπορεί να θεωρηθεί πράξη «δέουσας εκκλησιαστικής ευθύνης».¹⁵⁵

3. Στην υπόθεση αυτήν το Πατριαρχείο Μόσχας μάλλον προέβη σε ορισμένες βιαστικές κινήσεις. Προέβη σε μονομερείς κινήσεις, χωρίς συνεννόηση και διάλογο με τις άλλες ορθόδοξες εκκλησίες, ενώ φάνηκε να είναι αποκομμένο από το σύνολο αυτών. Επικαλέστηκε όμως τη βοήθειά τους στη δύσκολη για το ίδιο στιγμή. Κατά την ανακοίνωση της διακοπής της κοινωνίας με το Οικουμενικό Πατριαρχείο ζήτησε από τις άλλες ορθόδοξες εκκλησίες να πάρουν θέση¹⁵⁶ – πράγμα δύσκολο γι' αυτές. Εάν όμως συμμετείχε στην Πανορθόδοξη Σύνοδο που συγκάλεσε ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος στο Κολυμπάρι των Χανίων (2016), και δεν απείχε επιδεικτικά απαξιώνοντας όχι μόνο τη Σύνοδο αλλά και τις συμμετέχουσες σε αυτό εκκλησίες, είναι βέβαιο πως τα πράγματα θα εξελίσσονταν διαφορετικά και το θέμα θα μπορούσε να επιλυθεί μέσω διαλόγου και πιο ανώδυνα για το Πατριαρχείο Μόσχας.

Φυσικά, η εκκλησιαστική αυτή διαμάχη είναι δύσκολο να κατανοηθεί, εάν κάποιος την προσεγγίσει μόνο εκκλησιαστικά, απομονώνοντάς την από την πολιτική πραγματικότητα. Στην Ουκρανία αντιτίθενται δύο πλευρές, η μια εκκλησία προσβλέπει στην Ανατολή, στη Ρωσία, και η άλλη στη Δύση. Η κυβέρνηση της Ουκρανίας – ιδιαίτερα μετά την με στρατιωτικά μέσα προσάρτηση της Κριμαίας από την Ρωσία – αποφάσισε να ξεφύγει από την όποια επιρροή της Ρωσίας και να ακολουθήσει έναν αυτόνομο εθνικά δρόμο. Σε αυτήν την πολιτική εντάσσεται και το να καταστεί αυτοκέφαλη η εκκλησία της Ουκρανίας με προφανή στόχο να μην επιτρέπεται η διαχείριση των εκκλησιαστικών θεμάτων της από την εκκλησιαστική αρχή μιας άλλης χώρας (κατά μία έννοια *cuius regio, eius religio*).¹⁵⁷

¹⁵⁵ Πβλ. το άρθρο του μητροπολίτη Αρκαλοχωρίου, Καστελίου και Βιάνου Ανδρέα Νανάκη στην *Αυγή*, 21.10.2018, σ. 21.

¹⁵⁶ <https://mospat.ru/en/2018/10/15/news165263/>

¹⁵⁷ Βλ. την ανάλυση των Ηλία Κουσκουβέλη και Παύλου Σεραφείμ στο Ινστιτούτο Διεθνών Ευρωπαϊκών και Αμυντικών Αναλύσεων του Πα.Μακ.: <http://idea.uom.gr/%CE%B7-%CE%B5%CF%80%CE%AF%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%84%CF%81%CE%AF%CF%84%CE%B7%CF%82->

Η αξίωση αυτή δεν είναι ξένη προς το έθος της ορθόδοξης παράδοσης: διότι η πρακτική ήταν πως κάθε φορά που ένα ορθόδοξο έθνος κέρδιζε την πολιτική του ανεξαρτησία, αυτό με το πλήρωμα του χρόνου αποκτούσε και ανεξάρτητη εθνική εκκλησία. Υπάρχουν χαρακτηριστικά παραδείγματα: η Ελλάδα, η Σερβία, η Βουλγαρία, η Ρουμανία και σχεδόν όλες οι ορθόδοξες χώρες, απέκτησαν, αργά ή γρήγορα, μετά την ίδρυση των κρατών τους και ανεξάρτητη εθνική εκκλησία. Αυτήν την ίδια προσέγγιση υιοθετεί το Οικουμενικό Πατριαρχείο και στην περίπτωση της Ουκρανίας.¹⁵⁸

Το κλειδί των εξελίξεων το κρατούν πλέον το Πατριαρχείο Μόσχας και η ρωσική κυβέρνηση. Εάν αφήσουν τα πράγματα να εξελιχθούν ομαλά, τότε όπως έχει συμβεί κατ' επανάληψη σε ανάλογες περιπτώσεις, η κατάσταση θα ομαλοποιηθεί, αργά ή γρήγορα, εκκλησιαστικά και ο ουκρανικός λαός θα ειρηνεύσει. Εάν όμως, θελήσουν να χρησιμοποιήσουν την εκκλησία ως ένα μέσο διαίρεσης του ουκρανικού λαού και κατ' επέκταση ως ένα μέσο απόκτησης πλεονεκτημάτων στο πολιτικό πεδίο, τότε θα υπάρξουν πολλά ακόμη επεισόδια στην κρίση της ορθόδοξης εκκλησίας στην Ουκρανία. Τα γεγονότα όμως δείχνουν ότι η ρωσική πλευρά δεν θα αφήσει το ζήτημα να εξελιχθεί χωρίς να ασχοληθεί ενεργά με αυτό, καθώς το συνδέει ευθέως με την προστασία των δικαιωμάτων των ρωσόφωνων της Ουκρανίας,¹⁵⁹ ενώ, επιπλέον, θεωρεί ότι οι κινήσεις του Πατριάρχη Βαρθολομαίου σε αυτό το θέμα κατευθύνονται από τις ΗΠΑ.¹⁶⁰

%CF%81%CF%8E%CE%BC%CE%B7%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%85%CE%BC/. Πβλ. και τα λόγια του προέδρου Ποροσένκο ότι η αυτοκεφαλία της ορθόδοξης εκκλησίας στην Ουκρανία «δεν είναι απλώς μια θρησκευτική υπόθεση, είναι γεωπολιτική, είναι η εθνική ασφάλεια και η άμυνά μας... Για εμένα η ίδρυση μιας ανεξάρτητης τοπικής εκκλησίας είναι εξίσου σημαντική όπως το να ταξιδεύουν οι Ουκρανοί χωρίς βίζα και η Συμφωνία Σύνδεσης με την Ευρωπαϊκή Ένωση που έχουμε ήδη επιτύχει, καθώς και για τον αγώνα μας για μια θέση στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στο ΝΑΤΟ, η οποία δεν έχει ακόμη κερδηθεί»: <https://www.vimaorthodoxias.gr/diethni-2/porosenko-i-aftokefali-ekklisia-tis-oukranias-einai-protistos-geopolitiko-thema/>.

¹⁵⁸ Πβλ. και τα λόγια του ίδιου του Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου «Δι' αυτό, όπως εδώσαμεν αυτοκεφαλίαν εις όλας τα τοπικάς Εκκλησίας, η περί ημάς Αγία και ιερά Σύνοδος αποφάσισε να εκχωρήσει το Αυτοκέφαλον και εις την πολλαπλώς βασανισμένην Ουκρανίαν, δια να πορευθεί και αυτή εντός του συστήματος των Ορθοδόξων εν ενότητι και εσωτερική ειρήνη»: <http://www.iefimerida.gr/news/454293/nees-vomves-vartholomaiou-me-polloys-apodektes-ego-eimi-i-proti-ekklisia#ixzz5V6ZXHhBJ>.

¹⁵⁹ <http://tass.com/society/1025710>.

¹⁶⁰ <http://tass.com/politics/1025791>.